ONTWERP ZIENSWIJZENNOTA ONTWERP PROGRAMMA EN planMER DUURZAME POLDER

Inhoud

1. Inleiding 5
1.1 Programma en planMER Duurzame Polder 5
1.2 De opbouw van de zienswijzennota 5
1.3 De vaststellingsprocedure 6
2. Samenvatting 7
2.1 Procedureel 7
2.2 Wijzigingen ten opzichte van het ontwerp 7
3. Beoordeling van de zienswijzen 9
3.1 Thematische reactie 10
3.1.1 Verschillen in afstandsnormen tussen de gemeenten 11
3.1.2 Nut en Noodzaak 11
3.1.3 Elektriciteit van zee 12
3.1.4 Visualisaties 12
3.1.5 Varianten voor wind 12
3.1.6 Gezondheid 13
3.1.7 Nieuwe inzichten rondom afstand, gezondheid en stikstof 15
3.1.8 Compensatie 15
3.1.9 Natuur 15
3.1.10 Water 16
3.1.11 Onderzoek en onderbouwing alternatieve locaties 17
3.1.12 Geschiktheid gebied voor andere functies 17
3.1.13 Waardevermindering woningen 17
3.1.14 Informatie, transparantie en participatie 18
3.1.15 Leesbaarheid 18
3.1.16 Restschade na buitengebruikstelling windturbines 18
3.1.17 Cultuurhistorisch erfgoed 19
3.1.18 Economische rentabiliteit 19
3.1.19 Horizonvervuiling 19
3.1.20 Financiële Participatie 20
3.1.21 Integraliteit 20
3.2 Reactie afzonderlijke zienswijzen organisaties 21
3.2.1 Zienswijze 138 en 150 - Provincie Noord-Brabant 21
3.2.2 Zienswijze 135 en 143 Waterschap Aa en Maas 22
3.2.3 Zienswijze 156 Brabant Water 23
3.2.4 Zienswijze 148 IVN Oss 23

3.2.5 Zienswijze 108 en 154 Brabants Landschap e.a. 25
3.2.6 Zienswijze 102 en 155 Agrarische Natuurvereniging D'n Beerse Overlaet 27
3.2.7 Zienswijze 104 en 147 Windcollectief Oss-Den Bosch B.V. 28
3.2.8 Zienswijze 12 en 145 Coöperatieve Vereniging Eijgen Polder Energie U.A. 30
3.2.9 Zienswijze 95 en 158 Vereniging Behoud Lithse Polder 31
3.2.10 Zienswijze 110 en 146 Gebiedsontwikkeling 's-Hertogenbosch-oost Beheer B.V e.a. 36
3.2.11 Zienswijze 21 Vereniging Groen inZicht 49
3.2.12 Zienswijze 4 IVN Den Bosch 69
3.3. Reactie afzonderlijke zienswijzen particulieren 77
3.3.1 Zienswijze 5 77
3.3.2 Zienswijze 6 79
3.3.3 Zienswijze 7 80
3.3.4 Zienswijze 8 80
3.3.5 Zienswijze 9 en 144 83
3.3.6 Zienswijze 10 85
3.3.7 Zienswijze 11 87
3.3.8 Zienswijze 37 88
3.3.9 Zienswijze 40 98
3.3.10 Zienswijze 42 98
3.3.11 Zienswijze 45 98
3.3.12 Zienswijze 46 103
3.3.13 Zienswijze 50 103
3.3.14 Zienswijze 52 103
3.3.15 Zienswijze 58 104
3.3.16 Zienswijze 59 en 151 117
3.3.17 Zienswijze 63 122
3.3.18 Zienswijze 65 122
3.3.19 Zienswijze 81 123
3.3.20 Zienswijze 88 en 90 126
3.3.21 Zienswijze 96 126
3.3.22 Zienswijze 98 128
3.3.23 Zienswijze 99 129
3.3.24 Zienswijze 101 129
3.3.25 Zienswijze 113 en 159 159
3.3.26 Zienswijze 115 160
3.3.27 Zienswijze 120 160

3.3.28 Zienswijze 122 161
3.3.29 Zienswijze 127 162
3.3.30 Zienswijze 128 162
3.3.31 Zienswijze 136 167
3.3.32 Zienswijze 142 168
3.3.33 Zienswijze 149 169
3.3.34 Zienswijze 153 169
3.3.35 Zienswijze 157 169
BIJLAGE 170

1. Inleiding

1.1 Programma en planMER Duurzame Polder

Het Programma biedt de colleges van de gemeenten Oss en ’s-Hertogenbosch een afwegingskader voor de realisatie van windturbines in de Duurzame Polder. Het heeft een globaal karakter, omdat er nog geen concrete initiatieven zijn. Het geeft nog geen directe toestemming voor het plaatsen van windturbines, maar geeft inzicht in de voorwaarden waaronder de colleges bereid zijn medewerking te verlenen aan een afwijking van het geldende omgevingsplan om windturbines in de Duurzame Polder te realiseren. Het Programma[1] geeft aan in welk deel van de Duurzame Polder in ieder geval geen windturbines mogen komen. Het gebied dat is aangeduid als voorkeursalternatief, betreft een zone waarbinnen onder voorwaarden turbines geplaatst kunnen worden. In een volgende fase kunnen initiatiefnemers een vergunning aanvragen voor de daadwerkelijke realisatie van windturbines. In deze volgende fase vindt de afzonderlijke (ruimtelijke) afweging en toetsing aan wet- en regelgeving plaats. Het Programma biedt voor de gemeente ’s-Hertogenbosch ook een afwegingskader voor andere initiatieven binnen de Ontwikkelperspectieven (zie hoofdstuk 5 van het Programma) voor het gedeelte van de Duurzame Polder op haar grondgebied. Voor het Programma is een plan-Milieueffectrapport (MER) opgesteld. In de vergunningenfase moet een projectMER worden opgesteld.

Het ontwerp Programma en het planMER hebben van 16 december 2024 tot en met 27 januari 2025 ter inzage gelegen. Tijdens deze periode kon iedereen een zienswijze naar voren brengen. In ’s-Hertogenbosch zijn in totaal honderdvijfendertig zienswijzen ingediend, waarvan vier zienswijzen buiten de termijn. Drie van deze vier zienswijzen zijn inhoudelijk gelijk aan andere zienswijzen en zijn daarmee inhoudelijk afgedekt door de inhoud van deze nota. De vierde zienswijze ziet alleen op uitvoeringsaspecten en wordt in het vervolgproces betrokken. In Oss zijn achttien zienswijzen ingediend. In totaal zijn er honderddrieenvijftig zienswijzen ingediend.

De gemeenteraden van 's-Hertogenbosch en Oss hebben de Duurzame Polder eerder al aangewezen als geschikte locatie voor het grootschalig opwekken van windenergie. Bij het vaststellen van het Programma wordt deze beslissing als uitgangspunt genomen. Voor onder meer geluidhinder en slagschaduw gelden nog geen nationale normen, zodat hiervoor eigen, lokale normen zullen worden vastgesteld. Deze lokale normen worden niet in het Programma vastgesteld, maar zullen in een latere fase worden vastgesteld. Bij het vaststellen van deze lokale normen zal worden uitgegaan van de op dat moment beschikbare, algemeen aanvaarde wetenschappelijke inzichten.

1.2 De opbouw van de zienswijzennota

In hoofdstuk 2 wordt een samenvatting gegeven van de inhoud van dit rapport. Wijzigingen die naar aanleiding van zienswijzen zijn gemaakt, zijn in paragraaf 2.2 opgesomd.

In hoofdstuk 3 worden de zienswijzen behandeld. De zienswijzen zijn samengevat en per onderwerp van een reactie voorzien. Bij de behandeling van de zienswijzen wordt aangegeven als naar aanleiding van de betreffende zienswijze het Programma wordt gewijzigd. Voor de volledigheid wordt hierbij vermeld, dat de volledige ingediende zienswijzen bij de opstelling van de antwoorden zijn betrokken. De zienswijzen, zoals deze zijn ontvangen, worden in het kader van de (verdere) besluitvorming, ook volledig gepubliceerd (geanonimiseerd).

[1] In het Programma is in paragraaf 1.4 een lijst begrippen opgenomen met hun definities. Dezelfde begrippen worden gebruikt in deze nota.

1.3 De vaststellingsprocedure

Het Programma wordt door de colleges van burgemeester en wethouders van 's-Hertogenbosch en Oss vastgesteld. Voorafgaand aan de vaststelling worden volgens afspraken met de gemeenteraden het Voorkeursalternatief (voor het grondgebied van de Gemeente ’s-Hertogenbosch) en de Ontwikkelperspectieven ter instemming voorgelegd aan de Raad van ‘s-Hertogenbosch. In Oss wordt het Voorkeursalternatief (voor het grondgebied van de Gemeente Oss) voorafgaand aan de vaststelling van het Programma ter instemming voorgelegd aan de Raad van Oss.

Met de vaststelling van het Programma komt er een einde aan de planfase voor de Duurzame Polder. In de projectfase kunnen initiatiefnemers concrete initiatieven uitwerken en vergunningen aanvragen. Bij de beoordeling van deze initiatieven toetsen de colleges aan de randvoorwaarden, zoals opgenomen in het ontwerp Programma.

2. Samenvatting

2.1 Procedureel

In dit document zijn alleen samenvattingen van alle ingediende zienswijzen opgenomen. De gemeenten kennen aan het belang van de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer een groter belang toe dan aan het belang van openbaarmaking van herleidbare persoonsgegevens. Daarom is een zakelijke en niet tot personen te herleiden samenvatting van alle ingediende zienswijzen opgenomen.

2.2 Wijzigingen ten opzichte van het ontwerp

Naar aanleiding van de ontvangen zienswijzen die in deze nota worden beantwoord, worden de volgende aanpassingen en aanvullingen in het Programma doorgevoerd.

1. In hoofdstuk 3 (Voorkeursalternatief) zal in paragraaf 3.7 (Afweging) aandacht worden besteed aan het “Maatschappelijk Verantwoord Alternatief" dat door Windcollectief Oss-Den Bosch is ingediend als inspraakreactie op een eerder concept van het ontwerp Programma en dat een alternatieve opstelling voorstelt op het grondgebied van gemeente Oss. Het Windcollectief heeft daarbij samengewerkt met agrariërs, en natuurbeherende en -beschermende organisaties. Toegelicht zal worden dat dit voorstel niet is overgenomen in het Voorkeursalternatief, maar wel is meegenomen in de afweging.
2. Als bijlage 2 van het Programma (energieopbrengstberekening Oss) is abusievelijk een verouderde versie gepubliceerd. Bij het opstellen van het ontwerp Programma en het planMER is gebruik gemaakt van de actuele en juiste versie van 28 augustus 2024. Bij het Programma zal alsnog de juiste versie van dit rapport worden gevoegd. Het heeft geen gevolgen voor de afweging en het gekozen Voorkeursalternatief.
3. In paragraaf 2.1 (gemeente ’s-Hertogenbosch) zal in paragraaf 2.1.3 (visie op gebiedsontwikkeling) onder het kopje “wonen en recreatieve beleving” worden opgenomen: “Er wordt geen ruimte geboden voor woningbouw aangrenzend aan de Groote Wielen, behalve voor de al eerder aangewezen locatie van de Bunders voor landschappelijk wonen”. De belangen van grondeigenaren in dit gebied waren bij het opstellen van het ontwerp Programma bekend en zijn in de afweging betrokken.
4. In paragraaf 4.4 Natuur wordt de zin: “Daarbij is uitgangspunt dat de inrichting van natuurgebieden en de start van het beheer vooraf dienen te gaan aan de realisatie van de Windturbines”, vervangen door: “Daarbij is uitgangspunt dat de inrichting van Compensatie-gebieden en de start van beheer vooraf dient te gaan aan de realisatie van de Windturbines.”

Daarnaast worden ambtshalve twee aanpassingen en aanvullingen in het Programma doorgevoerd:

5. In paragraaf 3.7 wordt bij uitgangspunt vi ambtshalve een passage gewijzigd. De tekst: “...gezien de ligging van de weidevogelgebieden en het Ganzen- en Smientengebied binnen de Duurzame Polder zal realisatie van het voor de Opwekdoelstelling ’s-Hertogenbosch en de Restopgave Oss noodzakelijke aantal Windturbines hoe dan ook leiden tot een aantasting van Natuurwaarden. De Gemeenten zijn van mening dat het belang bij realisering van de Opwekdoelstelling ’s-Hertogenbosch en de Restopgave Oss deze aantasting rechtvaardigt, op voorwaarde dat de wettelijke vereiste Mitigatie en/of Compensatie wordt uitgevoerd” wordt gewijzigd in: “..gezien de ligging van de weidevogelgebieden en het Ganzen- en Smientengebied binnen de Duurzame Polder zal realisatie van het voor de Opwekdoelstelling ’s-Hertogenbosch en de Restopgave Oss noodzakelijke aantal Windturbines hoe dan ook leiden tot een aantasting van Natuurwaarden. De Gemeenten zijn van mening dat realisering

van de Opwekdoelstelling ’s-Hertogenbosch en de Restopgave Oss zwaar weegt. Aantasting van natuurwaarden is alleen binnen de wettelijke kaders mogelijk.”

6. In hoofdstuk 5 (Integraliteit gemeente ‘s-Hertogenbosch) wordt in paragrafen 5.4.1 (inleiding) en 5.4.3 (Thema’s integrale planuitwerking) een verwijzing opgenomen naar deel C van de Visie energielandschap het Handelingsperspectief. In die Visie zijn in paragraaf 2.2 (Handelingsperspectief: waar moet een initiatief aan voldoen?) ontwerpuitgangspunten benoemd die van toepassing zijn op de integrale planuitwerking voor de Duurzame Polder.

   Par. 5.1 ontwerp Programma, toevoeging onderstreept:

   De Gemeente ’s-Hertogenbosch heeft het uitgangspunt van een integrale gebiedsontwikkeling vastgesteld in de Visie Energielandschap – primair in par. 3.4 en 3.5 van de Visie (deel A). Dat is het toetsingskader voor integrale gebiedsontwikkeling en betekent o.a. dat het ontwikkelen van duurzame…”

   Par. 5.4.1 ontwerp Programma, toevoeging onderstreept:

   Hierbij gelden de ontwikkelperspectieven en het Handelingsperspectief als opgenomen in par. 2.2 van de Visie energielandschap deel C, als uitgangspunt.

3. Beoordeling van de zienswijzen

Onderstaande tabel bevat een overzicht van de ingekomen zienswijzen. Een aantal zienswijzen is zowel bij ’s-Hertogenbosch als bij Oss ingediend en is daarmee dubbel opgenomen.

Naam	**Nr.**
Zienswijzen ingediend in ‘s-Hertogenbosch	
Zienswijzen inwoners	1 - 3
Zienswijze IVN ’s-Hertogenbosch	4
Zienswijzen inwoners	5 - 11
Zienswijze Coöperatieve Vereniging Eijgen Polder Energie U.A.	12
Zienswijzen inwoners	13 - 20
Zienswijze Vereniging Groen inZicht	21
Zienswijzen inwoners	22 - 101
Zienswijze Agrarische Natuurvereniging D’n Beerse Overlaet	102
Zienswijze inwoner	103
Zienswijze Windcollectief Oss-Den Bosch BV	104
Zienswijzen inwoners	105 - 107
Zienswijze Brabant Landschap en Brabantse Milieufederatie	108
Zienswijze inwoner	109
Zienswijze Gebiedsontwikkeling 's-Hertogenbosch-oost C.V. e.a.	110
Zienswijzen inwoners	111 - 120
Zienswijze Stichting Strijdbaar voor Leefbaarheid	121
Zienswijze Hanegraaf GWF BV	122
Zienswijzen inwoners	123 - 134
Zienswijze Dagelijks Bestuur van Waterschap Aa en Maas	135
Zienswijze inwoner	136
Zienswijze Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant	138
Zienswijzen inwoners buiten termijn	137, 139 - 141
Zienswijzen ingediend in Oss	
Zienswijze inwoner	142
Zienswijze Dagelijks Bestuur van Waterschap Aa en Maas	143
Zienswijze inwoner	144
Zienswijze Coöperatieve Vereniging Eijgen Polder Energie U.A.	145

Zienswijze Gebiedsontwikkeling s-Hertogenbosch-oost Beheer B.V e.a.	146
Zienswijze Windcollectief Oss-Den Bosch B.V.	147
Zienswijze IVN Oss	148
Zienswijze inwoner	149
Zienswijze Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant	150
Zienswijze inwoner	151
Zienswijze inwoner	152
Zienswijze inwoner	153
Zienswijze Brabants Landschap en Brabantse Milieufederatie	154
Zienswijze Agrarische Natuurvereniging D'n Beerse Overlaet	155
Zienswijze Brabant Water	156
Zienswijze inwoner	157
Zienswijze Vereniging Behoud Lithse Polder	158
Zienswijze inwoner	159

In de zienswijzen komen sommige onderwerpen meerdere keren terug. Een aantal van deze onderwerpen wordt in dit hoofdstuk weergegeven in thema's en vervolgens van een reactie voorzien. Bij de beoordeling van de afzonderlijke zienswijzen is waar nodig verwezen naar de antwoorden bij de thema's.

3.1 Thematische reactie

In deze paragraaf zijn veelvoorkomende thema's uit de zienswijzen behandeld. Dit betreft in ieder geval de gelijkluidende zienswijzen 13 t/m 20, 22, 24 t/m 40, 42 t/m 44, 46 t/m 48, 50, 51, 53 t/m 57, 60 t/m 64, 66 t/m 76, 78 t/m 80, 82 t/m 87, 89, 91 t/m 94, 97, 100, 103, 105, 107, 109, 111, 112, 114, 116 t/m 118, 121, 123 t/m 126, 129 t/m 134, 136.

Daarnaast wordt in deze paragraaf ook antwoord gegeven op bepaalde onderdelen (veelvoorkomende thema's) van andere zienswijzen (particulieren en organisaties). In de beantwoording van zienswijzen van organisaties (paragraaf 3.2) wordt bij een aantal onderdelen daarom verwezen naar deze paragraaf.

Als bijlage bij deze zienswijzennota is een tabel toegevoegd. In deze tabel kunnen particuliere indieners lezen welke onderdelen van hun zienswijzen in de thematische beantwoording zijn behandeld. In de kolommen staan de paragrafen aangeduid, in de rijen het nummer van de zienswijze. Indieners hebben dit nummer eerder al ontvangen. Wanneer een cel gekleurd is betekent dit dat de zienswijze van de indiener onder het desbetreffende thematische antwoord is behandeld. Op een aantal zienswijzen van particulieren met niet veel voorkomende argumenten, is afzonderlijk gereageerd in de zienswijzennota (paragraaf 3.3). In de tabel in de bijlage is voor die zienswijzen, waar van toepassing, in kolom 2 het specifieke paragraafnummer van 3.3 opgenomen.

3.1.1 Verschillen in afstandsnormen tussen de gemeenten

Zienswijze

Er is sprake van (rechts)ongelijkheid doordat de afstandsnormen per gemeente verschillen, zodat bewoners in beide gemeenten op verschillende manieren blootgesteld worden aan de effecten van windturbines.

Reactie

Dat de normen van elkaar verschillen betekent niet dat er sprake is van rechtsongelijkheid. Elke gemeente heeft zijn eigen bevoegdheid in het vaststellen van een afstandsnorm. In de gemeente Oss is ervoor gekozen een minimale afstand van 2 kilometer tot de bebouwde kom van woonkernen te hanteren. De gemeente ’s-Hertogenbosch heeft ervoor gekozen een minimumafstand van 1 km tot de bebouwde kom van woonkernen te hanteren. De afstandsnormen hebben geen directe relatie met de aan te houden milieunormen voor geluid, slagschaduw en externe veiligheid. Deze milieunormen zijn voor de gehele Duurzame Polder gelijk.

3.1.2 Nut en Noodzaak

Zienswijze

De keuze voor 16 Bossche windturbines moet onderbouwd worden vanuit een nut en noodzaak achtergrond. Er is geen link meer met de Regionale Energie Strategie en eerdergenoemde gemeentebesluiten. Er zijn efficiëntere manieren om in de energiebehoefte te voorzien, die minder negatieve omgevingsgevolgen meebrengen, zoals zonnepanelen op daken en kernenergie.

Indieners stellen daarnaast een aantal vragen bij de RES-opgave:

- Waarom moet meer dan RES-opgave worden opgewekt?
- Welke gegevens zijn hierbij als grondslag gebruikt?
- Hoeveel extra energie wordt er opgewekt?
- Waarom is de Raad hierover laat en onvolledig geïnformeerd?
- Wat is de relatie tussen extra opwek en de ambitie voor klimaatneutraliteit in 2045 in plaats van 2050? Is het mogelijk om klimaatneutraal te zijn in 2045 zonder extra opwek?

Reactie

De gemeente ’s-Hertogenbosch wil klimaatneutraal worden, in respectievelijk 2045. Om dit te bereiken moet de gemeente 's-Hertogenbosch omschakelen naar duurzame energie. Naast deze gemeentelijke ambitie is in de Regionale Energiestrategie (RES) 1.0 Noordoost Brabantook vastgelegd dat in de regio 1,6 TWh duurzame energie opgewekt moet worden. De gemeente ’s-Hertogenbosch pakt, vanwege de eigen klimaatambities, door op de opgelegde opgave uit de RES en wil die versnellen. De gemeente doet dus méér dan de minimale RES-opgave 1.0 om die klimaatneutraliteit in respectievelijk 2045 en 2050 te bereiken. De gemeente kiest ervoor om de opgave en de versnelling te realiseren met windenergie in de Duurzame Polder, te weten 16 windturbines op grondgebied van ’s-Hertogenbosch voor 2030. Deze afspraak is opgenomen in het Bestuursakkoord van de gemeente van mei 2022. De gemeenteraad heeft deze afspraak op 31 mei 2022 met een raadsbesluit bevestigd.

De rijksoverheid onderzoekt de mogelijkheid om kernenergie toe te passen. De realisering van een kerncentrale is echter niet voor 2030 uitvoerbaar, daarom is het niet realistisch om voor de invulling van de energiedoelstelling voor 2030 op deze techniek te rekenen. Ook is het niet mogelijk om de

energiedoelstelling volledig met zon op dak in te vullen. Daarom is in het Klimaatakkoord afgesproken, dat we ook op land grootschalig zonne- en windenergie gaan opwekken.

3.1.3 Elektriciteit van zee

Zienswijze

De wetenschap dat de overheid grootschalig inzet op elektriciteit van zee voor het hele land is tegenstrijdig met de ambities van de gemeenten ‘s-Hertogenbosch en Oss om zelf in hun elektriciteitsbehoefte te voorzien.

Reactie

In het (nationale) Klimaatakkoord zijn twee doelstellingen afgesproken: in 2030 wordt 49 TWh wind op zee en 35 TWh duurzame energie op land met wind en zon opgewekt. Daarmee is de ontwikkeling van dit windpark op land niet tegenstrijdig met de ontwikkeling van grootschalige windparken op zee, maar vullen deze elkaar aan om de energiedoelstelling voor 2030 te halen. We hebben beide ontwikkelingen nodig om aan onze energievraag te kunnen voldoen. De opwek alleen op zee is niet afdoende om aan de energievraag in de toekomst te kunnen voldoen.

3.1.4 Visualisaties

Zienswijze

De visualisaties in het planMER geven een te eenzijdig en rooskleurig beeld. De door Groen inZicht gemaakte visualisaties moeten worden meegenomen in het planMER.

Reactie

Begin 2024 heeft Groen InZicht visualisaties gepubliceerd met het beeld van windturbines vanuit de kern van de wijk De Groote Wielen. In het planMER staan visualisaties van beelden van het landschap vanaf de randen van het stedelijk gebied. Bij het maken van deze beelden is gebruik gemaakt van hetzelfde model, maar met andere instellingen. Groen InZicht heeft hierbij een gezichtshoek van 40 graden gehanteerd. Deze gezichtshoek past bij een stedelijke omgeving. In het planMER staan visualisaties van beelden van het landschap vanaf de randen van het stedelijk gebied. Er is een gezichtshoek van 95 graden toegepast om het effect van plaatsing van turbines op het hele landschap in beeld te brengen. Door het inzoomen en focussen ontstaat een ander perspectief. Dat is een keuze en betekent niet dat een visualisatie onjuist is. De visualisaties in het planMER geven een adequaat beeld van het landschappelijk effect. Er is geen aanleiding om andere visualisaties toe te voegen.

3.1.5 Varianten voor wind

Zienswijze

Beide gemeenten kiezen voor 100% wind in de Duurzame Polder. Hierdoor realiseren ze hun klimaatdoelen niet op windstille dagen. Er moeten varianten voor zon en/of wind worden opgesteld.

Reactie

Zoals in het ontwerp Programma op pagina 24 wordt aangeduid is in het besluit van 7 juli 2020 van de Raad van ’s-Hertogenbosch ingestemd met de Visie energielandschap, waarin de Rosmalense en Nulandse polder zijn aangewezen voor grootschalige opwek van windenergie. In het Bestuursakkoord van ’s-Hertogenbosch (2022) is gekozen voor alleen windenergie in de Duurzame Polder. Voor gemeente Oss volgt dezelfde keuze voor enkel windenergie uit het Raadsbesluit van 28 januari 2021. Voor opwek met zon-op-dak of zonneweides is voor dit gebied niet gekozen. Op basis van dit

bestuurlijke uitgangspunt zijn in het planMER voor Duurzame Polder uitsluitend alternatieven uitgewerkt voor energieopwek met wind. Er is geen aanleiding om alternatieven met zonne-energie toe te voegen. Het balanceren van vraag en aanbod van energie gebeurt daarnaast door het toepassen van systeemoplossingen op regionaal, nationaal en internationaal niveau en is niet slechts een gemeentelijke aangelegenheid. Dit betekent dat windstille dagen niet van significante invloed zijn.

3.1.6 Gezondheid

Zienswijze

Verschillende indieners uiten hun zorg over de effecten van windturbines op de gezondheid. Als specifieke aandachtspunten worden genoemd infrasoon en laagfrequent geluid, afbladdering van windturbinebladeren (met name het vrijkomen van de stof Bisfenol A en andere microplastics), slagschaduw en de effecten van nachtverlichting.

Reactie

In hoofdstuk 7.5 van het planMER is uitgebreid ingegaan op de gevolgen van plaatsing van windturbines voor een gezonde leefomgeving, waaronder gevolgen voor de gezondheid (inclusief externe veiligheid en luchtkwaliteit), geluidbelasting, laagfrequent geluid, cumulatie van geluid en slagschaduw. Hierbij is ook de Gezondheidskundige beoordeling van de GGD betrokken (bijlage XX van het planMER). De gemeenten zijn van mening dat de gezondheidsrisico's op het strategische niveau van het planMER voldoende zijn onderzocht. Op projectniveau worden deze risico's nader onderzocht. In de onderzoeken en bij het bepalen van de op de lokale situatie toegesneden normen wordt altijd uitgegaan van de meest recente wetgeving en de beschikbare, algemeen aanvaarde wetenschappelijke inzichten.

3.1.6.1 Geluid, laagfrequent geluid en infrasoon geluid

Zienswijze

Verschillende indieners hebben zorgen geuit en vragen gesteld over de geluidsbelasting van windturbines. De volgende zorgen komen hierbij aan bod:

- Laagfrequent en infrasoon geluid zijn niet voldoende meegenomen in het planMER.
- De geluidsnorm van 47 dB Lden is te hoog en komt niet overeen met het ontwerpbesluit windturbines leefomgeving waarin een norm van 45 dB Lden wordt genoemd.

Reactie

Laagfrequent en infrasoon geluid zijn in het planMER beschouwd in paragraaf 7.5.3. De gemeenten zijn van mening dat het planMER voor deze onderdelen voldoende informatie bevat om het Programma te kunnen vaststellen. Er wordt bij de vergunningverlening en/of project-MER uitgegaan van de meest recente wetgeving en de beschikbare, algemeen aanvaarde wetenschappelijke inzichten.

In het ontwerpbesluit windturbines leefomgeving is een streefwaarde van 45 dB Lden voorgesteld, en een maximale waarde van 47 dB Lden. Op dit moment geldt deze norm nog niet. In het planMER zijn daarom de geluidbelasting en het aantal geluidgehinderden voor verschillende geluidsniveaus onderzocht (paragraaf 7.5.2 planMER). In het geval er nog geen landelijke geluidsnormen zijn vastgesteld, zullen de gemeenten op de lokale situatie toegesneden geluidsnormen vaststellen. Dit dient te gebeuren voorafgaand aan de vergunningverlening. Voor het geval er niet tijdig landelijke geluidsnormen worden vastgesteld, is in het Programma opgenomen dat de gemeenten bij de

vergunningverlening voor de woningen zullen aansluiten bij een streefwaarde van45 dB Lden. Daarnaast is opgenomen dat een geluidsbelasting van maximaal 47 dB Lden is toegestaan als Initiatiefnemers kunnen onderbouwen dat het onmogelijk is bij handhaving van de streefwaarde van45 dB Lden de Opwekdoelstelling 's-Hertogenbosch en/of de Restopgave Oss te halen.

3.1.6.2 Afbladdering en Bisfenol A

Zienswijze

Veel indieners hebben zorgen geuit over de potentiële afbladdering van de windturbinebladen (slijtage van wieken van een windturbine). Hierbij heerst vooral de vrees voor het vrijkomen van de stof Bisfenol A (BPA) en microplastics. Dit zou tot negatieve gezondheidseffecten kunnen leiden. Ook zijn er zorgen dat deze stoffen in de natuur, waaronder het drinkwaterwingebied, terechtkomen.

Reactie

In het planMER worden de gevolgen van de verspreiding van schadelijke stoffen (waaronder Bisfenol A) beschreven in paragraaf 7.5.1 en de effecten van windturbines op water (waaronder ook beschermde drinkwaterwingebieden) in paragraaf 7.2.2. Op basis van de resultaten van een proefberekening (bijlage XI bij het planMER) wordt geconcludeerd dat slijtage van windturbinebladen geen significante invloed heeft op de luchtkwaliteit. De gemeenten hebben geen redenen te twijfelen aan de juistheid van dit onderzoek en gaan ervan uit dat deze conclusie ook geldt voor de bodem- en waterkwaliteit omdat de emissies via de lucht worden verspreid. In het vervolgtraject zullen de gemeenten steeds uitgaan van de beschikbare, algemeen aanvaarde wetenschappelijke inzichten over dit onderwerp.

3.1.6.3 Slagschaduw

Zienswijze

Verschillende indieners hebben zorgen geuit over de aanwezigheid en de gevolgen van slagschaduw op de omgeving.

Reactie

De gemeenten erkennen dat de slagschaduw van windturbines hinder kan opleveren, wat een effect kan hebben op het welzijn van bewoners. Bij de normering wordt hiermee rekening gehouden.

In het planMER zijn de slagschaduw-effecten (worst-case) in beeld gebracht. Pas in de vergunningsfase kunnen de daadwerkelijk te verwachten effecten beoordeeld worden. Daarbij moet worden voldaan aan de dan geldende wettelijke normen.

3.1.6.4 Nachtverlichting

Zienswijze

Verschillende indieners uiten zorgen over lichthinder ten gevolge van de nachtverlichting van de windturbines.

Reactie

Obstakelverlichting heeft tot doel te voorkomen dat een luchtvaartuig tegen een windturbine kan vliegen. In de vergunningsfase zal in overleg met de Inspectie Leefomgeving en Transport worden beoordeeld of het gebruik van naderingsdetectie mogelijk is om de hinder van de obstakelverlichting te beperken. In de vergunningsfase zal op basis van de concrete aanvraag/aanvragen worden beoordeeld of realisering van de betreffende windturbines zal leiden tot een onaanvaardbare

aantasting van het woongenot. Deze beoordeling is nu nog niet mogelijk, omdat de daadwerkelijke locatie van de windturbines nog niet bekend is.

3.1.7 Nieuwe inzichten rondom afstand, gezondheid en stikstof

Zienswijze
Er moet in het planMER nadrukkelijk rekening gehouden worden met nieuwe inzichten: bijvoorbeeld nieuwe afstands-/geluidsnormen windturbines, nieuw landelijk en Europees beleid en de recente uitspraken van de Raad van State met betrekking tot gezondheidseffecten en stikstof.

Reactie

In het planMER zijn nieuwe inzichten, landelijke (ontwerp)afstandsnormen en uitspraken van de Raad van State meegenomen. De recente uitspraken van de Raad van State over interne saldering hebben geen directe gevolgen voor de inhoud van het planMER. In de fase van de vergunningaanvraag zal nader onderzocht worden wat de effecten zijn op beschermde natuur. Het uitvoeren van een stikstofberekening is hier onderdeel van.

3.1.8 Compensatie

Zienswijze

In het planMER wordt gesproken over compensatie bij negatieve milieueffecten. Er wordt niet gesproken over de wijze waarop die wordt vastgesteld, voor wie deze bedoeld is en door wie deze betaald wordt.

Reactie

Het is van belang een onderscheid te maken tussen compensatie bij negatieve milieueffecten en eventuele nadeelcompensatie. Met compensatie bij negatieve milieueffecten wordt bedoeld dat wanneer een negatief milieueffect optreedt, dit effect gecompenseerd kan worden, bijvoorbeeld door de realisatie van nieuwe natuurwaarden.

In het ontwerp Programma, in het planMER en de onderliggende onderzoeken zijn de mogelijke gevolgen voor milieu, natuur en leefomgeving beschreven en is aangeduid dat – als significant negatieve effecten niet kunnen worden uitgesloten – deze moeten worden gemitigeerd of gecompenseerd. Het Programma bindt de gemeenten om nauwlettend toe te zien op deze aspecten bij de toetsing van toekomstige vergunningaanvragen. Hoofdstuk 10 van het planMER gaat dieper in op mogelijke vormen van compensatie. In de volgende fase zullen concrete maatregelen voor mitigatie en compensatie worden beschreven en beoordeeld.

3.1.9 Natuur

Zienswijze
Verschillende indieners uiten zorgen over potentiële ecologische schade en verstoring van de natuur. Hierbij komen de volgende thema's veelvoudig aan bod:

- Zorgen over (beschermde) weidevogels, wintergasten en vleermuizen, en;
- Verstoring van Natuur Netwerk Brabant- (hierna NNB) en Natura-2000 Gebieden.

Reactie

De zorg voor de gevolgen van windturbines voor de natuur is integraal onderdeel van de realisatie van het project. In het ontwerp Programma, het planMER en de onderliggende onderzoeken zijn mogelijke significante negatieve effecten, op hoofdlijnen, beschreven voor milieu, natuur, leefomgeving en landschap. Het Programma bindt de colleges om nauwlettend toe te zien op de gevolgen bij de toekomstige vergunningaanvragen. Het is niet zinvol om de gevolgen op Programma-niveau en in het planMER meer concreet te onderzoeken. Dit gebeurt in de vergunningenfase. Dan pas is bekend waar de windturbines exact geplaatst worden en wat de effecten daarvan zijn voor de natuur.

Ten aanzien van weidevogels en wintergasten zijn volgens de uitgevoerde onderzoeken inderdaad effecten te verwachten. In het projectMER/de vergunningsfase zal moeten worden onderzocht wat de daadwerkelijke effecten zullen zijn. Indien er effecten zijn, moeten die conform de wet- en regelgeving worden gemitigeerd en/of gecompenseerd.

Ook ten aanzien van de NNB- en Natura-2000 gebieden zijn volgens de uitgevoerde onderzoeken effecten te verwachten. Er wordt primair verwezen naar paragraaf 4.4 van het Programma. In het project-MER/de vergunningsfase zal met een nieuwe passende beoordeling moeten worden onderzocht of er daadwerkelijk negatieve gevolgen zullen zijn voor de instandhoudingsdoelstellingen van de NNB- en Natura 2000-gebieden.

3.1.10 Water

Zienswijze

Verschillende indieners hebben zorgen geuit over de effecten van het project de Duurzame Polder op beschermde watergebieden. Hierbij kwamen de volgende opmerkingen aan bod:

- De aanwezigheid van het waterwingebied in de polder is niet (voldoende) onderzocht;
- De aanwezigheid van het grondwaterbeschermingsgebied in de polder is niet (voldoende) onderzocht;
- Er is niet genoeg rekening gehouden met effect van de plaatsing van windturbines op waterberging in de polder;
- Er is niet genoeg rekening gehouden met de aanwezigheid van KRW-Wateren.

Reactie

Waterwingebied

Het waterwingebied is een wettelijk beschermd gebied omdat hier drinkwater wordt gewonnen. Deze bescherming volgt uit de Omgevingsverordening Noord-Brabant. Er mogen in dit gebied geen werkzaamheden in of op de bodem plaatsvinden. Dit betekent dat hier geen windturbines geplaatst mogen worden. Deze randvoorwaarde is meegenomen in de overwegingen voor alle alternatieven (paragraaf 7.2.2 planMER). Het voorkeursalternatief overlapt dan ook niet met het waterwingebied (paragraaf 14.3.2 planMER).

Grondwaterbeschermingsgebied

Het grondwaterbeschermingsgebied is een ‘schil’ rondom het waterwingebied met als doel de kwaliteit van grondwater binnen het waterwingebied te beschermen. Hier mogen alleen onder strikte voorwaarden activiteiten in de bodem worden uitgevoerd. Dit is meegenomen in het planMER en de beoordeling van de daarin opgenomen alternatieven (Paragrafen 0.3.2 en 7.2.2).

Waterberging
In paragraaf 7.2.3 van het planMER wordt de invloed van de plaatsing van windturbines op waterberging onderzocht. In de polder zijn (provinciale) reserveringsgebieden voor waterberging aanwezig. Wanneer een windturbine geplaatst wordt, is er een toename in verhard oppervlak. Dit betekent dat er minder bodemoppervlak beschikbaar is voor waterberging. Deze reserveringsgebieden zijn echter nog niet definitief aangewezen om een waterbergingsopgave op te lossen. Dit aspect is meegenomen in het onderzoek naar de verschillende alternatieven en de beoordeling van het voorkeursalternatief (paragraaf 14.3.2 planMER).

KRW-wateren
In paragraaf 14.4 van het planMER is aangegeven dat in de uitwerking van concrete projecten rekening moet worden gehouden met de eventuele effecten op de kwaliteit van KRW-wateren. In de vergunningsfase zal beoordeeld worden welke effecten windturbines zullen hebben, welke chemische parameters relevant zijn en welke maatregelen nodig zijn.

3.1.11 Onderzoek en onderbouwing alternatieve locaties

Zienswijze

De locatiekeuze voor de polder als locatie is onvoldoende onderbouwd. Alternatieve locaties zijn onvoldoende onderzocht.

Reactie

In paragraaf 1.1.5 van het planMER is de keuze voor de Duurzame Polder als locatie voor grootschalige opwek van windenergie gemotiveerd. Gezien ook het advies van de Commissie voor de milieueffectrapportage van 10 maart 2025 is dit onderdeel van het planMER aangevuld met een oplegnotitie die als bijlage bij het Programma is gevoegd.

3.1.12 Geschiktheid gebied voor andere functies

Zienswijze

Door een grootschalig windturbinepark wordt het gebied nagenoeg ongeschikt voor andere functies zoals woningbouw en laagvlieggebied voor Defensie. Radarverstoring is nadelig voor de nationale veiligheid.

Reactie

Het gebied heeft een primair agrarisch karakter. Dit betekent dat woningbouw hier niet is toegestaan. Bij de afweging van alle betrokken belangen is rekening gehouden met het laagvlieggebied en de radarinstallaties van Defensie (zie paragraaf 3.2.4 en paragraaf 3.7, onder iv, van het Programma). De gemeenten hebben in de afweging meegenomen dat het belang bij realisatie van de windturbines rechtvaardigt dat een gedeelte van de Duurzame Polder niet meer kan worden gebruikt als laagvlieggebied. Er is aan het planMER een modelberekening toegevoegd over de mogelijke radarverstoring. In de fase van vergunningverlening zal de mogelijke radarverstoring nader onderzocht moeten worden. Bij de uitwerking van hun plannen dienen initiatiefnemers de op het gebied van radarverstoring relevante regels in acht te nemen.

3.1.13 Waardevermindering woningen

Zienswijze

Een aantal indieners geeft aan dat naar verwachting de waarde van hun woning zal dalen door het project De Duurzame Polder. Hierbij wordt ook gevraagd om potentiële compensatie voor deze waardedaling.

Reactie

Het (al dan niet) toekennen van compensatie voor eventueel waardeverlies van woningen komt in een latere fase aan de orde. Het Programma staat de realisering van windturbines nog niet toe. Dat gebeurt pas bij verlening van een omgevingsvergunning om af te wijken van het omgevingsplan. Nadeelcompensatieverzoeken worden door een onafhankelijke adviseur beoordeeld, waarbij wordt meegewogen in hoeverre de ontwikkeling voorzienbaar was. Bij het bepalen van de schade wordt rekening gehouden met het normale maatschappelijke risico.

3.1.14 Informatie, transparantie en participatie

Zienswijze

Verschillende indieners geven aan niet genoeg geïnformeerd te zijn, niet genoeg inbreng gehad te hebben of dat er niet naar de inbreng geluisterd is.

Reactie

Het open plan- en omgevingsparticipatieproces is een belangrijk uitgangspunt voor het project Duurzame Polder. De gemeenten zijn zich ervan bewust dat er zorgen zijn en dat de impact van dit project aanzienlijk is. De gemeenten hebben begrip voor deze zorgen. De gemeenten houden daar zoveel mogelijk rekening mee in het Programma. De gemeenten vinden het van groot belang dat iedereen in de omgeving van het project kan meedenken en meewerken aan de planvorming. Om die reden is een uitgebreid informatie-, participatie- en consultatietraject uitgevoerd en hebben organisaties meegewerkt aan diverse ateliers in het kader van ontwerpend onderzoek, zoals beschreven in hoofdstuk 7 van het Programma. De gemeenten betreuren het als indieners desondanks het gevoel hebben niet te zijn gehoord.

3.1.15 Leesbaarheid

Zienswijze

Een aantal indieners geeft aan de afbeeldingen en tabellen in het planMER door de resolutie lastig te kunnen lezen.

Reactie

Het planMER, inclusief afbeeldingen en tabellen, is goed leesbaar te raadplegen in de bijlagen bij het Gemeenteblad van 's-Hertogenbosch van 13 december 2024 en het Gemeenteblad van Oss van 16 december 2024.

3.1.16 Restschade na buitengebruikstelling windturbines

Zienswijze

Een aantal indieners uit zorgen over ecologische schade bij afbraak van de windturbines en opslag van de afgebroken turbineonderdelen.

Reactie

Volgens provinciale regels dienen na 25 jaar de windturbines te worden verwijderd. Er moet financiële zekerheid worden gesteld dat de windturbines worden verwijderd en dat de vóór verlening van de vergunning bestaande toestand wordt hersteld. Initiatiefnemers moeten bij hun vergunningaanvraag een plan indienen voor deze afbouw, met het oog op minimale ecologische schade.

3.1.17 Cultuurhistorisch erfgoed

Zienswijze

Indieners wijzen erop dat cultuurhistorische waarde in de polder tenietgaat door het plaatsen van windmolens.

Reactie

De gemeenten Oss en 's-Hertogenbosch zien cultuurhistorie als één van de belangrijke beleidsprincipes, met name voor het buitengebied.

In het MER wordt beschreven of de inrichtingsvarianten effecten hebben op de bestaande cultuurhistorische waarden. Ook effecten op niet beschermde cultuurhistorische waarden als historisch groen, verkavelingsstructuren en zandwegen zijn onderzocht (zie paragraaf 4.2.2 van het planMER). Diverse cultuurhistorische eenheden in het plangebied zijn in kaart gebracht, waaronder de Beerse Overlaat, vier eendenkooien, de Maasdijk, de Roode Wetering en de Hertogswetering. In paragraaf 7.1.4 zijn de effecten op cultuurhistorische waarden onderzocht bij de inpassing van de windturbines. Cultuurhistorische elementen kunnen negatief beïnvloed worden door de plaatsing van windturbines.

In paragraaf 10.2.2 worden de mogelijke mitigerende maatregelen en aandachtspunten voor het aspect cultuurhistorische waarden beschreven. De negatieve effecten zijn te mitigeren door de situering of plaatsing van de turbines.

3.1.18 Economische rentabiliteit

Zienswijze

Een aantal indieners geeft aan dat windturbines economisch niet winstgevend of rendabel zijn. Ze wijzen daarbij op de afhankelijkheid van windturbines van subsidies.

Reactie

De gemeenten hebben geen redenen te twijfelen aan de financiële uitvoerbaarheid van het project en wijzen op het belang van windenergie voor de energietransitie.

3.1.19 Horizonvervuiling

Zienswijze

Een aantal indieners geeft aan dat de plaatsing van windturbines leidt tot horizonvervuiling.

Reactie

Het is duidelijk dat windturbines impact zullen hebben op het landschap en de leefomgeving. Dit belang is meegenomen in de integrale belangenafweging. Om de impact op het landschap te beperken is een aantal randvoorwaarden opgenomen in hoofdstuk 4 van het Programma, waaraan toekomstige plannen getoetst zullen worden.

3.1.20 Financiële Participatie

Zienswijze

Verschillende indieners geven aan dat het Programma niet voldoende ingaat op financiële participatie en lokaal eigendom.

Reactie

Financiële participatie vormt een belangrijk onderdeel van het project. De gemeenten vinden het van belang dat diegene die lasten ondervinden, hier ook lusten van kunnen krijgen. De voorwaarden voor financiële participatie van de omgeving zijn per gemeente uitgewerkt in paragraaf 4.1 van het ontwerp Programma.

3.1.21 Integraliteit

Zienswijze

Verschillende indieners geven aan dat het planMER onvoldoende aandacht geeft aan de integraliteit van de opgave in de Duurzame Polder. Er wordt gesteld dat het bouwen van de windturbines en de financiële interesses van de initiatiefnemers leidend lijken te zijn.

Reactie

De gemeenten erkennen het belang van een integrale beoordeling. Bij de uitwerking van de energieopgave voor Duurzame Polder wordt rekening gehouden met diverse waarden en belangen. De duurzame energieopgave vormt de basis voor planvorming en de MER-procedure. Er wordt integraal gekeken naar aspecten zoals natuur, wonen, klimaatadaptatie, landbouw, recreatie en cultuurhistorie, waarbij ontwerpend onderzoek leidt tot integrale gebiedsbeelden (alternatieven). Deze beelden zijn onderzocht en vergeleken in het planMER, met input van belangenorganisaties.

Het planMER behandelt onder 8.10 het thema integraliteit, dat bestaat uit vier aspecten: het koppelen van mitigatiemaatregelen, het benutten van meekoppelkansen tussen thema's zoals klimaatadaptatie, het verbinden van thema's voor gebiedsontwikkeling en het realiseren van meerwaarde in het gebied. Daarnaast zijn de ruimtelijke principes van gebiedsontwikkeling in hoofdstuk 12 en 12 van het planMER beschreven en beschouwd.3.1.22 Afstand tot woningen en bedrijven binnen de polder

Zienswijze

Verschillende indieners vragen zich af waarom voor de bewoners van de dorpskernen een minimale afstand van één of twee kilometer aangehouden wordt en voor bewoners van het buitengebied niet. Ze geven hierbij aan dat er sprake is van rechtsongelijkheid omdat de effecten op de gezondheid van bewoners van het buitengebied minder zwaar zouden wegen dan de gezondheidseffecten op bewoners van de kernen.

Reactie

De gemeenten vinden een minimale afstand tot de dorpen belangrijk om het aantal omwonenden dat hinder kan ondervinden, sterk te beperken. Voor de woningen in het buitengebied kunnen niet dezelfde minimale afstanden worden aangehouden, omdat er dan geen ruimte meer overblijft voor windturbines. Dit betekent niet dat de gemeenten de gezondheid van bewoners van het buitengebied minder belangrijk vinden. Bij de beoordeling van een concreet initiatief zullen de gemeenten dit belang meenemen. Bij de beoordeling of realisering van een windturbine in de directe nabijheid van

een woning in het buitengebied aanvaardbaar is, zullen de gemeenten aansluiten bij de geldende landelijke normen (zie ook paragraaf 4.3 van het Programma). Voor geluidhinder, schaduwhinder, veiligheidsrisico's en lichtschittering zullen de gemeenten lokale normen hanteren zolang er geen nieuwe landelijke normen zijn. De gemeenten gaan uit van de beschikbare algemeen aanvaarde wetenschappelijke inzichten.

Conclusie van deze zienswijzenonderdelen

Deze zienswijzenonderdelen zijn, gelet op bovenstaande, ongegrond en geven geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.2 Reactie afzonderlijke zienswijzen organisaties

3.2.1 Zienswijze 138 en 150 - Provincie Noord-Brabant

1. **Ganzen, smienten en weidevogels.**
   Geadviseerd wordt nog eens goed te kijken naar de motivering waarom niet wordt gekozen voor het alternatief dat de natuur het meest beschermt. Een mitigatie- en compensatieplan biedt mogelijkheden en perspectief om zowel het windpark te realiseren als de weidevogelpopulatie en andere natuurwaarden te behouden en te versterken. Dit plan dient op voorhand te worden uitgevoerd en moet borgen dat er een aaneengesloten oppervlakte met rust- en foerageergebied ter compensatie beschikbaar is van minimaal dezelfde grootte als het bestaande gebied.

   Reactie
   Het Programma bevat een integrale belangenafweging op hoofdlijnen. Het belang bij behoud van de natuur weegt zwaar, maar er zijn ook andere belangen waaraan de gemeenten een groot gewicht toekennen. Er wordt verwezen naar de motivering in paragraaf 3.7 van het Programma. Dit betekent dat hier niet wordt gekozen voor het alternatief dat de natuur het meest beschermt. De realisatie van het noodzakelijke aantal windturbines zal hoe dan ook leiden tot een aantasting van natuurwaarden. De eventuele schade dient volgens de wettelijke eisen gemitigeerd en/of gecompenseerd te worden. In dit verband wijzen op de randvoorwaarden die in hoofdstuk 4 van het Programma zijn opgenomen.
   De gemeenten wijzen verder erop dat niet eerder met het opstellen en uitvoeren van een mitigatie- en compensatieplan kan worden gestart, dan nadat concrete initiatieven kenbaar zijn gemaakt. Op dat moment kan concreet worden beoordeeld welke mitigatie- en compensatiemaatregelen nodig zijn.

2. **Aardkundige waarden**
   De mate waarin sprake is van een effect op het Peelrandbreukstelsel is afhankelijk van de exacte positionering van de windturbines ten opzichte van de breuk. Verzocht wordt de Peelrandbreuk op te nemen in het Programma.

   Reactie
   Hoofdstuk 3 van het Programma bevat een korte samenvatting van alle betrokken belangen. Daarbij is onder meer aandacht besteed aan het planMER. De Peelrandbreuk is

beschreven in het planMER (zie afbeelding 7.3) en is meegenomen bij de integrale belangenafweging.
In de vergunningsfase kan beter worden beoordeeld welke effecten windturbines zullen hebben op het Peelrandbreukstelsel. Hiervoor is opname van de ligging van de Peelrandbreuk in het Programma niet nodig.

3. **Cultuurhistorie**
   Voor het grondgebied van de gemeente Oss is niets opgenomen over de betekenis van het cultuurhistorisch waardevolle gebied tussen 's-Hertogenbosch en Grave.

   Reactie
   De op het grondgebied van Oss aanwezige cultuurhistorische waarden zijn beschreven in het planMER en zijn meegenomen bij de integrale belangenafweging. In de vergunningsfase zal rekening moeten worden gehouden met deze waarden.

   Conclusie
   Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.2.2 Zienswijze 135 en 143 Waterschap Aa en Maas

1. **KRW-opgaven**
   Er ontbreekt een onderbouwing van de effecten op de Kaderrichtlijn Water doelstellingen. Om mogelijke effecten op de waterkwaliteit te kunnen monitoren, is een nulmeting nodig naar de aanwezigheid van relevante chemische parameters, zoals Bisfenol-A.

   Reactie
   In paragraaf 14.4 van het planMER is aangegeven dat in de uitwerking van concrete projecten rekening moet worden gehouden met de eventuele effecten op de kwaliteit van KRW-wateren. In de vergunningsfase kan beter worden beoordeeld welke effecten windturbines zullen hebben, welke chemische parameters relevant zijn en welke maatregelen nodig zijn. De gemeenten waarderen de suggestie van het waterschap voor een nulmeting en stellen voor dit in het vervolgtraject mee te nemen. De gemeenten zullen met het waterschap in overleg treden of en wanneer een onderzoek uitgevoerd kan worden dat leidt tot meetbare uitkomsten op een moment kort voor realisatie.

2. **Gesprek over maatregelen**
   De initiatiefnemer moet vroegtijdig in gesprek met het waterschap over mitigerende en compenserende maatregelen voor de ecologische verbindingszone, de doelsoorten (waaronder weidevogels) en wijzigingen aan oppervlaktewater. Bij maatregelen die een hydrologisch effect hebben of beogen, moet het peilbesluit in acht worden genomen.

   Reactie
   De gemeenten onderschrijven dat de initiatiefnemer vroegtijdig in gesprek moet met het waterschap. Het Programma is niet het geschikte document om te beschrijven hoe dit gesprek moet plaatsvinden. Niettemin zijn in het Programma wel toetsingscriteria en koppelkansen opgenomen om initiatiefnemers hierin te sturen.

3. **Zoneringen water**
   Op de kaarten in het planMER ontbreken het profiel van vrije ruimte van oppervlaktewateren, de ligging van primaire en overige waterkeringen, de aanduiding van het reserveringsgebied waterberging, beschermd gebied, attentiegebied, invloedsgebied en wijstgebied.

   Reactie
   In paragraaf 7.4.3 van het planMER is aandacht besteed aan de effecten op waterkeringsveiligheid. In par 7.2.3 zijn de effecten op de reserveringsgebieden voor waterberging opgenomen. In paragraaf 4.2.4 zijn alle waterkeringen in het gebied aangegeven op kaart.
   Voor de integrale belangenafweging in het Programma is het aangeven van de genoemde zoneringen niet nodig. Deze zoneringen zullen in de vergunningsfase expliciet worden meegenomen.

4. **Grote modderkruiper**
   In het planMER is niet onderbouwd waarom negatieve effecten op de grote modderkruiper tijdens de gebruiksfase van windturbines zijn uitgesloten.

   Reactie
   In de vergunningenfase kunnen de eventuele effecten van windturbines op de grote modderkruiper beter worden beoordeeld.

   Conclusie
   Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.2.3 Zienswijze 156 Brabant Water

Waterleiding
Aandacht wordt gevraagd voor de waterleiding tussen het waterproductiebedrijf in Lith tot Oss-Noord.

Reactie
De ligging van de drinkwaterleiding is bekend. Met deze leiding wordt rekening gehouden.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.2.4 Zienswijze 148 IVN Oss

1. **Bestuurlijke grondslag**
   Het voorgestelde VKA is niet gebaseerd op een zorgvuldig proces. Een beleidsmatige onderbouwing voor molens in de Duurzame Polder ontbreekt. Het provinciaal beleid is gericht op de bescherming van weide- en akkervogelgebieden. Het VKA is niet te rijmen

met dit beleid. Ook de bestuursrechtelijke basis ontbreekt, omdat Oss ten tijde van het raadsbesluit niet het bevoegde gezag was.

Reactie
De beleidsmatige onderbouwing van de realisering van windturbines in de Duurzame Polder is neergelegd in de Gebiedsvisie Vitaal Buitengebied van 7 oktober 2021. Daarbij is aangesloten bij het besluit van de raad van de gemeente Oss van 28 januari 2021. In dat besluit is de Duurzame Polder geschikt geacht en aangewezen voor het grootschalig opwekken van windenergie. Het VKA past binnen het provinciale beleid zoals vastgelegd in de Brabantse Omgevingsvisie. De provincie onderschrijft het grote maatschappelijke belang van de energietransitie voor Brabant. De Duurzame Polder is een kansrijke plek om een substantiële bijdrage te leveren aan deze energietransitie. Bij het bepalen van de daadwerkelijke locaties van de windturbines zal rekening worden gehouden met de beschermde weide- en akkervogelgebieden.
Het raadsbesluit van 28 januari 2021 is tot stand gekomen na een gezamenlijke verkenning van de gemeenten Oss en Den Bosch en de provincie Noord-Brabant van de mogelijkheden voor grootschalige opwekking van duurzame energie. Dit besluit kan ten grondslag worden gelegd aan het Programma. Dit besluit vormt niet het voornemen en de kennisgeving van de participatie voor de vaststelling van het Programma (stap 1 als bedoeld in de bestuursovereenkomst). Voor het nemen van het raadsbesluit is de bevoegdheidstoedeling als bedoeld in de bestuursovereenkomst niet relevant. De gemeenteraad is bevoegd binnen haar grondgebied gebieden aan te wijzen voor het grootschalig opwekken van windenergie. De bevoegdheid als bedoeld in de bestuursovereenkomst heeft betrekking op de coördinatiebevoegdheid en de bevoegdheid tot het verlenen van een omgevingsvergunning.

2. Flora, fauna en landschap onvoldoende meegewogen
De schade voor flora, fauna en landschap is niet in beeld gebracht en er is geen integrale belangenafweging geweest. De vraagtekens rondom aantal en opstelling zijn geen reden om de schade aan de natuur niet te bepalen. Het VKA houdt onvoldoende rekening met de unieke landschappelijke kwaliteiten.
De locatiekeuze voor een windpark in de Duurzame Polder is onvoldoende onderbouwd.
Het VKA is onvoldoende gebaseerd op (wetenschappelijke) inzichten en kennis.
Er ontbreekt een afdoende kader voor de uitwerking van het VKA (voorwaarden voor mitigatie en compensatie).

Reactie
Het natuurbelang is in de integrale belangenafweging meegenomen en is zwaarwegend in de verdere uitwerking. In dit verband wordt verwezen naar de randvoorwaarden, zoals opgenomen in hoofdstuk 4 van het Programma. In deze randvoorwaarden is onder andere opgenomen dat de in de Duurzame Polder aanwezige populatie weidevogels behouden moet blijven. Het Programma strekt niet verder dan het aanwijzen van een zoekgebied voor de plaatsing van windturbines. Het is aan initiatiefnemers met een voorstel te komen dat past binnen de natuurregelgeving en de opgenomen randvoorwaarden. In de vergunningsfase kan beter worden beoordeeld welke effecten de windturbines zullen hebben en welke mitigatie en compensatie nodig is en hoeveel.
Ook het landschapsbelang is meegenomen in de integrale belangenafweging. In de randvoorwaarden, zoals opgenomen in hoofdstuk 4 van het Programma, is onder meer

opgenomen dat zoveel mogelijk moet worden aangesloten bij de structuren van het landschap in de Duurzame Polder.
Naar aanleiding van het advies van de Commissie voor de milieueffectrapportage is het planMER op het punt van de locatiekeuze aangevuld. In verband met het abstractieniveau van het Programma vinden de gemeenten een verdere uitwerking van de varianten op het aspect natuur niet zinvol. Uit het planMER volgt welke natuurwaarden aanwezig zijn en welke beperkingen deze waarden opleveren voor de plaatsing van windturbines. Een gedetailleerder onderzoek zal niet leiden tot de aanwijzing van een ander zoekgebied. Een beoordeling welke opstelling past binnen natuurregelgeving en welke natuurcompensatie hiervoor nodig is, zal in een volgende fase worden gedaan. Hiervoor zal een (project-)MER worden opgesteld dat meer diepgang zal hebben.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.2.5 Zienswijze 108 en 154 Brabants Landschap e.a.

1. **Samenwerking met grondeigenaren en bescherming van weide- en akkervogels**
   Er zijn kansen voor jarenlange bescherming van weide- en akkervogels, maatwerk en borging van de samenwerking met grondeigenaren en initiatiefnemers. Deze kansen ontbreken in het ontwerp Programma, waardoor risico's ontstaan voor zowel de samenwerking als de bescherming van weide- en akkervogels in het gebied.

   Reactie
   De gemeenten onderschrijven dat er kansen zijn voor jarenlange bescherming van weide- en akkervogels en borging van de samenwerking met de grondeigenaren. In het vervolgtraject zal zorgvuldig worden omgegaan met de weide- en akkervogels in het gebied. Er wordt in dit verband verwezen naar de randvoorwaarden zoals opgenomen in hoofdstuk 4 van het Programma. De gemeenten zijn van mening dat de gemeenten in de belangenafweging en bij het formuleren van de randvoorwaarden voldoende gewicht hebben toegekend aan het natuurbelang. Op dit moment kan het gevraagde perspectief voor grondeigenaren nog niet worden gegeven, omdat de concrete locatie van de windturbines nog niet bekend is. De gemeenten nodigen indieners uit om deel te nemen aan het vervolgtraject.

2. **Maatschappelijk Verantwoord Alternatief (MVA)**
   In het planMER ontbreekt een beoordeling van het MVA.

   Reactie
   In het MER is gekozen voor thematische varianten om beter inzicht te krijgen in de verschillende, in het gebied aanwezige belangen. Dit inzicht geeft de mogelijkheid tot een betere integrale belangenafweging te komen.
   Het MVA is een interessant alternatief, maar bij het opstellen van dit alternatief zijn niet alle relevante belangen betrokken. Zo is geen rekening gehouden met de belangen van Defensie bij gebruik van de Duurzame Polder als laagvliegroute. Ook voldoet dit alternatief niet aan het uitgangspunt dat in de Duurzame Polder alleen plaats is voor de restopgave van Oss. Dit betekent dat een beoordeling van het MVA voor het Programma

weinig meerwaarde heeft. Voor de volledigheid zijn de milieueffecten van het MVA beoordeeld en wordt het MVA expliciet meegenomen in het Programma.

3. **Verplaatsing leefgebied weidevogels**
   Een verplaatsing is slechts beperkt mogelijk en hiervoor is draagkracht nodig binnen het gebied en van grondeigenaren. Compensatie achteraf kan niet, zodat nu actie moet worden ondernomen. Men kan ervoor kiezen meer dan het wettelijke minimum te investeren.

   Reactie
   De gemeenten onderkennen dat voor verplaatsing van leefgebied van weidevogels draagkracht binnen het gebied en medewerking van grondeigenaren nodig is. Het is aan initiatiefnemers een plan in te dienen dat hiermee rekening houdt. Er kan niet eerder met het opstellen en uitvoeren van een mitigatie- en compensatieplan worden gestart, dan nadat concrete initiatieven kenbaar zijn gemaakt. Op dat moment kan ook beter worden beoordeeld welke mitigatie- en compensatiemaatregelen nodig zijn.

4. **Eén Duurzame Polder**
   Er lijken twee projecten te ontstaan (verschillende afstandscriteria ten opzichte van woonkernen, weging natuur ten opzichte van primair landbouwgebied en haalbaarheid van een project). Natuur, vogels en soorten kennen geen gemeentegrenzen. Afstemming tussen de initiatieven in Oss en ’s-Hertogenbosch is essentieel, bijvoorbeeld door één integrale projectMER te maken.

   Reactie
   In het ontwerp Programma en het planMER is de Duurzame Polder als één geheel beschouwd en beoordeeld. De gemeenten zijn het met indiener eens dat de natuur zich niet houdt aan gemeentegrenzen en dat effecten van de windturbines verder kunnen reiken dan de gemeente op wiens grond zij worden geplaatst. In de fase ven vergunningverlening zal de omvang van het projectMER worden bepaald. Bij twee projecten zal rekening moeten worden gehouden met de samenhang tussen de projecten en de cumulatieve effecten voor de natuur. Dit betekent dat afstemming nodig zal blijven over maatregelen en compensatie. In paragraaf 4.3 van het Programma zijn hiervoor randvoorwaarden opgenomen.

5. **Perspectief**
   Het ontwerp Programma biedt boeren te weinig perspectief. De doelen natuurinclusieve windenergie, natuurbehoud en de landbouwtransitie moeten gelijkwaardig een plaats krijgen. Zonder perspectief komen de investeringsmogelijkheden voor agrarisch natuurbeheer en landbouwtransitie onder druk te staan.

   Reactie
   In hoofdstuk 5, de daarmee samenhangende Ontwikkelperspectieven in de bijlage (’s-Hertogenbosch), en in hoofdstuk 6 (Oss) zijn voor de boeren diverse globale perspectieven in het Programma opgenomen. Het is aan initiatiefnemers een plan in te dienen dat rekening houdt met de natuur en met een verantwoorde landbouwtransitie. Op dit moment kan een concreter perspectief voor grondeigenaren nog niet worden gegeven, omdat de concrete locatie van de windturbines nog niet bekend is.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.2.6 Zienswijze 102 en 155 Agrarische Natuurvereniging D'n Beerse Overlaet

1. **Opwekopgave**
   Verzocht wordt voor het Osse grondgebied verder te kijken dan 2030. Dit biedt kansen voor meer opwek binnen de Duurzame Polder.

   Reactie
   Met de ontwikkeling van de plannen voor de Duurzame Polder realiseert de gemeente Oss haar restopgave die voortvloeit uit de RES 1.0. Het Programma richt zich daarmee op de uitwerking van de opwekdoelstelling richting 2030. De doelstellingen voor de periode na 2030 zijn op dit moment nog niet concreet uitgewerkt. Voor de opgave na 2030 moet nog worden verkend hoe (energiemix), waar (locaties) en wanneer (i.v.m. gevolgen voor klimaat) deze opgave wordt ingevuld.

2. **Maatschappelijk Verantwoord Alternatief (MVA)**
   In het planMER ontbreekt een beoordeling van het MVA.

   Reactie
   In het MER is gekozen voor thematische varianten om beter inzicht te krijgen in de verschillende, in het gebied aanwezige belangen. Dit inzicht geeft de mogelijkheid tot een betere integrale belangenafweging te komen.
   Het MVA is een interessant alternatief, maar bij het opstellen van dit alternatief zijn niet alle relevante belangen betrokken. Zo is geen rekening gehouden met de belangen van Defensie bij gebruik van de Duurzame Polder als laagvliegroute. Ook voldoet dit alternatief niet aan het uitgangspunt dat in de Duurzame Polder alleen plaats is voor de restopgave van Oss. Dit betekent dat een beoordeling van het MVA voor het Programma weinig meerwaarde heeft. Voor de volledigheid zijn de milieueffecten van het MVA beoordeeld en wordt het MVA expliciet meegenomen in het Programma.

3. **(Natuur)compensatie**
   Verzocht wordt natuurcompensatie niet over gemeentegrenzen te verschuiven en het Programma op dit punt zodanig aan te passen dat het aansluit bij de afspraken uit de Bestuursovereenkomst.

   Reactie
   Het Programma gaat – in overeenstemming met de afspraken in de Bestuursovereenkomst – ervan uit dat compensatie plaatsvindt op het grondgebied van de gemeente waar de aantasting van natuurwaarden zich voordoet. Compensatie op het grondgebied van de andere gemeente kan alleen in nauw overleg met die andere gemeente. De Bestuursovereenkomst bood deze ruimte ook al, zodat geen sprake is van een afwijking van de afspraken in de Bestuursovereenkomst.

Conclusie

Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.2.7 Zienswijze 104 en 147 Windcollectief Oss-Den Bosch B.V.

1. **Opwekopgave**
   Verzocht wordt voor het Osse grondgebied verder te kijken dan 2030. Dit biedt kansen voor meer opwek binnen de Duurzame Polder.

   Reactie
   Met de ontwikkeling van de plannen voor de Duurzame Polder realiseert de gemeente Oss haar restopgave die voortvloeit uit de RES 1.0. Het Programma richt zich daarmee op de uitwerking van de opwekdoelstelling richting 2030. De doelstellingen voor de periode na 2030 zijn op dit moment nog niet concreet uitgewerkt. Voor de opgave na 2030 moet nog worden verkend hoe (energiemix), waar (locaties) en wanneer (i.v.m. gevolgen voor klimaat) deze opgave wordt ingevuld.

2. **Energieopbrengst**
   In de energieopbrengstberekeningen is geen rekening gehouden met windsnelheidsdata op basis van LIDAR-gegevens. In de energieopbrengstberekeningen moet worden uitgegaan van een totaalverlies van energieproductie van 13,1%.
   Voor het halen van de restopgave is het noodzakelijk ook de ruimte binnen de 2 kilometer-zone aan te wenden.

   Reactie
   Naar aanleiding van een brief van het Windcollectief van 28 maart 2024 zijn de energieopbrengstberekeningen op de betrokken onderdelen aangepast. De resultaten van deze nieuwe berekeningen zijn neergelegd in een rapport van 28 augustus 2024. Dit rapport is betrokken bij het opstellen van het ontwerp Programma, maar abusievelijk is nog het oude rapport als bijlage II bijgevoegd. Bij het definitieve Programma zal het juiste rapport worden bijgevoegd.

3. **Maatschappelijk Verantwoord Alternatief (MVA)**
   In het planMER ontbreekt een beoordeling van het MVA.

   Reactie
   In het MER is gekozen voor thematische varianten om beter inzicht te krijgen in de verschillende in het gebied aanwezige belangen. Dit inzicht geeft de mogelijkheid tot een betere integrale belangenafweging te komen.
   Het MVA is een interessant alternatief, maar bij het opstellen van dit alternatief zijn niet alle relevante belangen betrokken. Zo is geen rekening gehouden met de belangen van Defensie bij gebruik van de Duurzame Polder als laagvliegroute. Ook voldoet dit alternatief niet aan het uitgangspunt dat in de Duurzame Polder alleen plaats is voor de restopgave van Oss. Dit betekent dat een beoordeling van het MVA voor het Programma weinig meerwaarde heeft. Voor de volledigheid zijn de milieueffecten van het MVA beoordeeld en wordt het MVA expliciet meegenomen in het Programma.

4. **Vergunningverlening**

De in de Bestuursovereenkomst opgenomen afspraak dat de benodigde vergunning uiterlijk 1 januari 2025 worden verleend, is niet gehaald. Verzocht wordt om urgentie te geven aan spoedige vergunningverlening.

Reactie
De gemeenten zijn van mening dat zorgvuldig moet worden omgegaan met alle in het gebied aanwezige belangen. Dit heeft ertoe geleid dat een eerder gemaakte planning moest worden aangepast. De bij de Bestuursovereenkomst betrokken partijen zijn akkoord gegaan met het uitstel van deze deadline. De gemeenten spannen zich in om de besluitvorming over een omgevingsvergunning voor realisering van windturbines zoveel mogelijk te stroomlijnen.

5. (Natuur)compensatie
Verzocht wordt natuurcompensatie niet over gemeentegrenzen te verschuiven.

Reactie
Het Programma gaat – in overeenstemming met de afspraken in de Bestuursovereenkomst – ervan uit dat compensatie plaatsvindt op het grondgebied van de gemeente waar de aantasting van natuurwaarden zich voordoet. Compensatie op het grondgebied van de andere gemeente kan alleen in nauw overleg met die andere gemeente. De Bestuursovereenkomst bood deze ruimte ook al, zodat geen sprake is van een afwijking van de afspraken in de Bestuursovereenkomst.

6. 2-kilometergrens
Er ontbreekt een goede onderbouwing waarom in Oss 2 kilometer wordt aangehouden tot woonkernen.

Reactie
De afstandsnorm van 2 kilometer tot woonkernen is een basisbescherming voor het woon- en leefklimaat. Deze norm is bedoeld om inwoners van de kernen een waarborg te bieden dat zij binnen deze afstand geen windturbines hoeven te verwachten. Er is geen directe relatie met het geluidsniveau op de gevel van de woning. Het geluidsniveau op de gevel van een woning kan niet een-op-een worden vertaald naar een vaste afstand tot de windturbine, omdat dit niveau van vele factoren afhankelijk is (zoals type turbine, bebouwing in de omgeving, weersomstandigheden). De afstandsnorm is een aanvullende norm naast de (lokale) milieunormen. De gemeenteraad van Oss heeft bij het vaststellen van deze afstandsnorm een andere afweging gemaakt dan de gemeenteraad van 's-Hertogenbosch. Dit rechtvaardigt dat hier verschillende afstandsnormen worden gehanteerd.

7. Eén Duurzame Polder
Bij het bestaan van meerdere initiatiefnemers is er een risico dat de polder niet optimaal wordt ingericht. De huidige beschrijving is te vrijblijvend. Verzocht wordt de optimale invulling van het gebied duidelijker vast te leggen als eis.

Reactie

In het Programma zijn randvoorwaarden opgenomen om een optimale inrichting van de Duurzame Polder te bevorderen. De gemeenten hebben geen aanknopingspunten dat wij initiatiefnemers met deze randvoorwaarden ongelijk zullen behandelen.
Het Programma bindt de colleges die dit Programma vaststellen. Dit betekent dat de colleges in beginsel alleen bereid zijn af te wijken van het geldende omgevingsplan, als wordt voldaan aan de geformuleerde randvoorwaarden.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.2.8 Zienswijze 12 en 145 Coöperatieve Vereniging Eijgen Polder Energie U.A.

1. **Brede (coöperatieve) samenwerking**
   Het ontwerp Programma borgt volgens indiener onvoldoende dat daadwerkelijk een brede (coöperatieve) samenwerking tot stand komt. Hiervoor moeten beide gemeenten samen overleg organiseren met alle partijen die naast de initiatiefnemers partij willen zijn.

   Reactie
   De gemeenten verwachten van de initiatiefnemer een uitgewerkt plan voor lokaal eigendom. Dit plan moet voldoen aan de uitgangspunten zoals genoemd in de paragrafen 4.1 en 4.2 van het Programma. De verantwoordelijkheid voor een brede (coöperatieve) samenwerking ligt primair bij de initiatiefnemer. De gemeenten waarderen het dat Eijgen Polder Energie bereid is hierbij een voortrekkersrol ter vervullen.

2. **Wijze van lokaal (coöperatief) eigendom**
   In het plan voor lokaal eigendom moet volgens indiener worden toegelicht hoe dit zich vertaalt in beoogde voordelen voor de brede gemeenschap (burgers en bedrijven).

   Reactie
   In de genoemde uitgangspunten is al opgenomen dat een deel van de winst wordt besteed aan de directe omgeving en dat een deel wordt afgedragen aan een duurzaamheidsfonds. Het is aan de initiatiefnemer hier verdere invulling aan te geven en te onderzoeken of het opzetten van een energiegemeenschap mogelijk is.

3. **Coöperatief mede-eigendom als voorwaarde**
   De ambitie van de gemeente Oss moet verdergaan dan de aanpak bij Elzenburg-De Geer om maatschappelijke meerwaarde te bereiken. Coöperatief mede-eigendom van burgers en bedrijven moet bij vergunningverlening als voorwaarde worden gesteld.

   Reactie
   De aanpak bij Elzenburg-De Geer is als algemeen uitgangspunt genoemd. Dit doet niet af aan de mogelijkheid lokaal eigendom in dit geval anders in te vullen. In paragraaf 4.2 is verwezen naar de Beleidsnota Financiële Participatie en is coöperatief mede-eigendom expliciet genoemd. De beleidsnota biedt alle ruimte voor breed lokaal eigendom, inclusief coöperatief mede-eigendom. De gemeenten volgen de indiener daarom niet in de stelling dat het Programma de kansen die coöperatief mede-eigendom biedt, verspeelt.

Bij ons besluit over de verlening van een vergunning zullen de gemeenten beoordelen of wordt voldaan aan de uitgangspunten uit de Beleidsnota Financiële Participatie. De gemeenten zien geen aanleiding aanvullend hierop coöperatief mede-eigendom van burgers en bedrijven voor te schrijven.

4. **Inzet Essent-gelden**
   De inzet van Essent-gelden aan de Bossche kant is, zo stelt indiener, onmisbaar om lokaal eigendom te faciliteren, bijvoorbeeld als dit (deels) via een deelnemende coöperatie wordt ingezet.

   Reactie
   In het vervolgtraject zal worden beoordeeld of vrijkomende gemeentelijke Essent-gelden worden ingezet om het aandeel lokaal eigendom in de Duurzame Polder te vergroten.

5. **Financieel haalbaar project**
   De beperking door Oss tot de restopgave geeft volgens indiener onzekerheid en risico op een niet rendabel project.

   Reactie
   Met de ontwikkeling van de plannen voor de Duurzame Polder realiseert de gemeente Oss haar restopgave die voortvloeit uit de RES 1.0. Het Programma richt zich daarmee op de uitwerking van de opwekdoelstelling richting 2030. De doelstellingen voor de periode na 2030 zijn op dit moment nog niet concreet uitgewerkt. Voor de opgave na 2030 moet nog worden verkend hoe (energiemix), waar (locaties) en wanneer (i.v.m. gevolgen voor klimaat) deze opgave wordt ingevuld.

   Conclusie
   Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.2.9 Zienswijze 95 en 158 Vereniging Behoud Lithse Polder

1. **Unierecht (SMB-richtlijn)**
   Het maken en toepassen van eigen normen voor windturbines is niet toegestaan, omdat dit een ongeoorloofde ontwijking van de SMB-richtlijn is.
   Voor de afspraken binnen de RES-regio is ten onrechte geen MER opgesteld.

   Reactie
   In het Programma worden geen eigen, lokale normen voor windturbines vastgelegd. Overigens is er geen MER noodzakelijk om op lokaal niveau normen voor geluid, slagschaduw, lichtschittering en (externe) veiligheid van windturbines vast te leggen. Dat is met de uitspraak van de Raad van State van 30 juni 2021 niet anders geworden (zie overweging 18.1 van de uitspraak van de Raad van State van 1 november 2023, ECLI:NL:RVS:2023:4038). De afspraken binnen de RES-regio zijn niet MER-plichtig.

2. **Rijksbeleid**

In het hoofdlijnenakkoord en het regeerprogramma staat dat windturbines zoveel mogelijk op zee moeten worden geplaatst. Het gemeentelijke beleid is hiermee onverenigbaar.

Reactie
De ontwikkeling van dit windpark op land is niet tegenstrijdig met de ontwikkeling van grootschalige windparken op zee. Deze vullen elkaar aan om de energiedoelstelling voor 2030 te halen. We hebben beide ontwikkelingen nodig om aan onze energievraag te kunnen voldoen. De opwek alleen op zee is niet afdoende om aan de energievraag in de toekomst te kunnen voldoen.

3. Bevoegdheid gemeenteraad
De inhoud van diverse onderwerpen betreffen de verantwoordelijkheid van de gemeenteraad. De gemeenteraad is onvoldoende in het traject betrokken.

Reactie
De vaststelling van een Programma is de bevoegdheid van het college (artikel 3.4 van de Omgevingswet). De gemeenteraad hoeft niet om instemming te worden gevraagd. Niettemin zullen de gemeenteraden, vooruitlopend op de vaststelling van het Programma, om instemming van het VKA (en Ontwikkelperspectieven in 's-Hertogenbosch) worden gevraagd. Het Programma is daarnaast opgesteld binnen de geldende bestuurlijke kaders. De onderliggende besluiten van de raden van 6 oktober 2020 en 28 januari 2021, waarbij de Duurzame Polder is aangewezen als geschikte locatie voor het grootschalig opwekken van duurzame energie, zijn democratisch tot stand gekomen.

4. Vooringenomenheid
De stukken geven bij herhaling blijk van een zekere vorm van vooringenomenheid. Er wordt blind gevaren op het oordeel van een enkele deskundige.

Reactie
De gemeenten betreuren dat indiener deze mening is toegedaan. Van vooringenomenheid is geen sprake. De gemeenten hebben geen redenen te twijfelen aan de juistheid en volledigheid van de ontvangen deskundigenrapporten.

5. Tekortkomingen ontwerp-Programma
Het vereiste wettelijke kader ontbreekt. Het Programma lijkt voor de gemeente Oss gebaseerd op oude bestemmingsplannen. De restopgave wordt niet berekend maar er wordt volstaan met een aanname. Buurgemeenten en –provincies worden niet in beschouwing genomen. Gezondheid en veiligheid worden niet vertaald naar adequaat onderzoek. Het Programma komt niet overeen met de raadsbesluiten en geeft garanties die onmogelijk zijn te stellen. Bij verschillende conclusies ontbreekt de onderbouwing. Milieuaspecten zoals laagfrequent geluid, fijnstofemissie, gifstofverspreiding en magnetische flux blijven onbesproken. De behandeling van het NNN gaat voorbij aan het bevoegd gezag, de provincie. De colleges zijn niet bevoegd afwegingen te maken rondom het laagvlieggebied. Bij de beoordelingscriteria ontbreken eisen die aan het projectMER moeten worden gesteld. De doelstellingen voor wind-op-land zijn behaald, maar daar

wordt niets over vermeld. De weergave van het participatieproces komt niet overeen met de realiteit.

Reactie
Het Programma Duurzame Polder is een vrijwillig Programma, zoals bedoeld in artikel 3.5 van de Omgevingswet. Het wettelijke kader wordt opgenomen in de besluiten tot vaststelling van het Programma. Het Programma bevat een uitwerking van het te voeren beleid en geeft aan onder welke voorwaarden de colleges bereid zijn medewerking te verlenen aan een afwijking van de geldende omgevingsplannen voor de realisering van windturbines in de Duurzame Polder. Voor vaststelling van dit Programma hoeven omgevingsplannen niet vernieuwd te zijn. De restopgave is het resterende deel van de Opwekdoelstelling Oss. Deze restopgave is niet opnieuw berekend, er is aangesloten bij de restopgave zoals opgenomen in het raadsbesluit van 28 januari 2021. Buurgemeenten en –provincies zijn op de hoogte van deze restopgave. In het planMER is uitgebreid aandacht besteed aan gezondheidseffecten en veiligheid. Deze effecten (waaronder ook laagfrequent geluid, fijnstofemissie, gifstofverspreiding en magnetische flux) zullen in de vergunningenfase gedetailleerd aan de orde komen. Het Programma geeft invulling aan de raadsbesluiten en bevat geen garanties, alleen zoekgebieden voor windturbines en randvoorwaarden voor het vervolgtraject. Bij het opstellen van de Notitie reikwijdte en detailniveau (NRD) voor het projectMER zal worden beoordeeld welke eisen aan het projectMER moeten worden gesteld. Over deze notitie kan indiener eventuele zienswijzen kenbaar maken. In paragraaf 3.5.1 van het ontwerp-Programma is onderkend dat het provinciebestuur bevoegd gezag is voor het NNN. Het belang van Defensie bij gebruik van de Duurzame Polder voor laagvliegroutes is betrokken bij de belangenafweging. Het besluit tot vaststelling van het Programma houdt geen besluit in tot wijziging van de laagvliegroutes. Wat betreft participatie, wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1 van deze zienswijzennota. Wat betreft de energiedoelstelling, wordt verwezen naar paragraaf 3.1.3.

6. Tekortkomingen planMER
Het planMER bevat verschillende tekortkomingen.

Reactie
De gemeenten zijn van mening dat het planMER de wettelijk voorgeschreven en voor het Programma benodigde milieuinformatie bevat. De gemeenten hebben geen redenen te twijfelen aan de juistheid en volledigheid van de uitgevoerde onderzoeken. Uit de aard van het Programma volgt dat een deel van het onderzoek pas in de vergunningsfase kan worden uitgevoerd. Dan is bekend op welke locaties windturbines en molenaarswoningen zijn voorzien. Voor de te hanteren normen is zoveel mogelijk aangesloten bij de landelijke normen. Voor geluidhinder, slagschaduw, externe veiligheidsrisico's en lichtschittering zullen de gemeenten later op de lokale situatie toegesneden normen vaststellen, zolang er geen nieuwe landelijke normen gelden.

7. Woongenot wordt ingrijpend aangetast.
Hoe worden waardevermindering van de woning en financiële participatie geregeld?
Het woongenot zal worden aangetast door de obstakelverlichting en doordat het natuurgebied zal veranderen in een industriepark.

Reactie

Voor eventuele waardevermindering geldt de standaardregeling voor nadeelcompensatie (planschade). Het Programma staat nog geen realisering van windturbines toe. Dit gebeurt pas bij de verlening van de omgevingsvergunning om af te wijken van het omgevingsplan. Een verzoek tot nadeelcompensatie kan bij de gemeente worden ingediend.

Voor financiële participatie geldt in Oss de Beleidsnota Financiële Participatie. Deze beleidsnota hanteert onder meer als uitgangspunt dat de hele gemeenschap kan meeprofiteren van de energieopwekking en dat een deel van de winst wordt besteed aan de directe omgeving (zie ook paragraaf 4.1.2 van het Programma).

Obstakelverlichting heeft tot doel te voorkomen dat een luchtvaartuig tegen een windturbine kan vliegen. In de vergunningsfase zal in overleg met de Inspectie Leefomgeving en Transport worden beoordeeld of het gebruik van naderingsdetectie mogelijk is om de hinder van de obstakelverlichting te beperken. In de vergunningsfase zal ook worden beoordeeld of realisering van de windturbines zal leiden tot een onaanvaardbare aantasting van het woongenot. Deze beoordeling is nu nog niet mogelijk omdat de daadwerkelijke locatie van de windturbines nog niet bekend is.

8. **Er wordt schade aan de natuur toegebracht.**

   Realisering van windturbines kan effecten hebben op natuurwaarden. Eventuele schade moet worden gemitigeerd en volgens de wettelijke eisen worden gecompenseerd (zie ook de paragrafen 3.7 en 4.4 van het Programma).

9. **Unieke locatie voor weide- en andere broedvogels komt in gevaar.**

   Broedgebieden kunnen niet worden verplaatst.

   Reactie

   De gemeenten vinden de bescherming van weidevogels en andere broedvogels belangrijk. Dit blijkt ook uit de randvoorwaarden die de gemeenten in paragraaf 4.4 van het Programma hebben opgenomen. Een verplaatsing van broedgebieden is niet onmogelijk, maar zal wel zorgvuldig moeten plaatsvinden.

10. **Vernietiging van insecten, grote vogels en vleermuizen door wiekslag.**

    Windturbines leiden tot aanvaringsslachtoffers onder vogels en vleermuizen.

    Reactie

    Windturbines kunnen inderdaad aanvaringsslachtoffers onder vogels en vleermuizen veroorzaken. Dit aspect wordt meegenomen bij de beoordeling of de daadwerkelijke locatie van de windturbines aanvaardbaar is.

11. **Gevaar voor de gezondheid van mens en dier in een wijde omgeving.**

    Windturbines leiden tot geluidhinder, trillingshinder, schaduwhinder, gevaar van straling, vervuiling door fijnstof en chemische stoffen (BPA) en tot broeikaseffect (SF6). Daarnaast is de obstakelverlichting zeer storend.

    Reactie

    Het planMER bevestigt dat windturbines invloed kunnen hebben op de leefomgeving door onder andere geluidhinder, het vormen van slagschaduw, verhoogd veiligheidsrisico

en het knipperen van verlichting. Dit belang is bij het opstellen van het Programma meegenomen en zal ook weer worden meegenomen bij een besluit om af te wijken van het omgevingsplan (BOPA). De gemeenten hanteren bij de vergunningverlening de geldende landelijke normen (zie ook paragraaf 4.3 van het Programma). Voor geluidhinder, schaduwhinder en veiligheidsrisico's en lichtschittering zullen de gemeenten lokale normen hanteren zolang er geen nieuwe landelijke normen zijn. De lokale normen worden in een latere fase vastgelegd.

12. **Risicoanalyse is niet of zeer onzorgvuldig uitgevoerd.**
    Het project kan geen doorgang vinden, omdat de risicoanalyse niet is gebaseerd op wetenschappelijke rapporten.

    Reactie
    Bij het opstellen van het ontwerp-Programma zijn de gemeenten uitgegaan van de beschikbare algemeen aanvaarde wetenschappelijke inzichten. De gemeenten hebben geen redenen te twijfelen aan de beschikbare informatie en inzichten.

13. **Stikstofdepositie (Aerius-berekening)**
    De bouw van het windpark leidt tot te veel stikstofdepositie.

    Reactie
    De stikstofeffecten op Natura 2000-gebieden zijn in het planMER en in de passende beoordeling onderzocht. Hieruit blijkt stikstofeffecten alleen in de realisatiefase te verwachten zijn. Er is ook aandacht besteed aan eventuele mitigerende maatregelen. Uit dit onderzoek volgt niet dat stikstof een onoverkomelijke belemmering zal vormen voor realisering van het windpark.

14. **Geen participatie toegepast bij de besluitvorming.**
    Er is geen actieve betrokkenheid gezocht. De inwonersvereniging en andere organisaties die zijn betrokken in het proces, hebben geen echte participatie ervaren.

    Reactie
    Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1 van deze zienswijzennota.

15. **Alternatieven voor windenergie onvoldoende onderzocht (nut en noodzaak)**
    Er is geen onderzoek gedaan naar alternatieven voor de restopgave.

    Reactie
    Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1 van deze zienswijzennota.

De vereniging heeft daarnaast diverse detailopmerkingen gemaakt. Een groot deel van deze opmerkingen is ook ingediend door een particulier. Voor beantwoording van die punten, wordt verwezen naar paragraaf 3.3.24.

Diverse andere detailopmerkingen die alleen in deze zienswijze zijn ingediend, over bijvoorbeeld de RES opgave, gehanteerde geluidsnorm en beschrijving van de uitgangspunten in gemeente Oss,

hebben geen belang voor de strategische afwegingen die in het planMER en het Programma worden genoemd en zullen in de fase van vergunningverlening aan de orde komen.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.2.10 Zienswijze 110 en 146 Gebiedsontwikkeling ‘s-Hertogenbosch-oost Beheer B.V e.a.

Gebiedsvisie

Indieners benadrukken dat hun gronden één van de laatste locaties betreffen binnen de gemeente 's-Hertogenbosch die kansrijke mogelijkheden biedt tot stedelijke uitbreiding. In dit verband hebben zij (als eigenaren van die percelen) recent een gebiedsvisie voor woningbouw opgesteld. Hieruit volgt volgens indieners een woningbouwpotentieel van ca. 1.650 woningen (een deel van de percelen) tot maximaal 5.500 woningen als alle percelen van de eigenaren worden benut.

Reactie

De gebiedsvisie die de indieners hebben opgesteld past niet in het beleid van de gemeente, waarin geen woningbouw wordt voorzien in het gebied waar de eigendommen van indieners liggen. Er wordt ook verwezen naar het antwoord onder het kopje ‘Geen ruimte voor woningbouw’.

Reactie op communicatie
Indieners constateren dat de gemeente 's-Hertogenbosch nooit inhoudelijk heeft gereageerd op brieven, zienswijzen en andere communicatievormen waarin indieners hun ontwikkelvisie kenbaar hebben gemaakt. Dit is voor indieners, ook gezien de noodzaak tot woningbouw, onbegrijpelijk.

Reactie

Dat is onjuist. Dat wordt hieronder toegelicht.

Op 11 mei 2023 is vanuit de gemeente aan Brabant Wonen een e-mail gestuurd waarin de (on)mogelijkheden ten aanzien van woningbouw in de Duurzame Polder zijn geschetst, naar aanleiding van een vraag van Brabant Wonen van 8 mei 2023. Een passage uit deze e-mail:

“Gelet op de bestuurlijke kaders uit het Bestuursakkoord 2022-2026 van ’s-Hertogenbosch (mei 2022) en het concept koersdeel van de Omgevingsvisie (juli 2022), die van na deze datum (2020) zijn, zal in het ontwerpend onderzoek (t.b.v. de Duurzame Polder) geen scenario over woningbouwontwikkeling (zo ook niet t.b.v. (flex)woningen) worden opgenomen. Een dergelijk scenario is niet verenigbaar met deze bestuurlijke kaders, omdat deze zich nadrukkelijk richten op hoofdzakelijk binnenstedelijk bouwen”

Op 11 maart 2024 heeft een online-gesprek plaatsgevonden met Brabant Wonen en de gemeente ’s-Hertogenbosch. Daarin is duidelijk gemaakt dat woningbouw op de locaties bij de Grintweg niet past in het bestaande beleid van de gemeente 's-Hertogenbosch en dat het project Duurzame Polder ideeën over toekomstige woningbouw op deze locaties niet meeneemt als belemmering voor het aangeven van plaatsingszones voor windturbines (het Voorkeursalternatief). Conclusie van Brabants Wonen was dat de “waarde van de strategische gronden afgewaardeerd moeten worden” en dit zou bespreken met collega's.

Voorbereiding en afstemming Programma

Indieners stellen dat de voorbereiding en afstemming van het ontwerp Programma gebrekkig heeft plaatsgevonden. Indieners hebben al lang geleden aan de gemeente hun ontwikkelvisie kenbaar gemaakt. Deze is dan ook bekend bij de gemeente. Kennis over deze visie volgt echter niet uit het ontwerp Programma. Dit getuigt volgens indieners van een gebrekkige feitenvergaring en als gevolg daarvan een onjuiste belangenafweging bij de totstandkoming van het ontwerp Programma.

Reactie

De wensen en belangen van deze eigenaren/partijen waren bekend. Zoals hierboven benoemd, heeft met indieners afstemming plaatsgevonden; er heeft naar aanleiding van een brief van indieners, een ambtelijk gesprek plaatsgevonden (2024). Ook zijn in het proces van het ontwerpend onderzoek brieven gestuurd naar alle eigenaren in het gebied (juni 2023). Eigenaren hadden de kans om reacties te geven online of andersoortig. Daarnaast is met vaste regelmaat via de digitale nieuwsbrief gecommuniceerd met belanghebbenden.

De voorbereiding en afstemming van het ontwerp Programma was gelet op bovenstaande zorgvuldig.

Negeren Bestuursovereenkomst en motie en meewegen belangen

Indieners stellen dat de gemeente 's-Hertogenbosch de Bestuursovereenkomst Duurzame Polder heeft genegeerd. Hierin is namelijk opgenomen dat partijen de ambitie voor een integrale afweging onderschrijven, waarbij koppelkansen worden benut, zoals voor wonen.

Reactie

De stelling van indieners is onjuist, de Bestuursovereenkomst is niet genegeerd. Juist de passage waar indieners op wijzen, is de directe aanleiding geweest voor het ontwerp Programma, zodat de ontwikkeling meer is dan alleen de ontwikkeling van windmolens en een inpassing daarvan. Het Programma richt zich op een integrale gebiedsontwikkeling, leidend tot kwalitatieve meerwaarde en een impuls voor het gebied als geheel. Er is bijvoorbeeld ook gekeken naar kansen voor recreatieve ontwikkelingen en ecologie. In het ontwerpproces (ontwerpend onderzoek) dat heeft geleid tot het Programma is vanuit integraal perspectief onderzocht welke kansen er liggen om tot een kwalitatieve versterking van het gebied te komen rondom verschillende thema's. Gekoppeld aan de realisatie van windmolens dient een kwaliteitsimpuls plaats te vinden. Door die kwaliteitsimpuls te richten op de in het Programma benoemde investeringskansen en gebiedsmaatregelen, wordt de grootste meerwaarde voor de Duurzame Polder als geheel bereikt.

Negeren motie gemeenteraad

Verder stellen indieners dat een op 6 oktober 2020 door de gemeenteraad aangenomen motie, om bij de uitwerking van scenario's voor Duurzame Polder de mogelijkheid van toekomstige woningbouw te betrekken, is genegeerd.

Reactie

De stelling van indieners is onjuist, de motie van de gemeenteraad is niet genegeerd. Er wordt verwezen naar de veegbrief moties van 25 april 2023, waarin de motie door het college is beschouwd en afgedaan (pagina 4 en 5).

Onzorgvuldig wegens toekomstige woningbouw

Indieners vinden de handelswijze van de gemeente 's-Hertogenbosch onzorgvuldig. In het ontwerp Programma wordt niet gesproken over de mogelijkheden voor toekomstige woningbouw op de

percelen van indieners. Dit is volgens indieners in strijd met artikel 2 lid 3 van de Bestuursovereenkomst en de voornoemde motie.

Ten onrechte wordt volgens indieners in hoofdstuk 3 van het ontwerp Programma gesteld dat alle betrokken belangen zijn afgewogen bij de keuze voor het VKA. De belangen van indieners als eigenaar van de percelen zijn niet kenbaar meegewogen.

Reactie

De belangen van de indieners / eigenaren zijn wel meegewogen. Eerder is echter al de keuze gemaakt in dit gedeelte van de Duurzame Polder geen ruimte te bieden voor grootschalige woningbouw. Zie ook het antwoord onder het bovenstaande kopje Voorbereiding en afstemming Programma. Er is dan ook geen sprake van een onzorgvuldige handelswijze of strijd met de Bestuursovereenkomst of de motie.

Naar aanleiding van deze zienswijze, is in het Programma een extra passage toegevoegd in paragraaf 2.1.3 (Wonen en recreatieve beleving, kopje uitgangspunten voor toekomstige ontwikkelingen) waarin dit is verduidelijkt.

Geen ruimte voor woningbouw

Het ontwerp Programma heeft volgens indieners negatieve gevolgen voor hen. Met de komst van het windpark wordt woningbouw op de percelen van indieners onmogelijk gemaakt. Omdat de percelen van indieners binnen de 1 kilometer-zonering liggen die wordt aangehouden vanaf bestaande woonkernen of zelfs binnen het VKA, kan op de percelen van indieners niet zomaar meer worden voldaan aan de regels met betrekking tot onder meer geluidhinder, slagschaduw en lichthinder als gevolg van de windturbines.

Reactie

Het is een bewuste keuze om het gebied aan te wijzen voor grootschalige opwek van windenergie en niet voor woningbouw.

De gemeenteraden hebben ervoor gekozen om in Duurzame Polder realisatie van windturbines mogelijk te maken. Door deze keuze, is er geen ruimte voor woningbouwontwikkeling in de polder (inclusief de randen van de polder (de 1 km-zone tot de bebouwde kom). Ook in lijn met de bestuurlijke kaders uit het Bestuursakkoord 2022-2026 van ’s-Hertogenbosch en de ontwerp Omgevingsvisie (januari 2024) is geen woningbouwontwikkeling op de gronden ten westen van de Grintweg voorzien. Een dergelijk scenario is niet verenigbaar met deze bestuurlijke kaders, omdat deze zich nadrukkelijk richten op hoofdzakelijk binnenstedelijk bouwen en ruimte voor energieopwekking in de polder.

In de ontwerp Omgevingsvisie heeft een integrale afweging van belangen plaatsgevonden. Woningbouw is inderdaad een van de belangen. De gemeente ’s-Hertogenbosch gaat zorgvuldig om met nieuwe ontwikkelingen. Een belangrijke basis voor het maken van afwegingen vormt Podium ’s-Hertogenbosch, waarin de landschappelijke onderlegger de basis is. Belangrijk uitgangspunt is het principe ‘Bodem, water en cultuurhistorie sturend', waarbij de gemeenten in beginsel geen ruimte voor uitleglocaties meer zien op de lagergelegen (klei)gronden. Ruimte voor woningbouw ziet de gemeente 's-Hertogenbosch op de hoger gelegen zandgronden. Compact, nabij en meervoudig zijn hierbij de belangrijke principes. Dit betekent dat het accent voor woningbouw vooral ligt bij verdichting in bestaand stedelijk gebied en op locaties die goed ontsloten (kunnen) worden met het openbaar vervoer. In de ontwikkellijn bouwen voor generaties heeft de gemeente de ambities

beschreven en geduid, waarbij de gemeente inzet op (hoog)stedelijke woonvormen en het beter benutten van bestaande woongebieden. Voor de kernen op de zandgronden en de locatie de Bunders wordt met de aanduiding landschappelijk wonen ruimte geboden voor woningbouw. Ruimte voor zogenaamde uitleglocaties wordt niet geboden, uitzondering hierop vormt het zoekgebied extra woonopgave Bandstad, ten oosten van Nuland. Dit zoekgebied sluit aan op het principe Bodem, water en cultuurhistorie sturend, ligt op de hoger gelegen zandgronden en nabij openbaar vervoer (spoor). Dit zoekgebied biedt ruimte voor een extra woonopgave (3.000 tot 5.000 woningen) in het kader van Bandstad boven op de autonome groei (huidige opgave plus de NOVEX-afspraken) en past niet meer binnen de ruimte in het bestaand stedelijk gebied, De Groote Wielen en de kleinschalige uitbreidingslocaties.

Het toestaan van nieuwe woningbouwwijken ten westen van de Grintweg perkt bovendien de mogelijkheden voor het realiseren van windturbines ten oosten van Grintweg in. Het behalen van de woningbouwopgave komt daarmee niet in het gevaar. In binnenstedelijk gebied, en in combinatie met de nog af te ronden, forse woningbouwontwikkeling in de Groote Wielen, zijn nog veel mogelijkheden voor woningbouw. De keuze is gemaakt om energieopwek boven woningbouw in dit gebied te laten prevaleren.

Geen 2 km afstand in 's-Hertogenbosch

De gemeenten hebben volgens indieners niet onderzocht welke mogelijkheden bestaan om het windpark te situeren, uitgaande van een afstand 2 km vanaf de woonkernen in de gemeente 's-Hertogenbosch. Indieners hebben hier wel eerder om verzocht, zodat uitbreidingsmogelijkheden op hun percelen mogelijk blijven. Dit zou in strijd zijn met de zorgvuldigheid die bij het opstellen van het ontwerp Programma in acht moet worden genomen.

Reactie

Dat is niet onderzocht, omdat met het aanhouden van een 2 km-grens, er onvoldoende ruimte overblijft voor het realiseren van de windturbines. Dit is overigens in 2024 wel onderzocht in een notitie op verzoek van een rapport van de rekenkamer. Er wordt verwezen naar pagina 8 van de Raadsinformatiebrief voortgang Duurzame Polder van 2 juni 2024 en de daarbij opgenomen bijlage.

Hieruit blijkt dat het aanhouden van een 2 km-grens de mogelijkheden voor energieopwek te veel inperkt.

Ontwikkelperspectief Stadsrand ‘s-Hertogenbosch

In het ontwerp Programma wordt in hoofdstuk 2 en 5 bij het deelgebied 'Stadsrand 's-Hertogenbosch', waar de percelen van indieners liggen, niets gezegd over (nieuwe) woonfuncties in dit deelgebied. In het Bestuursakkoord van de gemeente wordt gesproken over een klimaatbos.

De indieners zijn niet betrokken geweest bij het invullen van de ontwikkelperspectieven voor het deelgebied Stadsrand 's-Hertogenbosch. De medewerking van indieners is wel noodzakelijk, omdat de gronden in dit deelgebied grotendeels in eigendom zijn van indieners. De voorgestelde maatregelen zijn daarmee een lege huls, aldus indieners. Verder is het voor indieners onduidelijk hoe er een bomenrij kan worden gerealiseerd die hoog genoeg is om windturbines met een tiphoogte van circa 190 tot 260 meter te maskeren.

Reactie

Het ontwerp Programma is los van eigendommen opgesteld. De daadwerkelijke uitwerking van de genoemde ambities dient in een vervolgfase met eigenaren opgepakt te worden. Het is de wens om

de geschetste ambities in dit gebied te verwezenlijken. Dit kan worden gekoppeld aan initiatieven voor de windturbines. Er dient een kwaliteitsimpuls gerealiseerd te worden. Het Programma benoemt hiervoor diverse mogelijkheden, waaruit de realiserende partijen voor de windturbines kunnen putten. De gemeenten hopen erop dat de grondeigenaren willen meewerken aan de genoemde inrichting/ambities in dit gebied en vragen indieners om hierover in gesprek te gaan.

Zoals ook in het ontwerp Programma is aangegeven, is het niet realistisch om te denken dat nieuwe bomen het zicht op turbines van deze hoogte volledig weg kunnen nemen.

Participatie en Omgevingsbesluit

In hoofdstuk 7 van het ontwerp Programma wordt gesteld dat alle belanghebbenden in het plangebied vroegtijdig zijn betrokken bij de publieksparticipatie, waardoor voldaan zou zijn aan het participatievereiste uit de Omgevingswet. Indieners zijn het oneens met deze passages. Er is volgens hen geen oog geweest voor hun belangen of bezwaren. Er is door indieners veel inspanning geleverd om de belangen kenbaar te maken. Ook is per brief nog expliciet verzocht om een aanvullende vorm van participatie. Hierop zijn geen reacties gekomen. Op geen enkel moment, en dus ook niet in de participatie, heeft de gemeente de belangen meegewogen, wat ook blijkt uit de onuitvoerbare plannen voor het deelgebied De Stadsrand.

De stelling in hoofdstuk 7 van het ontwerp Programma dat maatschappelijke organisaties vanaf een vroeg stadium zijn betrokken bij de totstandkoming van het ontwerp Programma is volgens indieners onjuist. Zij zijn niet betrokken geweest en daarom is er volgens hen strijd met artikel 10.8 lid 1 van het Omgevingsbesluit.

Reactie

Zie de antwoorden onder het bovenstaande kopje Voorbereiding en Afstemming Programma. Gelet daarop kan worden geconcludeerd, dat er geen strijd is met het door indieners genoemde wetsartikel.

Toetsing ander beleid en ontwerp Omgevingsvisie

Indieners stellen dat in het ontwerp Programma niet expliciet getoetst is aan ander relevant beleid, zoals de provinciale en nationale omgevingsvisie. Zo volgt uit de omgevingsvisie van de provincie dat windenergieprojecten op land slechts beleidsmatig door de provincie worden ondersteund, indien deze breed gedragen zijn en hiervoor ook draagvlak bestaat.

Daarbij is in de Provinciale Omgevingsvisie overwogen dat de situering van windturbines binnen Brabantse natuurgebieden uitgesloten is, tenzij deze de natuurwaarden versterken. Zoals onder meer uit het MER volgt, is van een verbetering van de natuurwaarden geen sprake. Indieners vinden het ontwerp Programma op dit punt in strijd met de Provinciale Omgevingsvisie en dit is niet meegewogen.

Verder constateren indieners dat het Programma in strijd is met de ontwerp-omgevingsvisie van de gemeente 's-Hertogenbosch. Zo volgt bijvoorbeeld uit de ontwerp -omgevingsvisie dat de open- en weidsheid van Rosmalense en Nulandse polder een kwaliteit is die beschermd moet worden. Daarbij dienen nieuwe ontwikkelingen altijd bij te dragen aan behoud of opbouw van het oude cultuurlandschap. Indieners zien niet hoe zich dit verhoudt tot een grootschalig windpark in de Duurzame Polder.

Verder is niet overwogen hoe het Programma zich verhoudt tot het uitvoerige gemeentelijke, provinciale en nationale woningbouwbeleid met betrekking tot de regio ’s-Hertogenbosch. Dit getuigt van een gebrekkige voorbereiding van het Programma, aldus indieners.

Reactie

In paragraaf 1.1 en 3.1.3 van het Programma is ingegaan op de relevante nationale en provinciale uitgangspunten. Het Programma is in overeenstemming met provinciaal beleid. De plaatsing van windturbines kan weliswaar negatieve effecten hebben op de natuur, maar de opgenomen ambities in de Ontwikkelperspectieven kunnen bij realisatie leiden tot verbetering/versterking van natuurwaarden. Zie verder paragraaf 3.1.9 van deze zienswijzennota.

Er is geen strijd met de ontwerp Omgevingsvisie. Op p. 127 van de ontwerp Omgevingsvisie staat bij de uitwerking van het deelgebied ‘dorpen en Bossche buitens’: “We wekken duurzame energie op en transformeren de Rosmalense en Nulandse polder naar de Duurzame Polder.” Dit uitgangspunt is opgenomen in de ontwikkellijn Vorstelijk Verbinden.

In de ontwerp Omgevingsvisie is verder in de ontwikkellijn Welvarend welzijn het gebied aangeduid als landelijk productielandschap. De agrarische sector blijft een hoofdgebruiker en -beheerder van het landelijk gebied. De landbouw krijgt te maken met de transitieopgave om te produceren in evenwicht met de natuurlijke omgeving. Bij het bieden van ruimte voor de transitie is het van belang dat de gemeenten kijken naar het huidige gebruik, naar het onderliggende water- en bodemsysteem en naar de rol die de sector kan nemen om de doelen op het gebied van natuur, water (berging en vasthouden), innovatie en circulariteit, duurzame energie en klimaatadaptatie te halen. Dit kan een nieuw economisch perspectief bieden.

Het grootschalige kleipolderlandschap, waaronder de Rosmalense en Nulandse polder, kent vooral agrarisch gebruik. De open- en weidsheid van dit productielandschap is een kwaliteit die beschermd moet worden in het Bossche buitengebied. De kleipolders blijven primair grootschalig agrarisch gebied, dat ruimte biedt voor extensivering en een innovatieve duurzame en hoogproductieve landbouw. Het landelijk productielandschap wordt hier steeds efficiënter en herbergt op termijn grootschalige precisielandbouw, die kringlopen sluit die passen binnen het bodem- en watersysteem. De geleidelijke transformatie van de landbouw heeft de potentie om het monotone polderlandschap om te vormen naar een gedifferentieerd landschap. Met ruimte voor het toepassen van brede water- en moerasstroken om het ommeland groenblauw te dooraderen, en ruimte voor de ontwikkeling van natte natuur en klimaatadaptatie. De maat en schaal van dit landschap lenen zich voor grootschalige opwek van hernieuwbare energie.

Het gemeentelijk, provinciaal en landelijk woningbouwbeleid is relevant voor en afgewogen in de ontwerp Omgevingsvisie. Dit beleid heeft geen consequenties voor dit Programma.

Verschil in afstandsnormen en relatie met RES 1.0

De gemeente Oss gaat uit van een afstand van twee kilometer tot de woonkernen, terwijl de gemeente 's-Hertogenbosch slechts een zonering van één kilometer handhaaft. Indieners kunnen dit onderscheid niet volgen. Het is voor hen ook onbegrijpelijk waarom de gemeente 's-Hertogenbosch er zelfstandig voor kiest om zichzelf nog strengere verplichtingen op te leggen dan de strenge verplichtingen zoals vastgesteld in de RES 1.0.

Reactie: Zie paragrafen 3.1.1 en 3.1.2 van deze zienswijzennota.

Onderscheid in energiebehoefte en inpassen van 16 turbines

Indieners menen dat de gemeente 's-Hertogenbosch ten onrechte vast blijft houden aan het aantal van zestien windturbines zonder een concrete koppeling te maken aan de restopgaven op grond van de RES 1.0, in tegenstelling tot de gemeente Oss. Dit terwijl het aandeel aan grondoppervlak van de gemeente 's-Hertogenbosch binnen het plangebied veel te beperkt is om deze opwekdoelstellingen te kunnen halen op een ruimtelijk in te passen wijze, aldus indieners.

Reactie: Zie paragrafen 3.1.2 en 3.1.21 van deze zienswijzennota.

Negatieve effecten windturbines

Indieners vinden windturbines destructief voor álle nabije kwetsbare functies, zoals de gemeente ook in het Programma erkent. Deze effecten zijn volgens indieners niet nodig als slechts bij de opwekdoelstellingen uit de RES 1.0 wordt gebleven, en als op andere, minder ingrijpende vormen van hernieuwbare energieopwekking wordt ingezet (zoals zonne-energie). Indieners stellen daarbij ook dat negatieve effecten op milieuaspecten worden weggeschreven met de overweging dat de effecten nader in de projectfase dienen te worden onderzocht. Echter, dit is volgens indieners de omgekeerde wereld. De haalbaarheid hiervan dient vooraf onderzocht te worden.

Reactie

Zie paragrafen 3.1.2 en 3.1.5 van deze zienswijzennota. Aanvullend daarop: windturbines kunnen negatieve milieueffecten hebben. Dit blijkt ook uit de milieueffecten zoals beschreven in Plan-MER. In de vergunningenfase zal getoetst worden aan de wet -en regelgeving en aan de kaders zoals opgenomen in het Programma.

De negatieve effecten worden niet weggeschreven. De milieueffecten op Plan-MER niveau zijn inzichtelijk gemaakt en voldoende onderzocht. Het is juist dat in de vergunningenfase op Project-MER niveau de precieze milieueffecten nader in beeld gebracht moeten worden.

De haalbaarheid is op hoofdlijnen onderzocht. Dit is te herleiden uit het Programma en het uitgevoerde planMER. Dat er aandachtspunten zijn die een nadere uitwerking behoeven in de vergunningenfase is inherent aan het gekozen proces om van een Programma met planMER op hoofdlijnen naar een concrete vergunningaanvraag met projectMER te gaan.

Keuze vormen ongelijke en onevenredige last voor indieners

De keuzes van de gemeente ’s-Hertogenbosch leiden tot een onevenredige en ongelijke last voor indieners. De windturbines worden in het VKA direct grenzend aan of zelfs op percelen van indieners gesitueerd. Hiermee komen álle ontwikkelmogelijkheden die indieners voor ogen hadden, te vervallen. De lusten in het kader van financiële participatie zijn niet aan indieners (als eigenaren) besteed. Zij hebben hier dus geen voordeel bij en vinden dat zij ongelijk wordt behandeld ten opzichte van de grondeigenaren aan de rand van het plangebied in de gemeente Oss.

Indieners vinden dat de gemeenten gezamenlijke ruimtelijke inpassingseisen moet vaststellen, en dat de lokale belangen in kaart moeten zijn. Van een evenwichtige verdeling van de 'pijn' als gevolg van het windpark, is volgens indieners geen sprake.

Reactie

De keuze om windenergie in de Rosmalense / Duurzame Polder op te wekken is reeds door de gemeenteraad gemaakt. Op diverse momenten heeft zij hierover besloten, te weten in 2018, en op twee momenten in 2020, via de Visie energielandschap en het besluit in oktober 2020. Dit betekent inderdaad dat bepaalde gevoelige functies zoals woningbouwontwikkelingen, niet in dit gebied

gerealiseerd kunnen worden. Hiertoe zijn ook nooit beloftes gedaan of verwachtingen geschept. Het is al sinds 2018 duidelijk dat er onderzoek is gedaan naar de realisatie van windenergie in dit gebied (met dito besluit van de gemeenteraad in 2018).

In het ontwerp Programma zijn ruimtelijke inpassingseisen gesteld en zijn de belangen zoveel mogelijk in kaart gebracht en afgewogen. Omdat de gebiedskenmerken verschillen, variëren ook de uitgangspunten voor inpassing in de deelgebieden. Bij het formuleren van inpassingseisen is dus gekeken naar de gebiedskenmerken en bestaande functies en waarden, niet naar grondeigendom. Dat de keuzes in het Programma mogelijk niet volledig tegemoetkomen aan de belangen van indieners, is niet in strijd met het gemeentelijk beleid.

Beschermde natuurwaarden

Indieners vinden dat de gemeente makkelijk voorbijgaat aan de verstoring van beschermde natuurwaarden als gevolg van het windpark en vinden dat de indruk gewekt wordt dat de windturbines eenvoudig ingepast kunnen worden in lijn met de wet- en regelgeving over natuur.

Reactie

De gemeenten wekken geenszins de suggestie dat dit makkelijk in te passen is. Er wordt verwezen naar paragraaf 4.4 van het ontwerp Programma. In de project-MER/vergunningsfase zal nader worden onderzocht wat de daadwerkelijke effecten zijn voor de aanwezige natuurwaarden en omliggende beschermde gebieden van het windpark. Indien negatieve effecten niet uitgesloten zijn, is het aan de initiatiefnemer om deze te mitigeren of te compenseren.

Ganzen en smientengebied

Indieners stellen dat niet is onderzocht of de verplaatsing van het ganzen en smientengebied haalbaar is, en dat de provincie bij een verplaatsingsbesluit, gebonden is aan haar eigen beleid. De gemeenten stellen volgens indieners dat de provincie in beginsel bereid is daartoe medewerking te verlenen, mits 'voldoende onderbouwd'. Maar de haalbaarheid van deze onderbouwing is niet nader onderzocht, waardoor de haalbaarheid van het windpark onzeker is.

Reactie

Initiatiefnemers zullen hierover nadere afspraken moeten maken met grondeigenaren, agrariërs en natuurorganisaties. Op dit moment lijken die stappen juridisch, financieel en feitelijk mogelijk.

Natuurnetwerk Brabant

Indieners stellen dat onduidelijk is of de Nee, tenzij toets haalbaar (juridisch of feitelijk) is. Daarbij geldt ook het criterium van een 'groot openbaar belang', waarbij indieners wijzen op de zelf door gemeente ingestelde versnelling van de RES 1.0.

Reactie: Zie 3.2.12 van deze zienswijzennota, kopje Nee, tenzij principe.

Vogels en vleermuizen

Indieners stellen dat niet duidelijk is of aan de beoordelingsregels uit artikel 8.74j Besluit kwaliteit leefomgeving kan worden voldaan, voor wat betreft de effecten op vogels en vleermuizen.

Reactie

Zie paragraaf 3.1.9 van deze zienswijzennota.

Stikstofdepositie en Natura 2000-gebieden

Indieners stellen dat door de recente uitspraken van de Raad van State, de stellingname uit de Passende Beoordeling dat interne saldering in de voortoets vergunningvrij mogelijk is, met terugwerkende kracht onjuist is. Daarnaast is volgens indieners niet duidelijk of de stikstofdeposities tijdens de aanlegfase kunnen worden verlaagd dan wel worden gemitigeerd in de passende beoordeling ten behoeve van de aanvraag voor de omgevingsvergunning voor een Natura 2000-activiteit. Hierdoor staat de uitvoerbaarheid van het ontwerp Programma niet vast, volgens indieners.

Reactie

*Z*ie paragraaf 3.1.7 van deze zienswijzennota. Aanvullend daarop, bestrijden de gemeenten de stelling van indieners dat het allerminst duidelijk is dat stikstofdeposities tijdens de aanlegfase kunnen worden verlaagd. In de Passende Beoordeling zijn hierover de volgende conclusies opgenomen:

“Er zijn voldoende mogelijkheden voor mitigerende maatregelen om significante effecten op zowel vogels als stikstofgevoelige habitats te voorkomen. Dit moet nog nader worden onderzocht tijdens het uitvoeren van een projectMER inclusief passende beoordeling op basis van de omgevingsvergunningaanvraag.”

Kortom, er is op basis van deze passende beoordeling geen indicatie dat de voorgestelde ontwikkelingen in de Duurzame Polder op voorhand niet uitvoerbaar zouden zijn.”

Gezondheid (toekomstige) bewoners Groote Wielen

Indieners geven aan dat met het VKA significante hinder op onder meer de factoren geluidhinder en slagschaduw te verwachten is in de Groote Wielen. In het ontwerp Programma en het MER is geen rekening gehouden met de nieuwe normen voor geluid en slagschaduw van windturbines die zullen gelden op grond van het Besluit windturbines leefomgeving (inwerkingtreding 2025). Het is niet aannemelijk dat aan de standaardwaarde van 45 dB Lden kan worden voldaan. Deze waarde van 45 dB Lden is wel als streefwaarde in het Programma opgenomen. Er is echter niet gewaarborgd dat er sprake blijft van een aanvaardbaar woon - en leefklimaat. Slechts wordt gesteld dat deze aspecten pas in de projectfase dienen te worden onderzocht.

Reactie

Voor een reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar paragraaf 3.1.6 van deze zienswijzennota.

Netcapaciteit

Indieners stellen dat het probleem van netinfrastructuur niet opgelost is. Er wordt slechts verwezen naar het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Energie en Klimaat. Een nadere uitleg daarover wordt niet gegeven. Indieners stellen dat uit de eigen planning van TenneT volgt dat het onduidelijk is of het Hoogspanningsstation in 2032 feitelijk gerealiseerd zal zijn, terwijl het doel is om voor 2030 het windpark te realiseren. De gemeenten kunnen geen invloed hierop uitoefenen, aangezien zij niet het bevoegde gezag zijn voor de realisatie ervan. Bovendien is de planning en uitvoering van dit nieuwe hoogspanningsstation nog uiterst onzeker.

Reactie

Het verkrijgen van een aansluiting op het net is de verantwoordelijkheid van toekomstige initiatiefnemers. Het is juist dat de aansluiting op het net een risico is voor tijdige realisatie van het windpark. Hierbij is volgens de huidige informatie het hoogspanningsstation in Wijchen gewenst. Met de aanleg van hoogspanningsstation Wijchen en de bijbehorende ontsluiting in Oss is er voldoende capaciteit op het net om de windturbines aan te sluiten. De gemeenten zijn dan ook verheugd dat de

realisatie van dit hoogspanningsstation prioriteit heeft gekregen in het nationale meerjarenprogramma van het rijk (MIEK) en zullen hierover in nauw overleg blijven met het rijk en TenneT.

(Grond)eigendom en initiatieven

Uit de passages van het Programma bij paragraaf 4.2 leiden indieners af dat de gemeente 's-Hertogenbosch niet zelf als grondeigenaar zal optreden, wat de uiteindelijke realisatie volgens indieners onder druk zet. Het ligt volgens hen voor de hand om bij een gezamenlijk project van de gemeenten om niet in te zetten op een 'salamitactiek' in de vorm van individuele projectbeoordelingen bij de BOPA's. Gemeenten hebben, zo lijkt het voor de indieners, onvoldoende middelen en zeggenschap over de gronden in het VKA om de windturbines via een meer integraal planologisch besluitvormingstraject te realiseren.

Bovenstaande levert risico's voor de uitvoerbaarheid van het windpark op. Uit het ontwerp Programma volgt niet wat de grondposities binnen het VKA zijn en welke potentiële initiatieven binnen het VKA zouden bestaan. Daarom is niet duidelijk of zestien windturbines binnen het VKA gerealiseerd zullen worden zonder dat de gemeente 's-Hertogenbosch zelf gronden binnen het VKA verwerft. Bij te weinig initiatiefnemers, rest anders alleen nog onteigening.

Reactie

Er zijn nog geen afspraken met initiatiefnemers gemaakt. Wel zijn er potentiële initiatiefnemers in beeld. De gemeente 's-Hertogenbosch heeft eigen gemeentegronden in het VKA-gebied, maar een aanzienlijk deel van de gronden is in private handen. In beginsel zullen private partijen dus als initiatiefnemers optreden. Dit is ook gebruikelijk bij gebiedsontwikkelingen. In paragraaf 4.3 van het Programma zijn criteria opgenomen om samenhang tussen verschillende initiatieven te bevorderen.

Wat betreft de uitvoerbaarheid bestaat er het risico dat er geen initiatiefnemer komt met een aanvraag voor windturbines. Het risico is inherent aan het te doorlopen proces waarbij gedurende het ontwerpend onderzoek ontworpen is los van eigendommen en ontwikkelaars. De verwachting is, gezien de urgentie voor de opwek van duurzame energie, dat er zeker initiatiefnemers plannen zullen ontplooien.

Toetsing lokaal eigendom bij vergunning

Verder is het voor indieners onduidelijk hoe de gemeente 's-Hertogenbosch denkt het vereiste van 'lokale eigendom' publiekrechtelijk te kunnen waarborgen bij het al dan niet verlenen van een omgevingsvergunning voor een BOPA. Deze omgevingsvergunning wordt immers op grond van artikel 8.0a lid 2 Bkl en verder uitsluitend verleend als sprake is van een evenwichtige toedeling van functies aan locaties en voldaan is aan de provinciale en nationale instructieregels. De gewenste eigendomsconstructie en de financiële lusten- en lastenverdeling van het windpark valt volgens indieners buiten dit toetsingskader. Hoe dit geformuleerd staat in het Programma, is daarmee juridisch onjuist.

Reactie

In het Programma is aangegeven onder welke voorwaarden het college bereid is medewerking te verlenen aan een afwijking van het omgevingsplan voor de realisering van windturbines. De voorwaarden over lokaal eigendom vallen hier ook onder. Dit is ook een vereiste vanuit de provinciale regelgeving, zoals opgenomen in artikel 5.51, lid 1, sub c.

Defensie

Indieners stellen dat het duidelijk is dat er geen windturbines in een deel van het VKA gesitueerd kunnen worden zonder een inbreuk te maken op het laagvlieggebied van Defensie, gelet op een reactie van Defensie bij een project in Waalwijk. Ingevolge artikel 268 van de Gemeentewet, is de regering bevoegd de vervolgbesluitvorming na het ontwerp Programma bij koninklijk besluit te vernietigen. Daarmee staat de uitvoerbaarheid van het ontwerp Programma allerminst vast, aldus indieners.

Reactie

Zie paragraaf 3.1.12 van de zienswijzennota.

Leesbaarheid MER

Indieners constateren dat diverse figuren in het planMER niet goed leesbaar zijn. Indieners vinden dat zij op deze manier het planMER niet goed kunnen beoordelen. Alleen al vanwege deze reden zou het planMER niet ten grondslag kunnen worden gelegd aan het ontwerp Programma.

Reactie

Zie paragraaf 3.1.15 van deze zienswijzennota.

Participatie

Indieners vinden dat zij onvoldoende betrokken zijn bij het participatieproces en dat geen inzicht is gegeven in belangenafwegingen. De gemeente was echter op de hoogte van hun ontwikkelvisie.

Indieners lezen dat een intensief participatieproces is georganiseerd. In de stukken wordt meermaals gesteld dat 'belanghebbenden' meegedacht hebben. Zo hebben er verschillende ateliers, spreekuren en bijeenkomsten plaatsgevonden. Indieners hebben in de eerdergenoemde brief van juli 2023 kenbaar gemaakt dat zij graag willen deelnemen aan het participatieproces. Hier is door de gemeente niet op gereageerd. Het is voor indieners verder onduidelijk in hoeverre de inspraakrondes daadwerkelijk tot aanpassingen hebben geleid, en zo nee, waarom niet.

Er is verder geen rekening gehouden met het verzoek van indieners om de voor woningbouw benodigde afstanden tot de percelen in acht te nemen.

Reactie

Zie de antwoorden onder de bovenstaande kopjes Voorbereiding en afstemming Programma en Participatie en Omgevingsbesluit. Zie ook het antwoord onder 3.2.11, kopje ‘quickscan’ en paragraaf 3.1.14 . Naar aanleiding van die brief is zoals benoemd onder het kopje Gebiedsvisie, een gesprek gevoerd met Brabant Wonen op 11 maart 2024, hier is geen verzoek tot deelname aan participatie gedaan en daarnaast bleek Brabant Wonen voldoende geïnformeerd.

Zie voor het verzoek in het kader van woningbouw het antwoord onder het bovenstaande kopje Geen ruimte voor woningbouw en paragraaf 3.1.1 van deze nota.

Onderbouwing locatiekeuze

Indieners menen dat de gemeente 's-Hertogenbosch geen deugdelijke verkenning heeft uitgevoerd naar potentiële alternatieve locaties voor de opwek van grootschalige windenergie. Zonder een dragende motivering wordt gesteld dat de Bokhovense Polder en de Dungense Polder minder geschikt zijn voor de opwek van grootschalige windenergie. Ook is hierbij volgens indieners het tekort aan woningen in Nederland niet bij betrokken.

De gemeenteraad van 's-Hertogenbosch heeft daarbij overwogen dat de Dungense Polder niet geschikt is als locatie voor de opwek van grootschalige windenergie vanwege de mogelijke toekomstige woningbouwontwikkeling van locatie Meerendonk. Indieners snappen in dit verband niet waarom mogelijke toekomstige woningbouw op haar percelen, dan geen belemmering vormt om ter plaatse een windpark te realiseren.

Indieners vinden de locatieonderbouwing voor een windturbinepark in de Duurzame Polder onvolledig; als gevolg waarvan het planMER onzorgvuldig tot stand is gekomen. Daarbij verwijzen de indieners ook naar het tussentijds advies van de Commissie voor de MER van juli 2023, waarin is aangegeven dat het planMER een 'navolgbare locatieonderbouwing' dient te bevatten.

Reactie

Dungense Polder en Meerendonk zijn meegewogen bij de locatiekeuze en worden in paragraaf 1.1.5 van het Plan-MER genoemd. Meerendonk is een toekomstige, mogelijke woningbouwontwikkeling in stedelijk gebied waar de gemeente verschillende studies voor heeft uitgevoerd. De visie van indieners heeft geen status en is geen onderdeel van het gemeentelijk beleid, zoals beantwoord onder het kopje ‘Gebiedsvisie’ en ‘Geen ruimte voor woningbouw’. Naar aanleiding van het advies van de Commissie MER wordt de locatieonderbouwing nog aangevuld.

Onjuiste referentiesituatie MER

Indieners begrijpen niet waarom hun plannen niet in het planMER worden meegenomen als autonome ontwikkeling. In dit verband verwijzen indieners ook naar het advies van de Commissie MER van juli 2023, waarin is aangegeven dat bij de beschrijving van de autonome ontwikkeling ook moet worden uitgegaan van te verwachten veranderingen in de huidige activiteiten.

Reactie

De door indieners genoemde visie is van indieners zelf en is niet door de gemeente 's-Hertogenbosch vastgesteld. Het biedt daarmee geen kader voor de beoogde woningbouwontwikkeling van indieners. De visie heeft geen status en is daarom niet opgenomen bij de referentiesituatie van het planMER.

Varianten — woningbouw geen leidend ontwerpprincipe

Indieners vinden het onduidelijk hoe de MER-varianten tot stand zijn gekomen, in welke mate participatie hierbij een rol heeft gespeeld en welke bestuurlijke keuzes hieraan ten grondslag liggen.

Indieners stellen verder dat het realiseren van woningen geen rol heeft gespeeld bij de variantenkeuze. Dit terwijl er volgens indieners een grote woningbouwopgave ligt in de gemeente en regio. Indieners vragen zich daarom af waarom er geen variant is ontwikkeld met als leidend ontwerpprincipe het realiseren van woningbouw. Ook had de potentiële woningbouwontwikkeling als harde belemmering moeten worden meegenomen.

Reactie

In paragraaf 6.1 van het planMER is de variantenontwikkeling beschreven. Er wordt verder verwezen naar het antwoord onder het kopje Quickscan in paragraaf 3.2.11 van deze zienswijzennota. Het is juist dat een woningbouwopgave niet is meegenomen bij de variantenontwikkeling, omdat dit geen autonome ontwikkeling of gewenste ontwikkeling is in dit gebied.

Varianten - effectenanalyse

Indieners wijzen erop dat het opvallend is dat in het planMER alle varianten op bijna alle aspecten sterk negatief (--) dan wel negatief (-) scoren.

Reactie

De constatering van indieners is juist.

Natuur

Indieners concluderen dat significant negatieve effecten op Natura 2000-gebieden voor alle varianten op basis van het planMER niet kunnen worden uitgesloten. Indieners wijzen daarbij op de 'nee tenzij - beoordeling'. Omdat nader onderzoek noodzakelijk is om te bepalen hoe de negatieve effecten beperkt kunnen worden, is de uitvoerbaarheid van het ontwerp Programma volgens indieners niet aangetoond.

Reactie

Zie paragraaf 3.1.9 van deze zienswijzennota.

Gezonde leefomgeving

De varianten lijken volgens indieners voorbij te gaan aan de (strengere) geluidsnorm die zal worden opgenomen in het Besluit windturbines leefomgeving dat op een later moment in werking zal treden. In dit besluit zal een standaardwaarde van 45 dB Lden worden opgenomen. Onduidelijk is waarom er in het planMER dan toch voor gekozen wordt om (ook) de norm van 47 dB Lden te onderzoeken.

Indieners vinden het onduidelijk hoe mitigerende maatregelen voor slagschaduw die in het planMER worden genoemd zich verhouden tot de uitvoerbaarheid van het project Duurzame Polder.

Indieners wijzen erop dat sommige artsen pleiten voor een betere wetenschappelijke onderbouwing voor de afstand tussen huizen en windturbines en een bevolkingsonderzoek naar de impact. Indieners zijn van mening dat in het planMER en in het ontwerp Programma de gezondheidsrisico's van bewoners onvoldoende zijn betrokken.

Reactie

In het planMER is zowel de 45 dB Lden als de 47 dB Lden - contour inzichtelijk gemaakt om de milieueffecten voor diverse geluidsnormeringen inzichtelijk te maken en onderling te kunnen vergelijken. Dit sluit aan op de conceptnormen van het rijk, waarin beide waarden zijn opgenomen. Zie ook de beantwoording onder het kopje Geluidhinder.

Voor het onderwerp slagschaduw zie het antwoord onder het bovenstaande kopje Mitigerende maatregelen en onder het kopje Mitigerende maatregelen in paragraaf 3.2.12 van deze zienswijzennota. Voor het onderwerp gezondheid zie paragraaf 3.1.6 van deze zienswijzennota. Daarnaast is het aspect gezondheid in het Programma in diverse paragrafen opgenomen.

VKA

Indieners stellen dat de woningbouw(opgave) geen rol heeft gespeeld bij het 'trechteren' van de verschillende varianten naar het VKA. Zij menen dat het waarschijnlijk mogelijk is om een VKA te ontwikkelen, met mogelijkheden om de hoognodige woningbouw te realiseren.

Reactie

Zie eerder antwoord onder het bovenstaande kopje Varianten — woningbouw geen leidend ontwerpprincipe.

VKA - energiedoelstelling

De energiedoelstelling heeft wel meegespeeld in het proces om te komen tot het VKA, zo stellen indieners, en zelfs leidend is geweest. Indieners menen dat onvoldoende is onderzocht in hoeverre aan de energiedoelstelling kan worden voldaan met i) minder windturbines en ii) een combinatie van wind - en zonne-energie. Ook is voor indieners onduidelijk waarom meer moet worden opgewekt in de RES 1.0 is opgenomen, waar deze keuze op gebaseerd is, en hoeveel 'het meerdere' zou moeten zijn. Door deze te ambitieuze doelstelling worden de indieners onevenredig in hun belangen geschaad.

Reactie

Zie paragrafen 3.1.2 en 3.1.5 van deze zienswijzennota.

VKA — effecten onvoldoende beoordeeld

Indieners concluderen dat slechts voor enkele aspecten aanvullende onderzoeken en analyses zijn uitgevoerd om de haalbaarheid van het gekozen VKA-gebied te onderzoeken.

Reactie

Zoals in paragraaf 14.3 van het planMER is beschreven, zijn de maatgevende aspecten van het VKA beschouwd en onderzocht. De haalbaarheid is daarmee voldoende inzichtelijk gemaakt.

MER onvolledig

Indieners concluderen dat het planMER onvolledig c.q. onjuist en onzorgvuldig tot stand is gekomen. Vanwege deze reden is het planMER ten onrechte ten grondslag gelegd aan het ontwerp Programma. Indieners verzoeken gelet op het voorgaande om het huidige plan te herzien, waarbij aandacht wordt besteed aan de woningbouwopgave, rekening wordt gehouden met de gezondheid van (toekomstige) bewoners van de Groote Wielen en meer in het bijzonder in ieder geval de afstanden in acht te nemen die nodig zijn om woningbouw te kunnen realiseren op de Percelen

Reactie

Er wordt verwezen naar de eerdere antwoorden op deze zienswijze.

Conclusie

Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond. Wel is naar aanleiding van de zienswijze, een kleine aanpassing doorgevoerd in het Programma, namelijk in paragraaf 2.1 (gemeente ’s-Hertogenbosch) in paragraaf 2.1.3 (visie op gebiedsontwikkeling) onder het kopje “wonen en recreatieve beleving) over de woningbouwopgave. Zie paragraaf 2.2 van deze nota.

3.2.11 Zienswijze 21 Vereniging Groen inZicht

Leesbaarheid

Indiener acht de figuren in de diverse documenten niet goed leesbaar door te hoge digitale compressie. Indiener vindt dat de documenten opnieuw gemaakt moeten worden, voorgelegd aan de belanghebbende, met een nieuwe ronde zienswijzen.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.15 van deze zienswijzennota.

Gezondheid en leefomgeving

Geluidsoverlast
Indiener stelt dat het planMER bevestigt dat de geluidsnormen in bepaalde varianten niet voldoen aan de streefwaarde van 45 dB Lden. Bewoners in de nabijgelegen woonkernen lopen hierdoor een aanzienlijk risico op gezondheidsproblemen zoals stress, slaapstoornissen en andere geluid-gerelateerde aandoeningen. Daarnaast leidt het structureel blootstellen van omwonenden aan geluidsoverlast tot langdurige negatieve effecten op het welzijn van gezinnen en individuen.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.6 van deze zienswijzennota. Zie ook het antwoord onder paragraaf 3.2.10, kopje Gezonde leefomgeving.

Laagfrequent- en infrasoon geluid
Indiener stelt dat hoewel in de door de gemeenten gepubliceerde documenten wel over de potentiële hoorbaarheid van LFG is gesproken, de waarneembaarheid (in de vorm van trillingen) niet voldoende is meegenomen. Indiener verwijst hierbij naar een zienswijze van Windwiki waarin de impact van LFG uitvoerig besproken wordt. Indiener stelt dat de impact van infrasoon en laagfrequent geluid op het hartvaatstelsel nader uitgewerkt dient te worden.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.6 van deze zienswijzennota.

Rechtsongelijkheid
De gehanteerde afstandsnormen van 1 km (’s-Hertogenbosch) en 2 km (Oss) zorgen volgens indiener voor een ongelijke behandeling van bewoners. Indiener acht dit niet rechtvaardig, gezien de grote impact van windturbines op de leefomgeving.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.1 van deze zienswijzennota.

Slagschaduw
Indiener merkt op dat de slagschaduw van de windturbines een negatieve invloed heeft op het woongenot. Het planMER erkent dat significante hinder kan optreden, wat een direct effect heeft op het welzijn van bewoners. Bovendien is gebleken dat langdurige blootstelling aan slagschaduw ook psychologische stress kan veroorzaken, wat de algehele kwaliteit van leven vermindert.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.6 van deze zienswijzennota.

Afbladdering/Disfenol A (BPA)

Indiener stelt dat in de door de gemeenten gepubliceerde documenten alleen wordt ingegaan op de invloed van afbladdering op luchtkwaliteit, maar niet op bodem- en waterkwaliteit. Indiener geeft daarbij aan dat drie provincies vergunningverlening voor de bouw van windparken hebben gepauzeerd in afwachten van onderzoeksresultaten naar Disfenol A (BPA) in water. Indiener stelt dat deze effecten niet genoeg zijn meegewogen en dat vergunningverlening voor windturbines niet kan beginnen voordat deze effecten duidelijk zijn.

Reactie
In de zienswijze wordt Disfenol A genoemd, maar kennelijk doelt men op emissie van Bisfenol A (BPA). Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.6 van deze zienswijzennota.

Zwerfstroom
Indiener stelt dat de invloed van zwerfstroom behoorlijke effecten op de gezondheid van vee kan hebben. Indiener stelt dat deze invloed dient te worden beschouwd in het planMER.

Reactie
Het planMER is uitgevoerd conform de eerder vastgestelde Notitie Reikwijdte en Detailniveau waarin de effecten van zwerfstroom niet als te onderzoeken milieuaspect is opgenomen. Bij de beoordeling van een vergunningaanvraag zal worden uitgegaan van de op dat moment beschikbare algemeen aanvaarde wetenschappelijke inzichten.

Conclusie gezondheid en leefomgeving
Op basis van de voorgaande punten constateert indiener dat alle varianten in strijd zijn met de Visie Energielandschap van de gemeente 's-Hertogenbosch. Indiener heeft al eerder haar zorgen geuit over het feit dat De Duurzame Polder separaat gehouden werd van de Visie Energielandschap. Indiener maakt zich zorgen dat de gemeente dit met voorbedachten rade heeft gedaan, waardoor men ondanks de negatieve beoordelingen in het planMER nu gewoon door kan gaan met De Duurzame Polder.

Reactie
Bovenstaande punten geven geen aanleiding om te constateren dat er strijd is met Visie energielandschap. De Duurzame Polder is een separaat traject maar past binnen de uitgangspunten van de Visie energielandschap.

Natuur en ecologie
Bescherming van weidevogels en wintergasten
Het aanvullende ecologische onderzoek toont aan dat de Duurzame Polder een cruciaal gebied is voor verscheidene beschermde vogels. Windturbines verstoren hun rust- en foerageergebieden, wat volgens indiener in strijd is met de Wet natuurbescherming. Deze vogels spelen bovendien een belangrijke rol in de biodiversiteit van het gebied en zijn essentieel voor de ecologische balans. Dit geldt vooral in rust- en foerageergebieden. Derhalve mogen volgens indiener geen molens in en in de buurt van dit gebied geplaatst worden.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.9 van deze zienswijzennota.

Impact op Natura-2000 gebieden
De polder ligt dicht bij Natura 2000-gebieden. Volgens het “Nee, tenzij”-principe mogen ontwikkelingen alleen doorgaan als negatieve effecten volledig kunnen worden uitgesloten, wat indiener niet overtuigend vindt aangetoond. De effecten op omliggende natuurgebieden zijn volgens indiener onvoldoende onderzocht, wat betekent dat er risico’s zijn voor de continuïteit van belangrijke ecosystemen.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.9 van deze zienswijzennota.

Beperkte compensatieopties
De voorgestelde compensatiemaatregelen in het MER schieten volgens indiener tekort. Het verlies van habitats voor vogels en andere fauna kan volgens indiener niet eenvoudig en met garanties worden gecompenseerd in een gebied dat reeds onder druk staat.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.8 en 3.1.9 van deze zienswijzennota.

Impact op Natuurnetwerk Brabant (NNB)
Bijna alle varianten overlappen met NNB-gebieden en ecologische verbindingszones, wat negatieve effecten heeft op biodiversiteit en verbindingen tussen natuurgebieden. Verstoringsafstanden, compensatie van de verstorende effecten, dienen volgens indiener meer dan 300 meter om NNB gebieden te zijn.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.9 van deze zienswijzennota.

Toetsing effecten NNB
Indiener stelt dat het onoverkomelijk is om het omgevingsplan aan te passen, wat uiterlijk 2032 gereed is.

Reactie
Indien in de fase van vergunningaanvraag blijkt dat een wijziging van het Omgevingsplan nodig is, zal dit tijdig gebeuren in samenhang met de vergunningverlening/BOPA.

Nee-tenzij-toets-duurzame-polder
Indiener vindt dat er, naar aanleiding van het door uitgevoerde onderzoek, te weinig is ingegaan op natuurcompensatie. Hierbij wordt aangegeven dat dit ook in de inspraakrondes niet duidelijk is geworden. Indiener wil dat de wijze waarop, hoe lang er gecompenseerd wordt etc. verder uitgewerkt wordt en toegevoegd wordt aan het planMER.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.8 en 3.1.9 van deze zienswijzennota.

Terminologie
Indiener stelt dat in bijlage 2.19 verschillende terminologie wordt gebruikt wanneer het gaat over de windmoleneffecten. Bijvoorbeeld “de windmolens kunnen verstoring […]” tegenover “Windturbines verstoren”. Volgens indiener wekt dit de indruk dat de gevolgen wel bekend zijn, maar niet uitgesproken worden.

Reactie
Dat is een onjuiste indruk. De daadwerkelijke effecten kunnen pas worden beoordeeld in het projectMER tijdens de vergunningenfase.

Rust- en foerageergebied
Het overgrote deel van het zoekgebied is aangemerkt als rust- en foerageergebied voor ganzen en smienten. Deze grens loopt volgens indiener exact langs de gemeentegrens. De oplossingsrichtingen zijn vergelijkbaar met die van compensatie van schade aan wezenlijke kenmerken en waarden in het NNB. Dit houdt volgens indiener in dat het gehele gebied als "verstoord” is aan te merken en niet geschikt is voor windturbines.

Reactie
In tegenstelling tot wat de indiener stelt, grenst het rust- en foerageergebied niet aan de gemeentegrens, maar overlapt deze. Als in dit gebied turbines geplaatst worden en uit het projectMER verstoring blijkt, dan zal in overleg met initiatiefnemers, agrariërs, natuurorganisaties en het bevoegd gezag moeten worden beoordeeld of het rust- en foerageergebied kan worden verplaatst.

Waterberging
Het project overlapt met gebieden gereserveerd voor waterberging, wat kan leiden tot een verminderd vermogen om hoogwater te beheersen.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.10 van deze zienswijzennota.

Veiligheid
Sommige varianten liggen volgens indiener te dicht bij waterkeringen, wat de stabiliteit van deze keringen in gevaar kan brengen. Ook risico's met betrekking tot defensie-luchtverkeer en externe veiligheid (zoals nabijheid van gasleidingen) zijn volgens indiener onvoldoende uitgewerkt.

Reactie
Het planMER beoordeelt en vergelijkt varianten op milieueffecten om te komen tot een zorgvuldige afweging van het voorkeursalternatief. Bij de omgevingsvergunningaanvraag / projectfase worden alle aspecten en risico's op detailniveau onderzocht en getoetst aan de geldende wet- en regelgeving.

Mitigerende maatregelen
Indiener stelt dat in de documenten wordt gesproken over Mitigatie en/of compensatie voor natuurwaarden, met mogelijkheden voor verplaatsing van weidevogelgebieden en foerageergebieden. Indiener stelt dat mitigerende maatregelen door de initiatiefnemers van de windparken (en niet met overheids-/ belastinggeld) bekostigd moeten worden. Dit dient contractueel met de initiatiefnemers vastgelegd te worden.

Reactie
Indien dit aan de orde is, zullen met toekomstige initiatiefnemers afspraken worden gemaakt over de kosten voor eventuele compensatie of mitigatie.

Landschap en visuele impact

Aantasting open landschap
Het rapport erkent dat windturbines een negatieve impact hebben op het open landschap van de polder en kenmerkende cultuurhistorische structuren aantasten, zoals de Hertogswetering en eendenkooien. Dit vindt indiener niet acceptabel en indiener eist dat mitigaties in het MER aangedragen worden. Het open karakter van de polder, een belangrijk cultureel en landschappelijk kenmerk, wordt volgens indiener door de hoogte van de turbines onherstelbaar beschadigd. De volgens indiener beperkte en suggestieve visualisaties bevestigen dat dit een ingrijpende verandering is voor het gebied. Bezoekers en bewoners ervaren hierdoor een verlies aan landschappelijke waarde en regionale identiteit.

Reactie
Windturbines passen goed bij een grootschalig landschap, maar hebben effecten op de openheid. Overigens geldt dit voor een periode van maximaal 25 jaar. Daarna dienen de turbines te worden verwijderd (conform provinciale regels). Voor een verdere reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.19 van deze zienswijzennota.

Cultuurhistorische waarden
Elementen zoals de Hertogswetering en historische verkavelingen worden visueel en fysiek bedreigd door de plaatsing van turbines. Dit effect wordt volgens indiener onvoldoende meegewogen in het planMER.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.17 van deze zienswijzennota.

Recreatie
Indiener stelt dat de impact van windturbines op het visuele landschap ook economische gevolgen kan hebben, zoals een afname van toerisme. Het gebied verliest zijn aantrekkelijkheid voor wandelaars en natuurliefhebbers, wat directe gevolgen heeft voor lokale bedrijven die hier afhankelijk van zijn.

Reactie
De plaatsing van windturbines heeft impact op de recreatieve beleving van het gebied. In het ontwerp Programma is de voorwaarde opgenomen dat de ontwikkeling gepaard dient te gaan met een kwaliteitsverbetering van het landschap. Hiervoor zijn (voor ’s-Hertogenbosch) Ontwikkelperspectieven voor de deelgebieden beschreven, waarin de gemeenten met name in de deelgebieden “Stadsrand ’s-Hertogenbosch” en “Overgang zand-klei” beschrijven hoe de gemeenten het landschappelijke onderscheid tussen de gebieden willen versterken en welke kansen er zijn voor het toevoegen van recreatief programma en het vergroten van het recreatief uitloopgebied. Voor het Osse gedeelte van het gebied zal worden gezocht naar koppelkansen voor recreatie.

Aantasting archeologie
Archeologische waarden kunnen worden aangetast door de plaatsing van windturbines.

Reactie
Uit het planMER blijkt dat de diverse varianten mogelijk negatieve effecten kunnen hebben. In het projectMER/vergunningenfase zal met een archeologisch onderzoek worden onderzocht of sprake is van effecten op archeologische waarden; en zo ja, welke maatregelen daartoe getroffen moeten worden. Dit geldt ook voor eventuele mitigerende maatregelen zoals het afgraven van gronden voor het creëren van vernatting/natuur.

Veiligheid en Waterhuishouding

Waterveiligheid
De overlap met waterbergingsgebieden vormt een risico voor de bescherming tegen overstromingen. Dit probleem is volgens indiener onvoldoende onderzocht in het MER en kan leiden tot negatieve gevolgen voor omliggende gebieden bij extreem weer. Het falen om deze risico's adequaat aan te pakken kan langdurige schade veroorzaken aan de infrastructuur en veiligheid.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.10 van deze zienswijzennota.

Luchtvaartveiligheid
Het gebied ligt binnen laagvliegroutes en radarzones, wat extra beperkingen oplegt en een gedegen evaluatie vereist. De risico's voor defensieluchtvaart en civiele luchtvaart zijn volgens indiener onvoldoende onderzocht.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.12 van deze zienswijzennota. In het MER zijn in paragraaf 7.4.2, 8.3.3, 14.3.4 en 14.4 effecten op het laagvliegverkeer en de defensieradar beschouwd, wat voldoende is voor het detailniveau van de planMER.

Risico op incidenten
De nabijheid van hoogspanningsleidingen en andere infrastructuur brengt extra veiligheidsrisico's met zich mee, zoals de kans op ongelukken door turbine falen of blikseminslag. Dit is volgens indiener onvoldoende meegenomen.

Reactie
In het planMER is in paragraaf 7.4.1 en 14.3.4 het aspect van externe veiligheid beschouwd en in paragraaf 8.3.2 het effect op ondergrondse leidingen. In de projectfase / omgevingsvergunningaanvraag worden de risico's getoetst aan de geldende wet- en regelgeving.

Alternatieven en participatie

Geen serieuze verkenning van alternatieven

Het exclusieve gebruik van windenergie negeert volgens indiener effectievere en minder belastende opties, zoals zonne-energie en kleine windsystemen. Een hybride aanpak met een mix van wind- en zonne-energie kan de impact op de omgeving aanzienlijk verminderen.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1 en 3.1.5 van deze zienswijzennota.

Onvoldoende participatie
Indiener geeft aan dat ondanks de inspraakrondes bewoners zich onvoldoende gehoord voelen. Hierbij is volgens indiener niet duidelijk wat de invloed is geweest van eerdere inbreng op de varianten/onderzoekscriteria.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.14 van deze zienswijzennota.

Gebrek aan transparantie
Het besluitvormingsproces rondom het plan is volgens indiener niet transparant. Veel bewoners hebben moeite gehad om toegang te krijgen tot relevante informatie, wat hun mogelijkheden om effectieve bezwaren in te dienen heeft beperkt.

Reactie
De gemeenten delen de mening van indiener niet. Per stap in het proces hebben de gemeenten hun afwegingen toegelicht in de bestuurlijke stukken en communicatie. Een onderdeel hiervan was ook het informeren van belanghebbenden / stakeholders via de ateliers en klankbordgroep. Gedurende het gehele proces hebben de gemeenten zo goed mogelijk informatie verschaft, altijd via nieuwsbrieven en andere digitale manieren, en op sommige momenten ook met huis-aan-huis-brieven.

Transparantie in besluitvorming
'Het document' biedt volgens indiener een overzicht van de zienswijzen en de gevolgen voor het MER. Volgens indiener is het niet duidelijk op welke gebieden zienswijzen invloed kunnen hebben.

Reactie
De gemeenten nemen aan dat indiener doelt op de zienswijzennota op de notitie reikwijdte en detailniveau van het MER. Juist doordat de gemeenten bij elke zienswijze hebben aangeven of er wel of geen gevolg is voor het MER, hebben de gemeenten duidelijkheid verschaft over de gevolgen van een zienswijze.

Gebrek aan draagvlak
In het participatieproces hebben omwonenden veel zorgen geuit over de plannen. Het Programma benadrukt de noodzaak van een eerlijke verdeling van lasten en lusten, maar dit is volgens indiener onvoldoende uitgewerkt.

Reactie
De gemeenten vinden de eerlijke verdeling van lusten en lasten van groot belang. Mede aan de hand van een online consultatie, zijn in 2024 voor de gemeente 's-Hertogenbosch de leidende principes

voor financiële participatie vastgesteld. In Oss zijn dergelijke principes eerder door de gemeenteraad vastgelegd. Het is juist dat dit verder nog niet is uitgewerkt, omdat de daadwerkelijke / concrete plannen van toekomstige initiatiefnemers af moet komen.

Maatregelenbeloftes
Er worden diverse maatregelenbeloftes benoemd, bijvoorbeeld sound mode om geluid te reduceren, stilstandvoorziening bij slagschaduw, participatie door de omgeving, natuurontwikkeling en het verplaatsen van natuurwaarden. Indiener stelt dat deze maatregelen beloftes contractueel met de initiatiefnemers vastgelegd dienen te worden, zodat deze ook daadwerkelijk worden waargemaakt.

Reactie
In de vergunningsfase/projectMER fase zal worden beoordeeld welke maatregelen nodig zijn en op welke wijze uitvoering van deze maatregelen zal worden voorgeschreven.

Beperking Woningbouw
Door de Duurzame Polder wordt de mogelijkheid om de Groote Wielen aan de Oostzijde verder te ontwikkelen beperkt. Gezien de grote woningnood en verder verwachte groei van Nederland, dient de afweging tussen woningbouw en energieopwekking volgens indiener beter onderbouwd te worden.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.12 en naar paragraaf 3.2.10, kopje Geen ruimte voor woningbouw, van deze zienswijzennota.

De quickscan
De quickscan vermeldt dat omgevingssessies hebben plaatsgevonden, en dat input uit deze sessies heeft geleid tot 8 extra varianten naast de oorspronkelijke 16. Echter, het document maakt niet expliciet duidelijk hoe de inbreng van omwonenden concreet in het proces of in de keuzes is geïntegreerd. Indiener stelt dat het onduidelijk is welke input vanuit deze bijeenkomsten is meegenomen in de uiteindelijke besluitvorming.

Reactie
De concrete invloed van de omgevingssessies is terug te vinden op p. 17-18 van de raadsinformatiebrief van 20 september 2023.[2] Als bijlage bij deze raadsinformatiebrief zaten meerdere relevante verslagen waarin deze input is uitgewerkt. Zo ook het verslag bewonersbijeenkomsten ontwikkelmogelijkheden.[3] Tevens zijn er meerdere ateliers geweest met stakeholders/belanghebbenden, waarin samen met deze stakeholders/belanghebbenden is gewerkt aan de varianten. Er zijn online consultaties geweest waarbij inwoners hun inbreng hebben kunnen leveren. Als laatste is in het rapport 'Duurzame Polder; ontwikkeling varianten planMER en uitwerking deelgebieden' van HNS de feedback van bewoners in blauwe kaders zichtbaar gemaakt (zie als voorbeeld pagina 22).[4]

Alternatieven en variantenstudie

[2] Raadsvoorstel
[3] 3_f_1_d_+Verslag-bewonersbijeenkomsten-januari-en-februari-2023+(bijlage+2)
[4] 20230830+HNS+rapportage+varianten+en+deelgebieden

De quickscan onderzoekt 24 varianten (16 initiële en 8 extra).. De criteria voor het terugbrengen naar 5 alternatieven zijn volgens indiener niet duidelijk.

Reactie
Voor het planMER was het nodig een behapbaar aantal varianten te onderzoeken. Van de mogelijke 24 zijn de belangrijkste aspecten verwerkt in 5 varianten, waarbij de keuze is geweest om “de randen van het speelveld” op te zoeken, door sterk onderscheidende varianten (gericht op de belangen van natuur, geluid, landschap, et cetera) te onderzoeken. De 24 suggesties die uit de ontwerpateliers en aanvullende sessies met belanghebbenden naar voren zijn gekomen, hebben mede geleid tot het formuleren van deze varianten en in de volgende fase tot de keuze van het Voorkeursalternatief.

Juridische onderbouwing en haalbaarheid
Het document benoemt geluidsnormen (bijv. geluid: 42-47 dB Lden) en geeft aan dat zoekgebieden zijn beperkt door belemmeringen en aandachtspunten. Echter, beleid zoals gemeentelijke afstandsnormen lijkt als "niet bindend" te worden gezien.

Reactie
Het planMER heeft alle varianten aan de hand van geldende wet -en regelgeving onderzocht. Tevens zijn in de varianten meerdere normstellingen van geluidsbelasting inzichtelijk gemaakt. De gemeentelijke afstandsnormen tot de bebouwde kom zijn in het voorkeursalternatief aangehouden, ondanks het feit dat zij geen wettelijke normen zijn.

Transparantie in besluitvorming
Het rapport benadrukt dat de quickscan slechts een eerste stap is en dat het MER de uiteindelijke besluiten moet onderbouwen. Indiener vraagt zich af hoe de bewonersinput wordt meegenomen in het planMER?

Reactie
De bewonersinput is op diverse manieren meegenomen in het planMER:

- Zienswijzen en zienswijzennota NRD van het MER (eind 2022 – begin 2023)
- Via het proces van het ontwerpend onderzoek en participatie
  - Online consultatie MER-varianten zomer 2023
  - Zorgen en vragen uit participatie 2022 - 2023
  - Ateliers ontwerpend onderzoek 2023
- De huidige fase van zienswijzen op het planMER

Juridische en Beleidsmatige Kaders

Nee, tenzij-principe
Provincie Noord-Brabant staat windturbines in NNB-gebieden alleen toe als er geen alternatieven zijn en de schade kan worden gecompenseerd. Dit is volgens indiener onvoldoende onderzocht.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.9 van deze zienswijzennota.

Gebrek aan lokale normen

Na de Delfzijl-uitspraak is er geen uniforme landelijke norm meer voor windparken, wat onzekerheid schept over de toepasbare regels en normen. Het planMER moet de aankomende nieuwe landelijke normen meenemen.

Reactie
In Hoofdstuk 9 van het planMER zijn deze nieuwe landelijke normen, zoals in concept neergelegd in het Ontwerpbesluit Windturbines Leefomgeving, meegenomen. Voor geluidhinder, schaduwhinder, veiligheidsrisico's en lichtschittering zullen de gemeenten lokale normen hanteren zolang er geen nieuwe landelijke normen zijn.

Omgevingsvisie en afweging
Het Programma erkent dat het project een complexe afweging vergt. Het plan houdt volgens indiener onvoldoende rekening met lokale visies en uitgangspunten.

Reactie
In hoofdstuk 2 van het ontwerp Programma zijn de betreffende gemeentelijke visies beschreven, zowel voor gemeente ’s-Hertogenbosch als voor gemeente Oss. Specifiek voor ’s-Hertogenbosch wordt in bijlage 3 van het ontwerp Programma uitgebreider ingegaan op de ontwikkelperspectieven voor 3 deelgebieden: “De Weide”, “Stadsrand Den Bosch” en “Overgang zand-klei”. Deze ontwikkelperspectieven gaan in op de thema’s landbouw, natuur, wonen en (recreatieve) beleving, landschap en cultuurhistorie en water en bodem. Hierbij worden zowel uitgangspunten, kansen, wensen als ambities beschreven.

Locatieonderbouwing
Er is volgens indiener geen navolgbare onderbouwing voor een windturbinepark in de Duurzame polder.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.11 van deze zienswijzennota.

ontwerp Programma
Indiener vraagt zich af of dit Programma en het planMER van de Duurzame Polder door de staf van beide gemeentesecretarissen (Oss en Den Bosch) zijn voorbeschouwd en vrijgegeven voor publicatie.

Reactie
De stukken zijn, inclusief collegevoorstel en raadsinformatiebrief, op 3 december 2024 akkoord bevonden in het colleges van B&W en lagen vanaf 6 december ter inzage. De gemeentesecretaris en medewerkers waren daarbij, zoals gebruikelijk, onderdeel van het proces. Onderdeel ervan was het besluit om de stukken ter inzage te leggen.

Bevoegd gezag
Gezien de omvang van de Duurzame Polder, is het Rijk van rechtswege bevoegd. Het Ministerie van EZ draagt bevoegdheid in de bestuursovereenkomst over naar het de Provincie, die het vervolgens bij de gemeenten neerlegt. Als reden hiervoor voert men aan dat het twee projecten zijn die zelfstandig de drempelwaarde niet overschrijden. Volgens indiener is dit onjuist en is er sprake van één project met als gevolg dat het Rijk het bevoegde gezag zou moeten zijn.

Reactie
Het Rijk is bevoegd de coördinatie van de besluitvorming en de bevoegdheid om de noodzakelijke besluiten te nemen over te dragen (zie in dit verband onder meer de uitspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State van 13 maart 2019, ECLI:NL:RVS:2019:803, en de uitspraak van de rechtbank Den Haag van 20 december 2022, ECLI:NL:RBDHA:14307).

Onderbouwing aantal windmolens in den Bosch
Vanuit de Visie energie landschap en het onderzoek Duurzame Polder (2021) is de polder aangewezen als gebied waar zowel wind als zon toegepast kan worden. Ook zijn er volop mogelijkheden om "zon op land" maar ook "zon op dak >15kW" te realiseren om hiermee invulling te geven aan de RES-opgave. Het is volgens indiener onduidelijk wat de redenen zijn om in het bestuursakkoord 2022 exclusief in te zetten op de inzet van maximaal 16 windmolens.

Reactie
Er wordt verwezen naar het antwoord in paragraaf 3.3.4, kopje Aantal windturbines. Verder zijn de plannen voor zon op dak en zon op land niet vervallen. Wel is er een maximum van 50 ha. aan zonnevelden gelegd. Dit had onder andere te maken met de haalbaarheid van de oorspronkelijk beoogde 100 ha.

Meer opwekken dan de RES
Indiener vraagt zich af waarom in het planMER het argument "meer dan de RES opgave" gebruikt wordt om varianten af te wijzen terwijl er niet eenduidig vast ligt dat deze extra opgave in de Duurzame Polder moet worden opgewekt.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.2 van deze zienswijzennota.

RES restopgave Den Bosch
Indiener vindt dat er nog veel onduidelijkheid is over de restopgave van de RES die in de Duurzame Polder gerealiseerd moet worden. In hoofdstuk 3.6 van het ontwerp Programma is een complete en duidelijke uitleg over de opwek doelstelling van de gemeente Oss weergegeven. Indiener had het fijn gevonden als de gemeente Den Bosch hier ook specifieker zou zijn geweest. Indiener heeft haar eigen berekeningen toegevoegd waaruit volgt dat om aan de RES opgave te voldoen, de restopgave ten behoeve van de Duurzame Polder uitkomt op 0,162 TWh, wat minder is dan de in het planMER gehanteerde 0,24 Twh. Indiener geeft aan dat de redenering daarom niet klopt en er als gevolg hiervan met 16 type 1 turbines of 7 type 2 turbines wordt voldaan aan de doelstellingen.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.2 van deze zienswijzennota.

Het RES bod van de gemeentes
Het RES bod van de gemeentes (boven het 35 TWh aandeel) heeft volgens indiener geen wettelijk kader en kan dan ook niet als verplichting worden gesteld. Het RES bod van de gemeente Den Bosch kan niet als argument gebruikt worden om een bepaalde hoeveelheid windenergie in de Duurzame Polder te realiseren. Dit geldt enkel voor het 35 TWh aandeel in het RES bod. Voor de gemeente Den Bosch is het 35 TWh aandeel 0,281 TWh terwijl het bod 0,35 TWh is.

Reactie

Er wordt verwezen naar paragraaf 3.3.4, kopje ‘Meer doen dan de RES-opgave wet en realisme’.

Onderzoeksvarianten

Trechteringsproces
Het trechteringsproces om het zoekgebied te komen is volgens indiener onzorgvuldig verlopen. Indiener geeft hierbij aan dat er niet genoeg aan de balans tussen zon- en windenergie is gedacht en dat clustering van de opwek niet per definitie gunstig is.

Reactie
Het zoekgebied voor windenergie is eerder al bepaald via de besluiten van de gemeenteraden. Dit was het kader voor het uitwerken van het Programma. Voor de stelling over de juiste mix van zon -en windenergie, wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.5 van deze zienswijzennota. Aan de keuze om energie-opwek zoveel mogelijk te clusteren, liggen verschillende afwegingen ten grondslag. Hierbij wordt naar zowel de Visie energielandschap, als de Ontwerptoelichting VKA verwezen.

Aanvullende Gemeentelijke beleidskeuzes
Aanvullende Gemeentelijke beleidskeuzes om vooraf de 100 ha aan zonnepanelen te reduceren, het aantal windmolens vast te stellen op 16 stuks en de Duurzame Polder aan te wijzen als het zoekgebied, hebben volgens indiener geleid tot tunnelvisie en een situatie zonder alternatieven. Indiener stelt dat door de megalomane omvang van de Duurzame Polder, een planMER is ontstaan met varianten en een Voorkeursalternatief dat op alle maatgevende punten negatief tot zeer negatief scoort.

Reactie
De door indiener genoemde beleidskeuzes ten aanzien van de reductie van 100 ha. zonnevelden en 16 windturbines in de Duurzame Polder zijn democratisch tot stand gekomen via het Bestuursakkoord ’s-Hertogenbosch uit 2022. Eventuele alternatieven in de vorm van zonne-energie zijn daarbij juist expliciet afgewogen. Er wordt verder verwezen naar de inhoudelijke reactie in paragraaf 3.1.11 van deze zienswijzennota.
Dat het planMER negatieve gevolgen laat zien van het plaatsen van windturbines doet aan die locatiekeuze niets af. De alternatieven zijn voldoende onderzocht.

Vergelijkbaarheid
Indiener stelt dat het voor de vergelijkbaarheid noodzakelijk is om de effecten
van de aanvullende gemeentelijke beleidskeuzes inzichtelijk te maken. Daartoe dient er volgens indiener aanvullend op de 5 uitgewerkte varianten in het planMER een variant opgesteld te worden waarbij de oorspronkelijke 100 ha. aan zonnepanelen i.c.m. met het minimaal aantal bijbehorende windemolens uitgewerkt wordt. Indiener stelt dat nut en noodzaak zijn onvoldoende onderbouwd, met inachtneming dat om het doel energieneutraal in 2045 te bereiken zowel zon- als windenergie nodig is.

Reactie
De gemeente ’s-Hertogenbosch heeft met het Bestuursakkoord van 2022 ervoor gekozen om geen mogelijkheden voor zonne-energie in de Duurzame Polder toe te staan. Derhalve is in het MER geen variant met zonnepanelen opgenomen. Deze variant zal evenmin in deze fase toegevoegd worden. Los van dat dit buiten de bestuurlijk kaders valt, is daar ook geen nut en noodzaak voor, zoals

indiener benoemt. Immers, door de toepassing van 16 windturbines in de Duurzame Polder (zonder zonnevelden) wordt voldaan aan de bestuurlijke kaders, waaronder de door indiener genoemde doelstelling om als gemeente klimaatneutraal te zijn in 2045.
Binnen het bestuursakkoord is afgesproken de eerder beoogde 100 ha. zonnevelden terug te brengen naar maximaal 50 ha. zonnevelden, waardoor de oorspronkelijke doelstelling van 100 ha. zonnevelden niet meer bestaat. De beoogde 50 ha. zonnevelden wordt al ingevuld buiten de polder, en dus buiten dit Programma.

Niet opgevolgde aspecten vanuit de NRD-zienswijze Indiener d.d. 19 oktober 2022

Onderzoeksvariant 9 windmolens
In de NRD-zienswijze van GiZ is opgemerkt om het verschil in milieueffecten in kaart te brengen wanneer 9 (berekening van Indiener om aan RES te voldoen) of 16 windmolens (bestuursbesluit Gemeente) geplaatst worden. Aan dit aspect is in het planMER geen invulling gegeven. Indiener stelt dat aanvullend op de 5 varianten een variant uitgewerkt dient te worden met 9 windturbines.

Reactie
De realisatie van 16 windturbines is de bestuurlijke doelstelling voor het project, in combinatie met het voldoen aan ‘meer dan de RES-opgave’. Deze doelstellingen zijn daarmee als uitgangspunten genomen voor de varianten; echter, nadrukkelijk als uitgangspunten en niet als harde voorwaarden. Zo zijn bijvoorbeeld bij de variant Landschap slechts 7 windturbines mogelijk (Type 2) op grondgebied ’s-Hertogenbosch. Daarmee is het onderzoek in het MER breder ingestoken, in lijn met de door indiener gewenste energie-opwek.

Onderzoeksvariant afstandsnorm 10x tiphoogte
In de NRD-zienswijze van GiZ is opgemerkt om een variant in kaart te brengen waar de afstandsnormering 10 keer de tiphoogte van een windmolen tot woonkernen wordt gehanteerd. Aan dit aspect is in het planMER geen invulling gegeven. Indiener stelt dat aanvullend op de 5 varianten een variant uitgewerkt dient te worden waarbij de internationale afstandsnorm van 10x de tiphoogte tot woonkernen gehanteerd wordt.

Reactie
Het MER-onderzoek heeft een breed speelveld onderzocht, zie ook het antwoord hiervoor. Een alternatief dat uitgaat van 10 x de tiphoogte is – zoals ook in de reactie op de zienswijzen op de NRD gesteld – geen realistisch alternatief dat in een MER onderzocht moet worden, omdat dan de energiedoelstelling niet kan worden behaald. Tevens is een afstandsnorm van 10 x de tiphoogte niet wetenschappelijk onderbouwd.

Leverbetrouwbaarheid
Indiener stelt dat de gemeente 's-Hertogenbosch de ambitie heeft om alle energie die in de gemeente nodig is, ook in 2050 in de gemeente op te wekken. In de huidige randvoorwaarde van 16 windmolens gaat de gemeente voorbij aan leverbetrouwbaarheid. Op windstille en zonnige dagen zal er energie van buiten de gemeente geïmporteerd moeten worden. In het planMER is hier geen aandacht aan gegeven. Indiener stelt dat de leverbetrouwbaarheid alsnog uitgewerkt dient te worden.

Reactie

In het planMER wordt leverbetrouwbaarheid niet expliciet als afzonderlijk thema behandeld. Het planMER gaat immers over de milieueffecten van de ontwikkeling van windenergie in de Duurzame Polder en niet over het ontwikkelen van andere bronnen. Wel wordt, voor de bredere context, in het planMER aangegeven dat de energievoorziening wordt gebalanceerd op regionaal, nationaal en internationaal niveau (paragraaf 2.4). Dit betekent dat, hoewel de gemeente streeft naar lokale energieopwekking, de betrouwbaarheid mede wordt gewaarborgd door samenwerking met bredere energie-uitwisselingssystemen. Daarnaast draagt de inzet op zonne-energie en de ontwikkeling van zonnevelden buiten de Duurzame Polder bij aan een gebalanceerde mix van energiebronnen, wat de leverbetrouwbaarheid ten goede komt.

Milieueffecten uitbreiding stroom netwerk
Bij het thema netwerk dient volgens indiener ook expliciet gemaakt te worden welke milieueffecten de uitbreiding van het stroomnet met zich meebrengt.

Reactie
In het planMER is in paragraaf 8.5 een toelichting over de netinpassing opgenomen. Hierbij is ook genoemd dat de netcongestie mogelijk een belemmerende factor is bij de ontwikkeling van windturbines in de Duurzame Polder. De oplossing van de netcongestie is echter redelijkerwijs geen onderdeel van de scope van dit project, maar geldt voor het project wel als een randvoorwaarde. Kort gezegd: de netuitbreiding is ongeacht het doorgaan van het project Duurzame Polder voorzien. Voor de variantenbeoordeling is het niet onderscheidend, omdat voor iedere variant geldt dat de netinpassing een aandachtspunt is.

Uitkomsten gezondheidsonderzoek Windmolens Rietvelden Den Bosch
Indiener heeft geadviseerd de uitkomsten van dit onderzoek mee te nemen in de afwegingen voor de Duurzame Polder. In het planMER is hierover niets te vinden.

Reactie
Wat betreft het door indiener genoemde onderzoek wordt verwezen naar de beantwoording van art. 71 RvO vragen van het College van burgemeester en wethouders van 25 april 2022. Bij de zienswijzennota op de NRD is aangegeven, dat indien nodig, de uitkomsten van het uitgevoerde onderzoek over windpark de Rietvelden betrokken worden bij dit project.
Uit geluidsmetingen ter plaatse en vervolgens geluidsberekeningen (rapportage juli 2022) blijkt dat het windpark de Rietvelden aan de geluidsnormen voldoet. Er is hierdoor geen aanleiding om nader onderzoek te verrichten. Ontwikkelaar Pure Energie heeft aangeboden met een aantal burgers in gesprek te willen om duidelijk te krijgen wanneer ze overlast van geluid ervaren. Maar de melders die benaderd zijn hiervoor, hebben aangegeven niet in gesprek te willen.
Gelet op bovenstaande, is er geen aanleiding geweest om de uitkomsten van het uitgevoerde onderzoek over windpark de Rietvelden te betrekken bij dit Programma.

Zienswijze NRD Windwiki en Prof. Dr. Diederik Gommers

Windwiki
De zienswijze van Windwiki op NRD voor het planMER Windturbinebepalingen Leefomgeving gaat uitgebreid in op gezondheidsrisico's van windmolens. Aangezien de landelijke beleidsbepalingen voor windmolens nog niet definitief zijn, stelt Indiener dat inhoud van de zienswijze van Windwiki ook aan het bevoegd gezag van de Duurzame Polder gericht is. Dit moet meegewogen worden in het planMER.

Reactie
Dat is onjuist. Er is geen zienswijze ingediend door Windwiki op het ontwerp Programma Duurzame Polder. Zienswijzen op andere documenten of bij andere overheden kunnen en hoeven niet betrokken te worden. Het is bekend dat de nieuwe nationale normen nog niet definitief zijn.

Prof. Dr. Diederik Gommers
In een ingezonden stuk door Professor dr. Diederik Gommers aan de gemeente Amsterdam valt onder andere te lezen dat bij de plaatsing van windturbines op het land de focus moet liggen op een veilige afstand van windturbines tot omwonenden van >2 km. Indiener stelt dat het ingezonden document van dhr. Gommers aan alle bevoegde gezagen voor windturbineparken gericht zou moeten zijn. Indiener richt de gehele inhoud van het ingezonden document van de heer Gommers dan ook aan het bevoegd gezag van de Duurzame Polder en stelt onder meer dat windmolens op minimaal 2 kilometer van woonkernen geplaatst dienen te worden voor alle Nederlandse burgers.

Reactie
De inhoud van de door indiener meegezonden brief is bekend en stelt normeringen c.q. voorzorgsbeginselen voor ten aanzien van windturbines op land. De gemeenten nemen dit voor kennisgeving aan en sluiten aan bij de regelgeving van de rijksoverheid.

Business case

Transparantie
Indiener eist dat de business case openlijk gedeeld wordt en dat inzichtelijk wordt gemaakt:
- hoe zijn milieueffecten en kosten in de VKA-business case afgewogen?
- welke uitwerking hebben maatregelen (o.a. sound mode / stilstandvoorziening slagschaduw, participatie voor de omgeving, natuurontwikkeling, verplaatsen natuurwaarden, enzovoorts) op de business case?

Reactie
Er ligt geen 'VKA-business case'. De eventuele impact van mitigerende maatregelen op de business case is ter beoordeling van toekomstige initiatiefnemers in de volgende fase. Het projectteam heeft informeel overleg met potentiële initiatiefnemers. Er zijn geen signalen dat het Voorkeursalternatief niet uitvoerbaar zou zijn.

Doelredenatie
Indiener stelt dat het erop lijkt dat doelredenatie in de richting van de initiatiefnemers plaatsvindt. Indiener eist dat alle communicatie tussen de overheid (o.a. projectgroep Duurzame Polder, Gemeente Den Bosch, gemeente Oss, bevoegde gezagen) en de initiatiefnemers volledig openbaar toegankelijk moet worden gemaakt. Daarnaast dient het planMER primair invulling te geven aan de RES-opgave en niet aan de randvoorwaarden van de initiatiefnemers

Reactie
Er is geen sprake van doelredenatie richting toekomstige initiatiefnemers. Uiteraard houden de gemeenten wel oog op het aspect van uitvoerbaarheid van het Programma. Indiener heeft in 2024 een Woo-verzoek bij de gemeenten gedaan, die onder andere vraagt om inzicht in de communicatie tussen initiatiefnemers en de gemeenten, inzake de locatie en het aantal windturbines. Door de grote omvang van documenten waarop het verzoek is gericht, zal de beantwoording ervan in gedeelten

plaatsvinden. Het planMER is niet op basis van de randvoorwaarden van potentiële initiatiefnemers opgesteld.

Fictieve ruimte voor vormgeving en windturbinetypes
Indiener stelt dat omdat er in de door Witteveen en Bos uitgevoerde VKA-berekening van de energieopbrengst enkel gebruik wordt gemaakt van de grootste turbinetype, eigenlijk reeds vaststaat dat de grootste soort windmolens toegepast gaan worden. Indiener vindt dat deze berekening ook voor het kleinere turbinetype uitgevoerd dient te worden. Ook wijst indiener erop dat op zee eenzelfde turbine 40% meer rendement oplevert.

Reactie
De door indiener aangehaalde Energieopbrengstberekening betreft alleen de gemeente Oss. Zoals indiener ook opmerkt, is in het MER gerekend met beide type turbines. Het is verder bekend dat het rendement van wind op zee groter is dan wind op land. Dat betekent niet dat wind op land niet effectief is en niet nodig is. In de kamerbrief van 27 januari 2025 stelt de minister van Klimaat en Groene Groei dat “verdere groei van opwek van zonne- en windenergie op land nodig [is] en moeten we gezamenlijk blijven inzetten op het realiseren van het totaal bod van 55TWh."

Visualisaties

Window dressing
De opgenomen visualisaties in het planMER tonen volgens indiener een te éénzijdig beeld. In 2024 is zowel door GiZ als het projectteam Duurzame Polder een visualisatie vanuit het centrum van de Groote Wielen gemaakt, welke een heel ander beeld geeft. Ondanks verzoeken aan de Duurzame Polder, zijn deze beelden niet opgenomen in het planMER. Indiener stelt dat de visualisatie vanuit de Groote Wielen in het planMER opgenomen dient te worden en dat vanuit de bebouwde omgeving aanvullende visualisaties worden opgesteld.

Reactie
Er wordt primair verwezen naar onze beantwoording van de vragen van indiener hierover, genaamd “Reactie op brief gebruik van visualisaties in participatieproces en communicatie”, d.d. 14 maart 2024. Het opnemen van extra visualisaties in het planMER is niet nodig, omdat de visualisaties in het planMER op de juiste wijze zijn opgemaakt. De visualisaties in het planMER zijn adequaat voor het doel waarvoor zij zijn gemaakt, namelijk beoordeling van het landschappelijk effect. Zie verder paragraaf 3.1.4 van deze zienswijzennota.

Foto’s met akkers
Foto's met akkers vol met mais geven een mooi groen geheel. Wetende dat de mais op die hoogte maar 1,5 - 2 maanden er staat, geeft dit volgens indiener geen reëel beeld. De periode dat de bomen geen blad hebben (okt – apr) is daarin doeltreffender.

Diffuus licht
De foto’s zijn gemaakt in een situatie met diffuus licht. Donkere achtergronden (wolken) met de turbines in de zon geven een heel ander beeld dan nu getoond.

Nachtzicht
Indiener geeft aan dat er onvoldoende aandacht is besteed aan het beeld met nachtverlichting en dat dit alsnog moet worden meegenomen in het planMER en diens visualisaties.

Industriële objecten
Indiener geeft aan dat er in de visualisaties onvoldoende aandacht is besteed aan industriële objecten (zoals opstallen en hekwerken) die geplaatst worden bij de plaatsing van de windturbines.

Reactie
De visualisaties hebben het doel om het effect van de windturbines op het landschap te tonen. Daarvoor voldoen zij.

Circulariteit – einde levensduur
In uw documenten valt te lezen dat juridisch en financieel geborgd is dat de windturbines na verstrijken van de termijn worden verwijderd. Indiener stelt dat het verwijderen niet alleen de windturbines, maar ook de aangebrachte materialen op en onder maaiveld betreft. Indiener stelt dat contractueel met de initiatiefnemers vastgelegd dient te worden dat verwijdering van alle aangebrachte elementen op rekening van de initiatiefnemers zal plaatsvinden en dat hiertegenover een bankgarantie wordt gesteld.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.16 van deze zienswijzennota.

Radar
Ontwikkelingen op het gebied van radar
Er is volgens indiener een groot risico op verstoring van de (defensie)radar door windturbines in de Duurzame Polder te plaatsen. In de notitie met datum 24 mei 2024 staat beschreven dat de normen van de nieuwe gevechtsleidingradar van Herwijnen worden overschreden. De keuze voor Herwijnen is nog niet definitief. Echter, op het moment van de publicatie heeft Defensie op 4 april een bericht van kennisgeving in de Staatscourant geplaatst waarop het ontwerpbesluit ter inzage ligt. Eind december 2024 heeft de staatssecretaris van defensie een brief verstuurd aan de kamer, waarin uitgelegd wordt dat de plaatsing van de radar in Herwijnen vertraagd is, maar dat in het eerste kwartaal van 2025 een vergunning wordt afgegeven. De SMART-L radar in Herwijnen is een essentiële component van de Nederlandse lucht- en raketverdediging.

Reactie
De gemeenten nemen dit onderdeel van de zienswijze ter kennisgeving aan. In de vergunningsfase / projectMER fase is op dit aspect nader onderzoek nodig. Zie verder paragraaf 3.1.12 van deze zienswijzennota.

Radarverstoring
Windturbines verstoren het signaal van de radar door elektromagnetische interferentie (EMI). De draaiende rotorbladen veroorzaken valse echo's en maskeren echte doelen. Verstoringen aan de (defensie)radar brengen de nationale veiligheid direct in gevaar, zorgen voor beperking van militaire trainingsactiviteiten en zorgen voor een verhoogd risico op incidenten (ook voor de burgerluchtvaart). Uit het TNO Radarhinderonderzoek (24 mei 2024) blijkt dat de geplande windturbines van De Duurzame Polder binnen de verstoringsstraal van de SMART-L radar vallen. Ook de EASA Richtlijnen 2021 schrijven voor dat windturbines buiten de gevarenzone van radars moeten worden geplaatst. De turbines van De Duurzame Polder liggen binnen deze zones. Tenslotte toont het

radarverstoringsonderzoek van Defensie aan dat vergelijkbare projecten, zoals Windpark Deil, al significante problemen hebben veroorzaakt.

Reactie
Het is juist en bekend dat windturbines het signaal van radars kunnen verstoren. Er wordt verwezen naar het radarhinderonderzoek in bijlage XIX van het planMER. De gemeenten nemen dit onderdeel van de zienswijze verder ter kennisgeving aan. In de vergunningsfase / projectMER fase is op dit aspect nader onderzoek nodig.

Tekortkomingen
Het plan MER schiet volgens indiener tekort door:

- het ontbreken van een transparante en volledige beoordeling van de impact van windturbines op alle betrokken radarsystemen;
- het nalaten van een gedetailleerd alternatievenonderzoek om locaties en turbine-aantallen met minder verstoringspotentieel te overwegen;
- het feit dat pas in de vergunningsfase conclusies getrokken gaan worden over de positie van windturbines in relatie tot de radarsystemen.

Indiener stelt dan ook dat de gekozen locatie voor De Duurzame Polder ongeschikt is vanwege de significante verstoringen op civiele en militaire radarsystemen. Er dient een onafhankelijke, uitgebreide radarimpactstudie uitgevoerd dient te worden voor alle betrokken radarsystemen. Daarnaast dient het planMER herzien te worden en aangevuld te worden met een gedetailleerde analyse van radarverstoring, alternatieve locaties en maatregelen ter mitigatie van verstoringen. De uitvoering / vergunning van het project dient opgeschort te worden totdat alle relevante risico's met betrekking tot de radarsystemen volledig zijn onderzocht en geadresseerd.

Reactie
Met de verkennende radarhinderonderzoeken is inzichtelijk gemaakt welke risico's kunnen optreden bij de plaatsing van de windturbines in dit gebied. Deze onderzoeken zijn als bijlage XIX bij het planMER gevoegd. Uit die onderzoeken blijkt een mogelijk risico voor het kunnen toestaan van windturbines, maar daarbij worden ook mogelijke mitigerende maatregelen benoemd. Het is bijvoorbeeld mogelijk posities van turbines te verplaatsen, of in het uiterste geval 1 of 2 turbines uit het plan te verwijderen. Het planMER is daarmee voldoende uitgevoerd. Dit aspect dient in de vergunningsfase en projectMER fase nader onderzocht te worden.

Stikstof
Het planMER houdt volgens indiener onvoldoende rekening met de volledige stikstofemissies van het project en recente jurisprudentie is niet meegenomen, waardoor het besluitvormingsproces onzorgvuldig is en het project niet kan worden uitgevoerd zonder onaanvaardbare schade aan het milieu. Alle varianten zijn sterk negatief beoordeeld vanwege mogelijke stikstofeffecten op Natura 2000-gebieden. Dit betekent dat er risico's zijn op schadelijke effecten op gevoelige natuurgebieden door stikstofuitstoot tijdens de aanleg. De impact van de recente uitspraak van de Raad van State dat intern salderen niet langer is toegestaan moet volgens indiener bekeken worden.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.7 en 3.1.9 van deze zienswijzennota.

Onvolledigheid van de stikstofemissieberekeningen

Het planMER houdt volgens indiener geen rekening met alle stikstofemissies die samenhangen met het project. Naast de stikstofuitstoot in de bouw- en gebruiksfase van de windturbines, ontbreken de emissies die voortkomen uit de productie van bouwmaterialen:

- o Cement: De productie van cement voor de funderingen van de windturbines veroorzaakt aanzienlijke stikstofuitstoot. Voor funderingen van honderden tonnen beton is dit een enorme belasting;
- o Staal: De productie van staal, essentieel voor de torens en wieken, veroorzaakt eveneens significante stikstofemissies. Het gebruik van duizenden tonnen staal leidt tot een substantiële milieubelasting;
- o Transport van materialen en onderdelen: Internationaal transport: Veel onderdelen van windturbines worden geproduceerd in het buitenland en moeten over lange afstanden worden vervoerd. Het transport over zee en over land veroorzaakt aanzienlijke emissies van stikstofoxiden (NOx) en fijnstof. Lokaal transport: Het vervoer van materialen naar de bouwlocatie in de Duurzame Polder vereist intensief gebruik van zwaar materieel, wat extra stikstofuitstoot oplevert in de regio;
- o Bouwactiviteiten: Het gebruik van bouwmachines zoals graafmachines, hijskranen en betonmixers leidt tot directe uitstoot van stikstofoxiden en fijnstof;
- o Het bouwverkeer op lokale wegen veroorzaakt extra emissies en kan leiden tot een toename van stikstofdepositie in nabijgelegen Natura 2000-gebieden;
- o Afbraak en recycling: aan het einde van de levensduur van de windturbines (gemiddeld 20-25 jaar) zullen de turbines moeten worden afgebroken en gerecycled. Dit proces brengt opnieuw emissies met zich mee, die niet worden meegenomen in de beoordeling.

Reactie
De eerdergenoemde Passende Beoordeling heeft deze emissies meegenomen.

Impact van recente jurisprudentie
Op 18 december 2024 heeft de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State geoordeeld dat intern salderen niet langer mag worden betrokken bij de voortoets om te bepalen of een natuurvergunning nodig is. Intern salderen kan wel worden meegenomen in de passende beoordeling bij de aanvraag van een natuurvergunning. Deze uitspraak heeft volgens indiener directe gevolgen voor het MER van de Duurzame Polder. Indien het MER gebruik maakt van intern salderen om aan te tonen dat er geen significante effecten zijn op Natura 2000-gebieden, is deze benadering nu ontoereikend. Het project zal een natuurvergunning moeten aanvragen en daarbij een passende beoordeling moeten uitvoeren waarin intern salderen als mitigerende maatregel wordt beoordeeld. Bovendien introduceert de uitspraak het 'additionaliteitsvereiste' voor intern salderen, wat betekent dat aangetoond moet worden dat de stikstofruimte van een bestaande activiteit, die wordt gebruikt voor intern salderen, niet nodig is voor natuurherstel. Dit maakt het verkrijgen van een natuurvergunning voor projecten die stikstofdepositie veroorzaken in Natura 2000-gebieden complexer.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.7 van de zienswijzennota.

Juridische onderbouwing
De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State heeft in eerdere uitspraken benadrukt dat bij de beoordeling van projecten alle relevante emissies in ogenschouw moeten worden genomen. In de

uitspraak van 1 september 2021 (ECLI:NL:RVS:2021:71) werd gesteld dat waar de hoge stikstofbelasting leidt tot verslechtering van natuurwaarden, passende maatregelen nodig zijn. Het niet meenemen van alle emissiebronnen in het MER kan daarom leiden tot een onvolledige beoordeling van de milieueffecten en is in strijd met de zorgvuldigheid die van een bestuursorgaan mag worden verwacht.

Reactie
Zie het antwoord bij het bovenstaande kopje Stikstof en paragraaf 3.1.7 van deze zienswijzennota.

Conclusie en verzoek
Naast de reeds bovengenoemde vragen, verzoeken wij u met klem om:

1. Het huidige plan te herzien met meer aandacht voor alternatieven die minder impact hebben op gezondheid, natuur en landschap;
2. In ogenschouw te nemen dat het planMER juridisch en inhoudelijk onvolledig is, waardoor besluitvorming op basis van het huidige rapport niet rechtsgeldig is;
3. De varianten opnieuw te evalueren en aanvullende onderzoeken uit te voeren naar de gevolgen voor ecologie, geluidsoverlast, gezondheid en veiligheid;
4. De participatie van bewoners te versterken en hun bezwaren serieus mee te nemen in de Besluitvorming
5. De benodigde opwekcapaciteit te verklaren;
6. De transparantie rondom het besluitvormingsproces te vergroten, zodat alle belanghebbenden toegang hebben tot volledige en duidelijke informatie.

Reactie
Er wordt verwezen naar onze eerdere beantwoording op deze punten.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.2.12 Zienswijze 4 IVN Den Bosch

Algemeen
De inzet van indiener (natuurorganisatie) is erop gericht om er voor de korte termijn het beste van te maken. En voor de langere termijn een gebied te realiseren dat als een aantrekkelijke buffer tussen twee groeiende steden ligt en waarvan de biodiversiteit op een hoger niveau ligt dan bij de start van het project. Dat zou de toekomstwaarde van alle inspanningen moeten zijn.

Volgens indiener moeten de functies van boerengrond, natuur en natuurrecreatie en voor opwekking van duurzame energie met windturbines goed met elkaar combineren. In de nabije toekomst zullen zich kansen voordoen om die functies te koppelen en te optimaliseren. Een goede samenwerking tussen boeren, natuurorganisaties en exploitanten van windturbines is volgens indiener cruciaal om die kansen ook daadwerkelijk te benutten.

Reactie
De gemeenten zijn het eens met deze stellingnames.

Programma is teleurstellend

Het voorliggende Ontwerp Programma is voor indiener teleurstellend. Gelet op de ingebakken spanning tussen windturbines en de biodiversiteit in dit gebied lijkt dat logisch.

Reactie
De gemeenten vinden het jammer dat indiener het ontwerp Programma teleurstellend vindt, maar de gemeenten respecteren uiteraard deze mening.

Inrichten compensatiegebieden
Indiener geeft aan dat weidevogels altijd aan boerenqrond qebonden zullen blijven. Het is daarom volgens indiener van groot belang om nu te starten met het voor voqels optimaal inrichten van bestaande gebieden en van toekomstige qebieden ter compensatie. Alleen dan benutten we optimaal de periode die nodiq is om alle stappen te zetten voor de feitelijke plaatsing van de turbines.

Reactie
De gemeenten zijn het met de strekking van deze opmerking eens. In paragraaf 4.4 van het Programma onderkennen de gemeenten de noodzaak van deze samenwerking en schetsen de gemeenten een proces voor het tot stand brengen van nieuwe afspraken voor weidevogelbeheer, gegeven de wens om windturbines te plaatsen.

Uitgangspunten voor integrale afweging en advies voor geluidsnorm
De uitgangspunten van beide gemeenten ten aanzien van afstandsgrenzen en de betrokkenheid van de agrarische sector verschillen van elkaar, aldus indiener. Dat belemmert in sterke mate het te behalen optimale resultaat voor de natuur, ondanks de realisatie van windturbines. Ook is het daardoor onmogelijk de integrale afweging te kunnen maken, aldus indiener.
Daarom is het advies van indiener om voor de windturbines uit te gaan van de geluidsnorm van 47 dB Lden en 41 Lnight. En in combinatie daarmee voor het flexibel hanteren van de afstandsnorm van 2 km. Voor de overlevingskansen van vogels en vleermuizen kan dit veel uitmaken.

Reactie
Zie de paragrafen 3.1.1 en 3.1.21 van de zienswijzennota. De gemeenten nemen verder de suggestie voor een norm van 47 db Lden en 41 dB Lnight niet over. De gemeenten sluiten in het Programma aan bij de nieuwe conceptnormen voor geluid, waarbij de geluidsbelasting van 45 dB Lden de streefwaarde is, volgens de rekenwijze van Lden (het tijdgewogen jaargemiddelde geluidniveau in de dag-, de avond- en de nachtperiode). Daarbij is in de nieuwe normen een afzonderlijke norm opgenomen voor de nachtperiode om slaapverstoring te voorkomen.
Zoals in paragraaf 3.7 van het ontwerp Programma ook is omschreven, is afwijking van de 45 dB Lden, tot maximaal 47 dB Lden mogelijk, maar alleen onder voorwaarden:
“Een geluidsbelasting van maximaal 47 dB Lden is toegestaan als Initiatiefnemers kunnen onderbouwen dat het onmogelijk is bij handhaving van de streefwaarde van maximaal 45 dB Lden de opwekdoelstelling ’s-Hertogenbosch en/of de Restopgave Oss te halen. De Gemeenten betrekken bij deze afweging andere relevante belangen, zoals de gezondheidsbescherming of geluidshinder van omwonenden”.

Visie energielandschap
Indiener haalt een passage aan over de Visie energielandschap. Het advies van indiener is om de doelen als volgt aan te scherpen: duurzame ruimtelijk maatschappelijke doeleinden ten behoeve van

de versterking van de omgeving *zoals beschreven in het Programma Duurzame Polder*. Het Omgevingsfonds draagt daarmee bij aan het realiseren van het Programma.

Reactie
De door indiener aangehaalde passage betreft een citaat uit de Visie energielandschap. De gemeenten kunnen die passage dan ook niet aanpassen. Het advies van indiener is voldoende geborgd in paragraaf 4.1.1 van het Programma, waarin bij punt 'v' staat: "de opbrengsten van het omgevingsfonds worden ingezet voor het versterken van het gebied (cf. Visie Energielandschap, paragraaf 4.2);"
Door de zinsnede 'cf. Visie energielandschap, paragraaf 4.2' is het advies van indiener reeds ondervangen.

Agrarisch gebruik en reguleren producten
Indiener haalt een passage over het behoud van het primaire agrarisch gebruik aan en stelt dat dit betekent dat ook vormen van landbouw mogelijk blijven die uit oogpunt van de beoogde meerwaarde voor de Duurzame Polder ongewenst zijn. Denk aan intensieve teelt van dieren, voor de milieuschadelijke teelt van producten zoals bloembollen, alsmede de teelt van producten zonder aanmerkelijke toename van biodiversiteit. Het advies van indiener is om deze activiteiten door middel van het omgevingsplan, de omgevingsvergunning en/of andere regelgeving uit te sluiten.

Reactie
Het is juist dat de primaire landbouwfunctie behouden blijft in het poldergebied; met dien verstande dat aan de randen van de polder meer ruimte is voor verkleuring, zoals indiener ook aangehaald heeft in de quote. Behoud van de landbouwfunctie is een belangrijk uitgangspunt in het Programma. Met de genoemde ambities en uitgangspunten en in lijn met nationale regelgeving en ontwikkelingen, is het streven om het landbouwgebied te verduurzamen.
Op dit moment onderzoekt de gemeente 's-Hertogenbosch hoe het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen in de fysieke leefomgeving en gebruik van bepaalde teelten, in het bijzonder de bollenteelt, kunnen worden gereguleerd. In ons onderzoek volgen de gemeenten de stappen die de VNG, de provincie en gemeenten zetten in dit dossier. Op dit moment is nog onvoldoende duidelijk om hiermee in het voorliggende Programma rekening te kunnen houden.

Aanpak voor compensatie
Het advies van indiener is ervoor te zorgen dat er een duidelijke en verplichtende aanpak komt die moet leiden tot behoud van de huidige populatie weidevogels, ganzen en smienten, waarbij de gebieden inclusief de compensatiegebieden circa 3 tot 4 jaar beschikbaar en ingericht moeten zijn voordat er sprake is van de plaatsing van windturbines. Indiener blijft samen met andere natuurorganisaties graag betrokken bij het denken over compensatiegebieden voor weidevogels, ganzen- en smienten.

Reactie
Dank voor het advies, dit sluit aan op het streven uit het Programma op dit punt, zoals beschreven in paragraaf 4.4. De gemeenten nodigen indiener uit bij het vervolgproces mee te denken zoals daar is geschetst en dat tijdens de vergunningsfase door de initiatiefnemers opgestart dient te worden.

Termijn beheersovereenkomsten weidevogels
De vrijwillige beheersovereenkomsten voor de weidevogels hebben nu een looptijd van 6 jaar. Boeren en natuurorganisaties hebben behoefte aan meer langjarige zekerheid. Het verdient volgens indiener

aanbeveling om voor alle overeenkomsten in de Duurzame Polder een meer structurele oplossing na te streven. Boerennatuur Brabant adviseert de duur van beheerovereenkomsten te koppelen aan de verwachte leeftijd van windmolens met een minimale termijn van 20 jaar. Het advies van indiener is in de toekomst deze termijn te gaan hanteren.

Reactie
Dank voor het advies. Dit advies zal worden betrokken in het vervolgproces. De gemeenten nodigen indiener uit om daarbij mee te denken.

Formulering tekstpassage vleermuizen
Indiener wijst op een passage in paragraaf 3.2.3 van het Programma, waarin staat: “De Duurzame Polder is ook geschikt voor vleermuizen." Indiener vindt dit citaat een wat ongelukkige formulering. Meer nog dan dat: de Duurzame Polder is een belangrijk gebied voor vleermuizen, zo blijkt ook uit het planMER. Indien refereert ook aan de Motie "Maatregelen ter bescherming van vogels": Initiatiefnemers voor de plaatsing van windturbines moeten alle technisch uitvoerbare maatregelen treffen om slachtoffers onder vogels en vleermuizen te voorkomen. Tevens moeten ze compensatiegebieden aanleggen in de regio, die zo worden aangelegd dat het gunstig is voor de vogelpopulatie. Het advies van indiener is deze zinsnede aan te passen.

Reactie
De bescherming van de vleermuizen is een wettelijk vereiste waaraan in onze teksten geen afbreuk wordt gedaan. Wat er vervolgens nodig is om aan te wet- en regelgeving te kunnen voldoen, wordt bepaald in de omgevingsvergunningaanvraag en het ProjectMER. Deze maatregelen worden vervolgens getoetst bij het bevoegd gezag.

Mitigerende maatregelen
Indiener gaat er vanuit dat initiatiefnemers verplicht worden om de bij plaatsing state-of-the-art mitigerende maatregelen toe te passen, en refereert hierbij ook naar de eerdergenoemde motie over maatregelen ter bescherming van vogels. Het advies van indiener is dit expliciet op te nemen in de omgevingsvergunning.

Reactie
De toepassing en verplichting voor mitigerende en/of compenserende maatregelen volgt uit het ProjectMER en verplichtingen bij de omgevingsvergunning. Zoals opgenomen in lid iv van paragraaf 4.4 van het Programma, geldt, met verwijzing naar de motie, dit als voorwaarde/uitgangspunt voor het vervolg. Daarmee is dit punt voldoende geborgd in het programma.

Voorwaardelijke verplichting voor BOPA
Advies van indiener is om als voorwaardelijke verplichting bij de BOPA op te nemen dat de wettelijk vereiste mitigatie en/of compensatie is gerealiseerd 3 tot 4 jaar voor de plaatsing en ingebruikname van de windturbines.

Reactie
Zie het eerdere antwoord in deze zienswijze onder het kopje Aanpak voor compensatie.

Criteria voor compensatiegebieden

Het is volgens indiener van groot belang dat op zo kort mogelijke termijn beide gemeenten dezelfde criteria voor compensatiegebieden voor de soortgroepen weidevogels en wintergasten bepalen en vaststellen. Het advies van indiener is ook om de natuurorganisaties nauw te betrekken bij het bepalen van criteria voor compensatiegebieden en het beoordelen op geschiktheid van potentiële gebieden en maatregelen voor mitigatie en of compensatie.

Reactie
Dank voor het advies. De gemeenten nemen het advies van indiener mee bij het vervolgproces. Ook betrekken de gemeenten natuurorganisaties bij dit vervolgproces zoals beschreven in paragraaf 4.4 van het Programma.

Plan van aanpak compensatiegebieden
Indiener verneemt graag het plan van aanpak om weidevogels en andere vogels weg te lokken naar de compensatiegebieden.

Reactie
Het plan van aanpak voor mitigatie van effecten op weidevogels is onderdeel van het vervolgproces, zoals beschreven in paragraaf 4.4 van het Programma. De gemeenten nodigen indiener uit bij dit vervolgproces mee te denken.

Norm voor compensatie
Indiener geeft aan dat voor succesvolle compensatiegebieden voor vogels, zij binnen een straal van maximaal 4 tot 5 km vanaf de huidige concentratieplekken van weidevogels en wintergasten komen te liggen. Advies van indiener is deze norm als hard criterium vast te stellen.

Reactie
Het Programma stelt op dit punt geen voorwaarden. De uitwerking van de mitigerende maatregelen is onderdeel van het vervolgproces.

Suggestie en termijn voor compensatiegebied
Indiener stelt dat de beste kansen voor een effectieve compensatie zich bevinden in het gebied tussen de Marense Kooi, het pompstation van Brabant Water, de Lage Velden, de Lithse Kooi, de Waterzakken en de Kesselse Kooi. Het advies van indiener is om dit gebied in overleg met grondeigenaren optimaal in te richten als compensatiegebied.
Het advies van indiener is een concreet tijdpad vast te stellen gericht op het circa 3 tot 4 jaar voor de feitelijke plaatsing van windturbines beschikbaar krijgen van optimaal ingerichte compensatiegebieden.

Reactie
Dank voor het advies. Op dit moment kunnen de gemeenten nog geen compensatiegebieden vastleggen; aangezien de vereiste compensatie afhangt van plannen van initiatiefnemers en de bereidheid van grondeigenaren en agrariërs. Het advies van indiener wordt meegenomen bij het vervolgproces.
Zie verder het eerdere antwoord onder het bovenstaande kopje Aanpak voor compensatie.

Aansluiten bij primaire agrarische karakter voor compensatie
Indiener citeert passages uit het Programma waarin o.a. staat dat eventuele compensatie op een wijze moet plaatsvinden die past bij het primair agrarische karakter van dat gebied (gemeente Oss).

Indiener vraagt, wie bepaalt of compensatie past bij het primair agrarische karakter van het gebied? Zijn dat de grondeigenaren, de gemeente Oss, ‘s-Hertogenbosch of de provincie?

Reactie
Het programma is zelfbindend voor de gemeenten. De vormgeving van de compensatie zoals bedoeld in het Programma is een taak van de initiatiefnemers. De beoordeling en toetsing daarvan in relatie tot de uitgangspunten in paragraaf 4.4 van het Programma is ter beoordeling aan de gemeenten, maar de provincie Noord-Brabant is bevoegd gezag voor het afgeven van een natuurvergunning. Overigens luidt deze formulering en toetsing voor de gemeente ’s-Hertogenbosch anders (zie toetsingscriterium v in paragraaf 4.4).

Technisch uitvoerbare maatregelen
Indiener wijst op een andere passage waarbij wordt gesproken over "alle technisch uitvoerbare maatregelen". Indiener gaat er vanuit dat gedoeld wordt op maatregelen die in de toekomst bij plaatsing technisch uitvoerbaar zijn. Het advies van indiener is dit expliciet op te nemen in de omgevingsvergunning.
Indiener vraagt daarnaast hoe de handhaving op de uitvoering van maatregelen zal plaatsvinden? Indiener geeft aan dat eigenaren/exploitanten van windturbines bepaalde maatregelen ten onrechte 'uitzetten'.

Reactie
Zie inzake de technisch uitvoerbare maatregelen het eerdere antwoord onder het bovenstaande kopje VKA. Naleving van de maatregelen die onderdeel zijn van de omgevingsvergunning is een taak van de afdeling VTH van de gemeenten. Voor de natuurvergunning is de provincie het bevoegde gezag. De omgevingsdienst (ODBN) ziet in de praktijk voor beide vergunningen hierop toe.

Overlappen van maatregelen
Indiener wijst op een passage waarbij staat dat maatregelen zoveel mogelijk dienen te overlappen, zodat onnodig verlies van agrarische (productie) functies wordt voorkomen. Indiener vraagt wie bepaalt welke overlap wel/niet aanvaardbaar is en welke criteria daarbij worden toegepast.

Reactie
Dit is ter beoordeling van de gemeente en de provincie.

Prevaleren voorwaarden
Indiener vraagt of de gemeenten ook vinden dat bij de realisatie van compensatiegebieden, de voor vogels noodzakelijke voorwaarden moeten prevaleren; en zo ja om dit ook in het Programma op te nemen.

Reactie
Het inrichten van compensatiegebieden, indien aan de orde, vloeit voort uit de verplichting vanuit de Omgevingswet met de daarbij gebruikelijke voorwaarden. Hierbij worden dus de gebruikelijke wettelijke vereisten gevolgd, in combinatie met de uitgangspunten zoals opgenomen in dit Programma. Een nadere prioriteitstelling is daarbij niet nodig.

Voorbereiding BOPA
Indiener wijst op een passage uit het Programma over natuurcompensatie en vraagt wanneer de voorbereiding van de BOPA start, en of natuurorganisaties daarbij betrokken worden?

Reactie
Zodra het Programma is vastgesteld, ligt er een kader voor toekomstige initiatiefnemers en kunnen zij de voorbereiding van de BOPA starten en starten met het gebiedsproces.
Parallel aan de voorbereiding van de BOPA, wordt het gebiedsproces en overleggen met natuurorganisaties gevoerd, zoals beschreven in paragraaf 4.4 en gevisualiseerd in de afbeelding op pagina 43 van paragraaf 4.4. (Procesontwerp her-begrenzing / mitigatie / compensatie natuur Duurzame Polder).

Randvoorwaarden in plaats van uitgangspunten
Het advies van indieners is om niet te spreken van uitgangspunten maar van randvoorwaarden.

Reactie
Het Programma is alleen zelfbindend voor gemeenten, dus daarom is het niet zinvol hier te spreken over randvoorwaarden.

Tekstsuggestie bij paragraaf 4.4 Programma
Indiener adviseert om na 'natuurgebieden' in te voegen: “en compensatiegebieden”

Reactie
Dit advies wordt deels overgenomen en in het Programma aangepast. Het gaat immers vaak niet om ‘natuurgebieden’, maar vaker om compensatie op agrarische gronden. De tekst wordt hierop aangepast, zie paragraaf 2.2 van deze zienswijzennota.

Advies over randvoorwaarde voor mitigatie
Indiener adviseert om als randvoorwaarde toe te voegen dat de wettelijke vereiste mitigatie en/of compensatie is gerealiseerd 3 tot 4 jaar vóór de plaatsing en ingebruikname van de windturbines.

Reactie
Zie het eerdere antwoord onder het bovenstaande kopje Aanpak voor compensatie.

Uitsluiten teelt van producten
Het advies van indiener is om in de verdere uitwerking de voor het milieuschadelijke teelt van producten en de teelt van producten zonder aanmerkelijke toename van biodiversiteit en/of recreatieve aantrekkelijkheid expliciet uit te sluiten.

Reactie
Zie het antwoord bij het bovenstaande kopje Agrarisch gebruik en reguleren producten.

Doelstelling in plaats van streven
Het advies van indiener is om bij een aantal tekstpassages (zoals over vernatting, en over een ecologische verbinding met de Hooge Heide), niet uit te gaan van een min of meer vrijblijvend streven maar te spreken van een duidelijke doelstelling of randvoorwaarde. De huidige tekst biedt volgens indiener helaas veel ruimte om uiteindelijk van het streven af te zien.

Reactie
Het Programma is zelfbindend, het Programma heeft geen rechtstreekse doorwerking aan derden. Wel is het zo dat de gemeente het Programma gebruikt bij de afweging van initiatieven die niet

passen in het omgevingsplan. Daarmee is het Programma min of meer indirect bindend. Het Programma geeft de gewenste richting aan voor de gebiedsontwikkeling en noemt geen concrete maatregelen. De gemeente gaat hierbij geen resultaatverplichtingen aan.

Meedenken in vervolg
Indiener vindt de passage over verdere uitwerking van Stadsrand ’s-Hertogenbosch met belanghebbenden prima en wil graag bijdragen aan de verdere uitwerking van dit gebied.

Reactie
Dank. De gemeenten nodigen indiener uit om bij dit vervolgproces mee te denken.

Maatregelen ter versterking natuurwaarden
Indiener wijst op een passage voor deelgebied De Weide, waar wordt ingezet op het versterken van de natuurwaarden voor de soorten die geen grote hinder ondervinden van de windturbines. Indiener vindt dit een goed uitgangspunt en vraagt aan welke maatregelen wordt gedacht om dit uitgangspunt te realiseren

Reactie
Hier kan worden gedacht aan natuurvriendelijke oevers, ondiepe moeraszones met verlandingsvegetaties, poelen en stroken met kruidenrijk gras (op basis van de EVZ-streefbeelden). Daarnaast zijn rietlanden een mooie toevoeging. Dit type beschrijvingen is ook opgenomen in het Ontwikkelperspectief van de Weide.

Aankopen boerderijen
Indiener vindt het voorstelbaar dat de gemeente 's-Hertogenbosch middelen reserveert om in voorkomende gevallen deze boerderijen en landerijen te verwerven om het behoud of de verbetering van natuurwaarden actief te kunnen bevorderen. Hoe denkt de gemeente over deze suggestie?

Reactie
Op dit moment is er geen actief grondbeleid om dat type functies aan te kopen. Wel stimuleert de gemeente op dit moment verduurzamingsmaatregelen bij de wijze van uitgifte van de gronden die zij in beheer heeft. Deze maatregelen wegen zwaar bij toekenning van geliberaliseerde pacht, de biodiversiteit en de landschappelijke kwaliteit.

Turbines nabij NNB
Indiener stelt voor om, in geval van situering van turbines nabij NNB-gebieden en het zoeken naar de vereiste compensatie, bij deze zoektocht relevante natuurorganisaties te betrekken.

Reactie
Dank voor het advies. Dit advies zal worden betrokken bij het vervolgproces.

Betrekken breder gebied en suggesties
Het advies van indiener is om bij de planvorming de potenties van het gebied gelegen tussen Kruisstraat, Heeseind, spoorlijn Den Bosch - Nijmegen en de oostelijke begrenzing van het bedrijventerrein Kruisstraat te betrekken bij de ontwikkeling van de Duurzame Polder. Hetzelfde geldt voor het gebied tussen Kruisstraat en Sprokkelboschstraat. Het advies is in beide gebieden het beleid te richten op een verdere uitbreiding van de bestaande natuurwaarden en de bereikbaarheid daarvan voor diersoorten makkelijker te maken en door het aanleggen van enkele faunatunnels onder het

spoor door. Ook is het advies van indiener om te voorkomen dat zich in deze twee gebieden boomkwekerijen gaan vestigen.

Reactie
Deze adviezen sluiten aan op de uitgangspunten en ambities van deelgebied Overgang Zand-Klei (voor het advies over boomkwekerijen verwijzen naar de eerdere antwoorden). Echter de suggesties over het spoor vallen buiten het plangebied van Duurzame Polder en het Programma.

Integrale planuitwerking
Indiener wijst op een aantal passages over integrale planuitwerking en stelt dat de gemeente 's-Hertogenbosch een verwachting uitspreekt die andere partijen zouden moeten waarmaken. Daarmee lijkt het een vorm van wensdenken. Het advies van indiener is om concrete aanknopingspunten te bieden door gewenste initiatieven als gemeente ook te faciliteren. De financiering voor het Programma in de vorm van financiële bijdragen voor een fonds en koppelkansen steekt volgens indiener mager af. Het advies is ook om in financiële zin concrete aanknopingspunten te bieden voor de realisatie van het Programma.

Reactie
In het ontwerp Programma is een aantal ambities voor het gebied neergelegd. Dit zijn nadrukkelijk ontwikkelperspectieven voor de toekomst. De gemeente faciliteert inderdaad deze ambities en initiatieven. Juist omdat het veelal over particuliere grond gaat, is het aan private initiatiefnemers om concrete plannen te financieren en verder uit te werken. Dit is ook beschreven in paragraaf 5.6 (Financiering en realisatie) van het Programma. Concreet luidt de strategie:
Per deelgebied is een Ontwikkelperspectief opgenomen waarin de beoogde kwaliteitsverbetering en meerwaarde wordt beschreven voor dat deelgebied. Initiatiefnemers voor windenergie en/of andere plannen staan aan de lat om hieraan bij te dragen als onderdeel van hun initiatief. De gemeenten nodigen initiatiefnemers (bottom-up) uit om plannen te ontwikkelen binnen de Ontwikkelperspectieven.
Er is vanuit het Programma Duurzame Polder voor de realisatie van de in de Ontwikkelperspectieven opgenomen ambities geen aanvullende financiële dekking geregeld. Wel zijn er mogelijk kansen, om via het Structuurfonds gekoppeld aan de rondweg, gelden voor het klimaatlandschap te genereren. Daarnaast zijn voor initiatiefnemers voor windturbines drie prioritaire ambities geschetst, zoals opgenomen in paragraaf 5.4.2. (Prioritaire ambities voor initiatiefnemers). Zij worden gevraagd die ambities te betrekken bij hun integrale planuitwerking.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond. De zienswijze geeft wel aanleiding tot een kleine aanpassing van het Programma, zoals beschreven in paragraaf 2.2 van deze zienswijzennota.

3.3. Reactie afzonderlijke zienswijzen particulieren

3.3.1 Zienswijze 5

Weegfactor bewoners in het buitengebied
Indiener geeft aan dat de meningen van bewoners en bedrijven in het gebied zwaarder zouden moeten wegen in de visies op de deelgebieden, dan meningen van omwonenden die op enige afstand wonen. Er is in de visies geen rekening gehouden met een weegfactor.

Reactie
De belangen van bewoners zijn meegewogen bij de gebiedsontwikkelingen. De visies op de deelgebieden vormen een richtinggevend ontwikkelperspectief. Hierin worden inderdaad geen wegingsfactoren toegepast. De verschillende belangen in de gebieden, gecombineerd met de uitkomsten van de gevoerde participatie, hebben geleid tot de voorliggende ontwikkelperspectieven. Eventuele verdere afweging van belangen komt aan de orde bij een concreet planinitiatief.

Inrichting deelgebieden/recreatie
Indiener geeft aan dat bij inrichting van de deelgebieden 'Stadsrand 's-Hertogenbosch' en 'Overgang Zand – Klei' natuur voorrang dient te krijgen op recreatie, ook omdat natuurwaarden al worden aangetast in het totale gebied.

De in de deelgebieden benoemde kansen van bosschages, bomenrijen, wandelpaden en hagen zouden nadelig zijn voor de natuur. Als voorbeelden noemt indiener overlast door loslopende honden en verstoring door paden en meer kans op predatie door hoge vegetatie.
Daarnaast geeft indiener aan dat compensatie van het weidevogelgebied en agrarisch natuurbeheer kansrijk zouden kunnen zijn in deze deelgebieden.

Reactie
De gemeenten hebben begrip voor de zorg van indiener. De aspecten die worden genoemd kunnen inderdaad een nadelig effect hebben op natuurwaarden. Deze effecten dienen afgewogen te worden bij ieder afzonderlijk initiatief. De focus ligt hierbij op de positieve effecten op bijvoorbeeld gezondheid, recreatie en landschap. Deze effecten zijn beschouwd en terug te vinden in Hoofdstuk 13 van het planMER, en in het bijzonder voor het klimaatlandschap in paragraaf 13.2.5, tabel 13.6.

Compensatie van weidevogelgebied en agrarisch natuurbeheer zou kunnen plaatsvinden in deze gebieden. Het is aan toekomstige initiatiefnemers om daar een uitwerking bij voor te stellen in het vervolgtraject. Het Programma sluit dergelijke ontwikkelingen niet uit.

Verdere verloop procedures
Indiener geeft aan dat het verloop van de verdere procedures, besluitvorming en compensatie onvoldoende toegelicht zijn. Indiener vraagt of er bij het opstellen van de 'Omgevingsvisie' als bij het presenteren van het 'Omgevingsplan' een nieuwe gelegenheid komt voor het indienen van een inspraakreactie en zienswijze. En of dat nog invloed kan hebben, aangezien het Programma dan is vastgesteld?
Ook vraagt indiener zich af of bij het presenteren van het 'Omgevingsplan' een nieuwe gelegenheid komt voor het indienen van een inspraakreactie en zienswijze.
Tot slot vraagt indiener hoe de besluitvorming en procedures in relatie tot uitbreidingsbeperkingen, diverse planschades en nadeelcompensatie gaan verlopen voor de reeds aanwezige agrarische bedrijven?

Reactie
In Hoofdstuk 8 van het Programma is ingezoomd op de verdere procedure van het Programma. De relatie met de Omgevingsvisies van de gemeenten is gelegd in de paragrafen 1.2, 2.1.2 ('s-Hertogenbosch) en 2.2 (Oss). Bij beide gemeenten heeft de ontwerp Omgevingsvisie inmiddels ter inzage gelegen voor het indienen van zienswijzen. In het traject voorafgaand daaraan, heeft uitgebreide participatie plaatsgevonden. Indien Omgevingsplannen van beide gemeenten in de toekomst gewijzigd worden, is daar conform de wettelijke vereisten de mogelijkheid tot het indienen van zienswijzen. Ook dient bij de wijziging van het Omgevingsplan verantwoord te worden hoe met participatie omgegaan is.

Indien aanwezige agrarische bedrijven vinden dat zij schade lijden door bepaalde ontwikkelingen, kunnen zij conform het wettelijk stelsel van nadeelcompensatie (Omgevingswet) een verzoek tot schadevergoeding indienen.

Uitbreidingsmogelijkheden agrariërs
Indiener stelt dat er in het ontwerp Programma onvoldoende aandacht is besteed aan de uitbreidingsmogelijkheden van agrariërs die momenteel aanwezig zijn in de deelgebieden 'Stadsrand 's-Hertogenbosch' en 'Overgang Zand – Klei'.
Volgens indiener wordt niet benoemd dat de huidige bedrijven niet beperkt zullen worden in hun uitbreidingsmogelijkheden. Ook wordt niet benoemd dat de huidige bedrijven onder het deelgebied de Weide zouden kunnen vallen op bedrijfsniveau (adresniveau). Dit deelgebied sluit beter aan op het bestaand landbouwontwikkelingsgebied.

Reactie
Bestaande, vigerende uitbreidingsmogelijkheden van agrariërs worden door dit Programma niet aangetast. Het Programma bindt bovendien alleen rechtstreeks de gemeente.

In het Programma worden kansen voor herontwikkeling van de bestaande (agrarische) bedrijfskavels beschreven. Dit betekent echter niet dat de vigerende bestemming en het gebruik, zoals reeds is toegestaan en geregeld in het tijdelijk omgevingsplan, door dit Programma worden aangetast.

De in het Programma opgenomen uitgangspunten gelden in principe per deelgebied. Bij een concreet planinitiatief kan zo nodig worden afgewogen of een bepaald (agrarische) bedrijfskavel nabij de grens van een deelgebied toch beter bij het andere deelgebied past.

Bescherming bedrijfsvoering
Indiener stelt ook dat in het Programma onvoldoende aandacht is voor de bescherming van de bedrijfsvoering van aanwezige agrariërs in het deelgebied. Het vernatten van deze gebieden kan nadelige effecten en winstderving tot gevolg hebben voor de huidige agrariërs. Ook het realiseren van wandelpaden kan nadelige effecten en winstderving tot gevolg hebben voor de huidige agrariërs

Reactie
De gemeenten begrijpen de zorgen van indiener. Belangrijk om op te merken is dat de door indiener genoemde ambities van vernatten van gronden en aanleg van wandelpaden, kansen zijn voor het gebied. Het zijn nog geen concrete voorgestelde maatregelen. Zie ook het hierboven opgenomen antwoord.
Eventuele planontwikkeling dient in samenspraak met alle belanghebbenden te worden uitgewerkt, waaronder grondeigenaren of huidige aanwezige agrarische bedrijven.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of Plan-MER.

3.3.2 Zienswijze 6

Compensatie weidevogels in de vergunningsfase
Indiener geeft aan dat compensatie rondom weidevogels niet in de vergunningsfase pas moet worden uitgevoerd. Indiener stelt dat iedereen in deze fase alleen nog 'Petajoules en eurotekens' in zijn ogen heeft. Indiener verwacht dat initiatiefnemers niet genoeg rekening zullen houden met de specifieke omstandigheden rondom compensatie.

Reactie
De gemeenten waarderen en delen uw zorgen voor de weidevogels in dit gebied. Om deze reden worden tijdens de vergunningverlening strenge eisen gesteld voor compensatie. Aan de hand van wet -en regelgeving en de uitgangspunten uit het Programma, zijn initiatiefnemers gehouden om bij aantasting van de populaties van weidevogels passende compensatie te leveren.

Overige onderwerpen
Indiener benoemt ook bezwaren ten aanzien van de belangenafweging (mens boven natuur) en wijst op het kiezen van alternatieven voor windenergie. In de bijlage is voor deze zienswijze 6 verwezen naar de betreffende paragrafen in 3.1 voor de beantwoording.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of Plan-MER.

3.3.3 Zienswijze 7

Turbinetype keuze
Indiener vraagt zich af of de gemeente niet beter voor windturbinetype 1 kan kiezen en haar opwekambities iets naar beneden kan bijstellen.

Reactie
Het planMER legt nog geen concrete windturbinetypes vast. De twee windturbinetypes in het planMER zijn gebruikt om een beoordeling te maken van mogelijke milieueffecten. In het Programma zijn de bandbreedtes van de hoogtes van deze types vastgelegd. De vaststelling van een turbinetype volgt in een later stadium bij de vergunningaanvraag inclusief het projectMER. Het is aan de initiatiefnemers om, conform de voorwaarden van het Programma, een keuze voor een windturbine te maken.

Overige onderwerpen
Indiener benoemt ook bezwaren op natuur, proces, belangenafweging, nut en noodzaak en alternatieven. In de bijlage is voor zienswijze 7 verwezen naar de betreffende paragrafen in 3.1 voor de beantwoording.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of Plan-MER.

3.3.4 Zienswijze 8

Aantal windmolens
Indiener vraagt waarom het bestuursakkoord het aantal van 16 windmolens noemt (waarom niet meer, waarom niet minder)?
Het Bestuursakkoord 2022 richt zich op maximaal 16 windmolens. Dit geeft volgens indiener vragen over de redenen achter de beslissing. Dit is een belangrijk criterium in het planMER en de variantanalyse.

Reactie
In het Bestuursakkoord van gemeente ’s-Hertogenbosch (2022) is afgesproken om 16 windturbines te realiseren voor 2030. Met deze uitspraak is gekozen voor ambitie en voor duidelijkheid, door een

concreet aantal van 16 windturbines als doelstelling af te spreken. Hierdoor is duidelijk voor de omgeving hoeveel windturbines er maximaal komen. Dit is ook toegelicht in de tekst van het akkoord: “We hakken de knoop door over hoe we deze opgave gaan invullen en willen daarmee een einde maken aan de onzekerheid over hoe we hiermee omgaan”.

Ook is in het akkoord uitgelegd waarom uitsluitend voor windenergie is gekozen in de Duurzame Polder: “Windenergie vraagt veel minder ruimtebeslag dan zonne-energie en is te combineren met andere functies zoals landbouw en natuur”.

Daarnaast sprak het bestuur zich met dit aantal turbines uit over haar duurzame ambities, door dit aantal van 16 turbines als doelstelling op te nemen (meer dan benodigd voor de RES-opgave). Zie de verdere toelichting daarover onder paragraaf 3.1.2 van deze zienswijzennota.

Reden meer doen dan de RES-opgave
Indiener vraagt waarom er in ’s-Hertogenbosch “meer dan de RES-opgave” wordt gehanteerd.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.2. van deze zienswijzennota.

Beoordeling MER-varianten
Indiener vraagt waarom in MER “meer dan de RES-opgave” wordt gebruikt om varianten af te wijzen, terwijl onduidelijk is dat de extra opgave in de Duurzame Polder gerealiseerd moet worden? Dit gebrek aan duidelijkheid beïnvloedt de beoordeling van varianten in het MER, waarbij varianten vaak als "niet relevant" worden beschouwd als ze niet meer opwekken dan de RES-opgave.

Reactie
Afweging MER-varianten
Het is onjuist dat, indien varianten niet aan het criterium ‘meer dan de RES-opgave' voldeden, als ‘niet relevant’ zijn geoormerkt. Integendeel, de varianten zijn volledig beschouwd op hun milieueffecten en meegenomen om te komen tot een VKA. Dat deze varianten op dit moment mogelijk net wel voldoen aan dit criterium van de energiedoelstelling, is door ons beschouwd en leidt niet tot een andere afweging ten aanzien van het VKA. Dit lichten we hierna verder toe onder de volgende 2 kopjes.

Energiedoelstelling
Bestuurlijk wordt voor ‘s-Hertogenbosch ‘meer dan de RES-opgave' als ondergrens gehanteerd, in samenhang met de doelstelling van 16 windturbines. Het bestuurlijk streven is om ruim meer dan de opgave voor 2030 te realiseren om daarmee te anticiperen op de verwachte toekomstige opgave richting 2045. Mogelijk voldoen de betreffende MER-varianten op dit moment net wel aan deze energiedoelstelling. Dat blijft echter onzeker en daarmee een risico op het behalen van die doelstelling, zeker gelet op de mogelijk optredende risico’s zoals radarhinder en inwerkingtreding van nieuwe afstandsnormen.

Bredere afweging milieuaspecten
Bij de afweging om te komen tot het VKA zijn echter meerdere belangen meegewogen dan de energie-opbrengst. We verwijzen ook naar de motivering onder iii, paragraaf 3.7 van het Programma. Aanvullend op die toelichting voor het deel van ’s-Hertogenbosch (aangezien indiener daar opmerkingen over heeft): Het VKA is opgesteld aan de hand van elementen van verschillende MER-

varianten. De varianten Geluid en Landschap worden niet gevolgd, maar hebben wel volwaardig bijgedragen aan de totstandkoming van het VKA-gebied.
Een keuze voor één van deze MER-varianten, geeft, naast het risico van het niet kunnen behalen van de energiedoelstelling, met name door de beperkte omvang van de variant: (1) bij de variant geluid bijvoorbeeld mogelijk onnodige nadelige effecten op natuur en landschap, en (2) bij de variant landschap mogelijk onnodige effecten op geluid en/of natuur. Derhalve is gekozen voor een combinatie van de onderzochte varianten.

Reden één turbinetype
Vraag 3 indiener: waarom is de eis opgelegd om slechts 1 type molen toe te passen?
In hoofdstuk 4 ontwerp Programma worden eisen van gemeentes aan initiatiefnemers beschreven, waaronder de eenduidige vormgeving van windturbines, zoals uniforme ashoogte en rotordiameter. De eisen sluiten volgens indiener verschillende types windmolens uit zonder duidelijke reden. MER benadrukt eenheid vanuit landschapsaspecten, maar onderzoekt niet effecten van variatie in turbine-uitvoering.

Reactie
Het programma bevat voorwaarden voor de eenheid in vormgeving van windturbines. Om op planniveau een beoordeling te kunnen maken van mogelijke milieueffecten, is in het MER gerekend met een bandbreedte tussen twee referentieturbines; turbinetype 1, met een vermogen van 3,6 megawatt, een ashoogte van 134 meter en een tiphoogte van 192,5 meter; en turbinetype 2, met een vermogen van 7,2 megawatt, een ashoogte van 175 meter en een tiphoogte van 261 meter.

In paragraaf 4.3 van het Programma zijn uitgangspunten van gemeentes aan initiatiefnemers beschreven, om uniformiteit in vormgeving en goede onderlinge afstemming te borgen om de verstoring van het landschap zoveel mogelijk te beperken. Onder uitgangspunt v. is opgenomen dat de vormgeving van de windturbines eenduidig dient te zijn, dit betekent eenheid in ashoogte, rotordiameter, gondeltype en afstemming in kleur. Uitgangspunt ix. beschrijft de bandbreedte voor de hoogte van de te plaatsen Windturbines, minimaal 192,5 meter tiphoogte en maximaal 261 meter tiphoogte.

De keuze van het type is aan de initiatiefnemers en de eenheid in vormgeving zal door de gemeente getoetst worden aan deze uitgangspunten bij de behandeling van de aanvraag voor vergunning(en).

Meer doen dan de RES-opgave – wet en realisme
Vragen bij onderwerp 4 (doelstelling meer dan RES-opgave). Indiener stelt de volgende vragen bij dit onderwerp:

- Is er een wettelijke verplichting om het volledige RES-bod te realiseren of slechts het 35 TWh aandeel?
- Is criterium van “voldoen aan de RES-opgave” niet te zwaar aangezet?
- Gezien deze ontwikkelingen, is het voornemen van Den Bosch om “meer dan de RES-opgave” te realiseren niet te ambitieus en onrealistisch?

Reactie
Met het Nationale Programma Regionale Energie Strategie wordt invulling gegeven aan de wettelijke opgave uit de klimaatwet en de doelstellingen uit het klimaatakkoord.

Restopgave Den Bosch
Vragen bij onderwerp 5 (restopgave RES). Er is volgens indiener veel onduidelijkheid, ondanks argumenten in hoofdstuk 3, over restopgave van RES in de Duurzame Polder. Indiener geeft een overzicht van de opwekcijfers conform de RES. Indiener stelt de volgende vragen bij dit onderwerp:

- Wat is de realistische restopgave voor Den Bosch eind 2023? Indiener stelt dat de restopgave van de RES lager is dan de 240 GWh die in het MER is gebruikt. Met de berekende restopgave kunnen bijvoorbeeld 16 windmolens van type 1 voldoen aan de opwekdoelstelling van Den Bosch.
- Is de 240 GWh in het MER realistisch, of worden te veel varianten uitgesloten?
- Moet een extra variant ontwikkeld worden op basis van actuele restopgave?
- Wordt restopgave bij initiatiefnemers opnieuw gevalideerd om een actuele minimale opwekbehoefte vast te leggen?

Reactie
Anders dan Oss heeft ‘s-Hertogenbosch geen '(rest)opgave' in TWh's of PJ's. De gemeente ’s-Hertogenbosch wil meer doen dan de 0,35 TWh die in RES-verband is afgesproken en doet dat met 50 ha zonnevelden en 16 windmolens in de Duurzame Polder. Deze opwek willen de gemeenten maximeren.

Het getal van 240 GWh dat indiener noemt, is juist. Dit is als uitgangspunt genomen om te toetsen aan het criterium ‘meer dan de RES-opgave’; in 2023 toen het MER in basis opgesteld is, was dat het getal om aan dat criterium te voldoen. Het is juist dat de actuele restopgave om minimaal te voldoen aan ‘meer dan de RES-opgave’, op dit moment lager is. In het planMER is daarom ook een voetnoot over dit onderwerp opgenomen op p. 90. Zoals eerder aangegeven bij het antwoord onder het kopje ‘Beoordeling MER-varianten’, zijn daardoor geen varianten uitgesloten. De varianten zijn volledig beschouwd bij de afweging van het VKA. Er is geen extra MER-variant nodig op basis van de actuele restopgave. Het gebied waarin windturbines kunnen worden geplaatst (VKA gebied) is voldoende van omvang om aan de energieopwekdoelstelling te kunnen voldoen.

De initiatiefnemers zullen (gezamenlijk) moeten voldoen aan de voorwaarden / vereisten zoals geformuleerd in het Programma. Er wordt ook verwezen naar uitgangspunt xiii uit paragraaf 4.3: “de Gemeente ’s-Hertogenbosch vergunt – ter invulling van de Opwekdoelstelling ’s-Hertogenbosch – maximaal zestien Windturbines in het Bossche deel van de Duurzame Polder. Het aantal van zestien Windturbines geldt niet als minimum voor een aanvraag door Initiatiefnemer(s). Bij een aanvraag voor minder dan zestien Windturbines, dienen de in die aanvraag betrokken Windturbines op het grondgebied van de Gemeente ’s-Hertogenbosch zo te worden gesitueerd, dat er voldoende geschikte ruimte behouden blijft voor een totaal van zestien Windturbines op het grondgebied van de Gemeente ’s-Hertogenbosch.”

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of Plan-MER.

3.3.5 Zienswijze 9 en 144

Communicatie
Indiener bestrijdt dat er sprake is geweest van een intensief communicatietraject.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.114 van deze zienswijzennota.

Afstandsnormen en gezondheidseffecten
Indiener vraagt waarom er voor de bewoners van de Osse dorpen een minimale afstand van 2 kilometer aangehouden en voor bewoners van het buitengebied niet? Gezondheid wordt volgens indiener niet serieus genomen.

Reactie
Zie voor de afstand tot bebouwing paragraaf 3.1.22 van deze zienswijzennota. Voor een verdere inhoudelijke reactie op de gezondheidseffecten wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.6 van deze zienswijzennota.

Natuurbelang
Het natuurbelang heeft volgens indiener geen rol gespeeld in de belangenafweging.

Reactie
De stellingname van indiener is onjuist. Er wordt verwezen naar 3.1.9 van de zienswijzennota en de belangenafweging in paragraaf 3.7 van het Programma.

Belevingswaarde
Indiener stelt dat windmolens negatieve effecten hebben op de belevingswaarde van het landschap.

Reactie
De gemeenten onderkennen dat windturbines effecten hebben op de belevingswaarde van het landschap. De gemeenten vinden de bescherming van het landschap belangrijk. Dit blijkt ook uit de randvoorwaarden die de gemeenten in paragraaf 4.3 van het Programma hebben opgenomen. Zo moet de situering van de windturbines zoveel mogelijk aansluiten bij de structuren van het landschap in de Duurzame Polder. Tegelijkertijd kan een aantasting van de belevingswaarde van het landschap niet worden voorkomen. Het belang bij realisering van de restopgave rechtvaardigt deze aantasting.

Alternatieven
Indiener vraagt om een onderzoek naar een alternatieve locatie elders in de gemeente en naar alternatieven voor windenergie.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.2 en 3.1.11 van deze zienswijzennota.

Financiën
De plaatsing van windturbines in de Duurzame Polder leidt volgens indiener tot onnodig hoge energiekosten voor de inwoners, omdat natuurcompensatie tientallen miljoenen gaat kosten.

Reactie
Op dit moment is nog niet bekend of en zo ja, welke natuurcompensatie nodig is. Dit kan pas worden beoordeeld zodra concrete initiatieven bekend zijn. Dit betekent dat nog geen inschatting kan worden gemaakt van de kosten voor natuurcompensatie.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.6 Zienswijze 10

Trillingen - bodemleven
Indiener geeft aan dat door de trillingen veroorzaakt door windturbines het bodemleven negatief wordt aangetast. Dit is volgens indiener niet voldoende meegenomen in het planMER.

Reactie
De aanwezigheid van trillingen kan een negatief effect hebben op dier- en plantsoorten. Dit is meegenomen in het planMER in paragraaf 7.3 en 8.2.1. Wat de exacte effecten kunnen zijn en of en zo ja hoe deze te mitigeren of compenseren zijn komt aan bod bij vergunningverlening en/of projectMER.

Insecten
Indiener geeft aan dat de plaatsing van windturbines een negatieve invloed heeft op de insectenpopulaties. Indiener stelt dat met het verlies van insectenpopulaties zelf ook een grote voedselbron voor vogels verloren gaat.

Reactie
De invloed van windturbines op insectenpopulaties is beschouwd in het planMER. Er bestaat momenteel geen aanleiding om te denken dat de aanwezigheid van windturbines significante negatieve invloed heeft op insectenpopulaties. Het planMER volgt hierin de 'Richtsnoeren betreffende windenergieprojecten en EU-natuurwetgeving' van de Europese Commissie. Het planMER geeft in paragraaf 8.2.1 aan dat het van belang is rekening te houden met effecten op biodiversiteit, inclusief insectenpopulaties. Hoe dit belang wordt ingevuld is aan de initiatiefnemers.

Verplaatsing broedvogelpopulaties
Indiener stelt dat het verplaatsen van broedvogelpopulaties een valse voorstelling van zaken is, om ervan uit te gaan dat broedgebieden te verplaatsen zijn.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie in paragraaf 3.2.9 onder 9 van deze zienswijzennota.

Zwavelhexafluoride
Indiener geeft aan dat de aanwezigheid van zwavelhexafluoride (SF_6) als isolatiemiddel tweevoudig voor gezondheidsproblemen zorgt: wanneer het bij normaal gebruik vrijkomt en wanneer het bij brand of andere calamiteiten vrijkomt. Het zorgt dan voor een sterk broeikaseffect en bij windturbines komt er volgens indiener veel van dit gas vrij en lekt er veel weg.

Reactie
De aanwezigheid van zwavelhexafluoride (SF_6) is meegenomen in paragraaf 7.5.1 van het planMER. Hieruit volgt dat hoewel lekkages kunnen ontstaan, de kans dat dit gas bij normaal gebruik vrijkomt klein is. De stof zelf is weinig giftig voor mens en dier. Het gevolg is dat er geen risico is op de aantasting van de gezondheid bij toepassing van SF6. In deze paragraaf is ook ingegaan op het mogelijke broeikaseffect. Hierover is in het planMER opgenomen: "*De totale uitstoot van SF6 is echter zo laag dat het slechts een kleine bijdrage levert aan de totale uitstoot van broeikasgassen. Daarbij is het gebruik van SF6 in windturbines klein. Volgens de Nederlandse Windenergie Associatie (NWEA)*

gaat het jaarlijks voor heel Europa om 150 kilogram SF6. Dat komt overeen met 0,002 % van de totale Nederlandse bijdrage aan broeikasgasemissies." Het is overigens op voorhand niet duidelijk of SF_6 in de windturbines zal worden toegepast. Derhalve zal bij de vergunningverlening en/of projectMER hier nader op worden ingegaan. Dit aan de hand van de concrete vergunningaanvraag.

Geluid – gemiddelden dB Lden
Wat betreft geluidsoverlast geeft indiener aan dat zij/hij het niet eens is met het gebruik van het gemiddelde systeem van de dB Lden schaal ten opzichte van een systeem wat uitgaat van maximale belasting uitgedrukt in 'normale' dB.

Reactie
Lden staat voor Level day, evening, night, ofwel het tijdgewogen jaargemiddelde geluidniveau in de dag, de avond- en de nachtperiode. 's Avonds geldt er een correctie van +5 dB en 's nachts van +10 dB. Er is gekozen voor deze weging om recht te doen aan de omstandigheden. 's Avonds en 's nachts zijn mensen vaker in rust, is het omgevingsgeluid minder, maar waait het vaak harder. Daarom wegen de avond- en de nachtperiode zwaarder mee dan de dagperiode. Bovendien is er een afzonderlijke norm opgenomen voor de nachtperiode om slaapverstoring te voorkomen: Lnight =41 dB. Dit is het jaargemiddelde geluidniveau in de nachtperiode. Door de verschillende wegingen en methoden van middeling zijn de getalswaarden van Lden, dB en dB(A) niet vergelijkbaar. Hierdoor is Lden 47 dB niet hetzelfde als 47 dB(A), maar minder.

Het voordeel van het gebruik van een jaargemiddelde waarde is de middeling over de meteorologische omstandigheden. Er wordt verwezen naar het antwoord in paragraaf 3.3.16, kopje 'DB Lden als geluidsnorm' van deze zienswijzennota.
Het is een misverstand dat deze middeling ervoor zorgt dat de turbine 's nachts meer geluid mag maken als dit op een ander tijdstip gecompenseerd wordt. De Lnight is namelijk altijd maatgevend. Bij de keuze van deze dosismaat is aansluiting gezocht bij de Europese richtlijnen voor de evaluatie en beheersing van omgevingslawaai (richtlijn 2002/49/EG). Kortom is dit een keuze geweest van onze rijksoverheid.

Straling
Indiener vindt aan dat er niet genoeg rekening is gehouden met de straling die wordt veroorzaakt door de aanwezigheid van windturbines en de daarbij behorende stroomleidingen.

Reactie
Het onderwerp 'straling' wordt in het planMER beschouwd in paragraaf 7.5.1. Hieruit volgt dat het elektrische veld wat veroorzaakt wordt door de motor van de windturbines niet merkbaar is op de grond vanwege de grote afstand tot de bron. Wat betreft de ondergrondse kabels is een afstand van enkele meters rond de kabel voldoende om negatieve effecten van elektromagnetische straling te voorkomen. Hoeveel dit precies is hangt af van verschillende factoren die nader onderzocht kunnen worden in de vergunningaanvraag en/of het projectMER.

Betrouwbaarheid opsteller MER
Indiener geeft aan dat zij/hij het onderzoeksbureau dat de MER heeft opgesteld, niet vertrouwt als opsteller van het PlanMER vanwege hun relaties met de windindustrie.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie in paragraaf 3.2.9 onder 4 van deze zienswijzennota.

Risicoanalyse
Indiener vindt dat de risicoanalyse niet of niet zorgvuldig is uitgevoerd.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie in paragraaf 3.2.9 onder 12 van deze zienswijzennota.

Overige onderwerpen
Indiener benoemt ook veelvoorkomende bezwaren ten aanzien van aantasting gezondheid en woongenot en hinder door slagschaduw, fijnstof, stikstof, lichthinder, laagfrequent geluid en vragen over alternatieven. In de bijlage is voor deze zienswijze 10 verwezen naar de betreffende paragrafen in 3.1 voor de beantwoording.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.7 Zienswijze 11

Lekstroom
Indiener vreest dat de aanwezigheid van lekstroom negatieve effecten op diens vee kan hebben.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie in paragraaf 3.2.11 van deze zienswijzennota, onder het kopje 'zwerfstroom'.

Gevaarzetting vee
Indiener vraagt zich af wat de gevolgen zijn van gevaarzetting met betrekking tot hun vee.

Reactie
Het aspect externe veiligheid wordt beschouwd in paragraaf 7.4.1 van het planMER. In dit paragraaf wordt zowel gekeken naar risico-ontvangers als risicobronnen. Voor beiden criteria worden effecten onderzocht aan de hand van het plaatsgebonden risico. Dit aspect is dus wel meegenomen in het planMER. Echter heeft externe veiligheid geen betrekking op vee en is dat geen te onderzoeken milieuaspect. En ook niet als zodanig opgenomen in de eerder vastgestelde Notitie Reikwijdte en Detailniveau.

Onevenredig nadeel vanwege natuurmaatregelen / vernatting
Indiener vreest voor onevenredig nadeel voor diens bedrijf als gevolg van de beoogde natuurmaatregelen. Indiener geeft hierbij aan dat potentiële vernatting van het gebied ten noorden van de Rompertweg nadelige gevolgen kan hebben voor de grasvoerwinning. Ook vreest indiener dat door de vernatting het vee niet meer naar buiten zou kunnen en er schade aan de fundering van de (bedrijfsgebouwen) kan ontstaan. Indiener benadrukt dat hoewel de concrete maatregelen pas bij het verlenen van een BOPA aan bod komen, indiener het nu al onder ogen wilt brengen.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie wordt primair verwezen naar zienswijze 5 onder paragraaf 3.3.1 van deze zienswijzennota (kopje Bescherming bedrijfsvoering). Indiener merkt terecht op dat concrete maatregelen pas bij het verlenen van een BOPA aan bod komen. De gemeenten waarderen dat indiener vroegtijdig het onderwerp van vernatting onder ogen brengt en zullen dit meenemen in de vervolgfase van het project.

Nadeelcompensatie

Indiener geeft aan dat zij vreest dat nadeelcompensatie nodig zal zijn in verband met waardedaling van de onroerende zaak en omzetdaling van het bedrijf. Indiener verzoekt de gemeenten daarbij zo veel mogelijk op voorkoming van schade te spitsen in plaats van latere (gedeeltelijke) compensatie. Indiener wijst hierbij op de omstandigheid dat cliënte een bedrijfsopvolger heeft.

Reactie
Mocht indiener schade ondervinden door waardedaling van de onroerende zaak of omzetdaling kan deze een verzoek tot nadeelcompensatie indienen. Voor verdere behandeling van dit onderwerp wordt verwezen naar paragrafen 3.1.8 en 3.1.13 van deze zienswijzennota.

Financiering onderzoek en advieskosten
Indiener geeft aan dat het onderzoek dat is uitgevoerd door de Duurzame Polder gefinancierd is door de gemeenten 's-Hertogenbosch en Oss, en de Provincie Noord-Brabant. Indiener geeft aan dat door dit onderzoek vele ontwikkel- en advieskosten bespaard zijn gebleven voor de initiatiefnemers. Hierdoor acht indiener het billijk als er budget komt om de advieskosten waarvan indiener verwacht dat zij deze zal moeten maken te betalen.

Reactie
Het is juist dat de bekostiging van de planvormingsfases tot en met het Programma voor rekening zijn gekomen van de overheden, omdat de regie bij de gemeenten ligt. Zoals afgesproken in de Bestuursovereenkomst, zullen deze plankosten in de vervolgfase zoveel als mogelijk verhaald worden op toekomstige initiatiefnemers.

Overige onderwerpen
Indiener benoemt ook bezwaren op geluid, gezondheid, slagschaduw, bodem en horizonvervuiling op diens bedrijf en woongenot. In de bijlage is voor deze zienswijze 11 verwezen naar de betreffende paragrafen in 3.1 voor de beantwoording.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.8 Zienswijze 37

Validatie WindPro uitkomsten
In hoeverre zijn de WindPro uitkomsten (resultaten opties 1 t/m/ 5) gevalideerd aan gerealiseerde projecten met vergelijkbare opstellingen?

Reactie
De WindPro resultaten opties 1 t/m 5 zijn gegenereerd met het wereldwijd geaccepteerde WindPro model door Witteveen & Bos, waarmee validatie is gewaarborgd. Vergelijking met andere projecten is niet vereist.

Verwachting expert
Ondanks de gebruikte winddata zijn de uitkomsten naar verwachting een overschatting van de werkelijke energieopbrengst. Dit is een verwachting op basis van expert judgement. Om deze reden wordt geadviseerd om de gegeven waarden niet te gebruiken als feitelijke gegeven in verdere analyses en onderbouwingen. Aanbevolen wordt om bij concrete initiatieven lokale windmetingen uit te voeren en de energieopbrengsten met de gemeten waarden opnieuw te berekenen.
Wanneer worden deze uitgevoerd? Zal bij aanvraag vergunning gereed en doorgerekend moeten zijn?

Reactie
In deze fase van het planMER is inderdaad beschreven op grond van de beoordeling van een expert. In de vergunningsfase/ project MER zullen verdere analyses en onderbouwingen worden uitgevoerd. Er zijn nieuwe berekeningen uitgevoerd op basis van feitelijke gegevens (windmetingen), die zijn neergelegd in een rapport van 28 augustus 2024. Dit rapport is betrokken bij het opstellen van het ontwerp-Programma, maar abusievelijk is nog het oude rapport als bijlage II bij het planMER gevoegd. Bij het definitieve Programma zal het juiste rapport worden bijgevoegd.

Windsnelheid ten opzichte van kust of zee
De windsnelheden in de Duurzame Polder zijn lager dan aan de kust of aan de zee. Een windturbine met een hoger vermogen, heeft een hogere windsnelheid nodig om te functioneren.
Hoe wordt de optimale grootte van een van een windmolen bepaald? Het kan zijn dat de referentieturbine te groot is.

Reactie
Initiatiefnemers zullen, in samenhang met andere voorwaarden en uitgangspunten zoals omschreven in het Programma, tot een optimale grootte van een windturbine komen. In het planMER zijn de milieueffecten van een relatief lage turbine en van een grote windturbine inzichtelijk gemaakt.

De keuze van de grootte en het type is dus aan de initiatiefnemers en de eenheid in vormgeving zal door de gemeente getoetst worden aan deze uitgangspunten bij de behandeling van de aanvraag voor vergunning(en).

Windrichting en turbinehoogte
Wind komt voornamelijk uit westelijke of zuidwestelijke richting. Wordt het windpark effectiever als voorste rij lager is? Dus men stelt kleinere turbines of minder turbines voor.

Reactie
Op basis van dit ontwerp Programma en het daarbij uitgevoerde planMER is dit een te technische vraag die losstaat van andere factoren/belangen. De gemeenten stellen namelijk als voorwaarde dat er eenheid van vormgeving van de windturbines zal zijn. Uit landschappelijk oogpunt zijn verschillende typen windturbines niet gewenst.

Doelstelling ’s-Hertogenbosch
De doelstelling is om in de Gemeente Oss 0,28 terrawatt/uur, oftewel 1,008 petajoule duurzame energie op te wekken in 2030. Wat is de doelstelling van de gemeente ’s-Hertogenbosch?

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.2 van deze zienswijzennota.

Aantal turbines
Optie 2 heeft de minste turbines (19). Optie 3 heeft er 17. Dat zijn er minder. In het Programma DP wordt uitgegaan van een aantal van 16 windturbines. Dat is 1 windturbine minder dan bij optie 3.

Reactie
Optie 3 gaat uit van 11 windturbines in gemeente 's-Hertogenbosch en 6 windturbines in Oss. Het maximumaantal van 16 windturbines heeft alleen betrekking op de gemeente 's-Hertogenbosch.

Transformatiegebied

NNB gebied is aangewezen als transformatiegebied. Er is niets van terug te vinden in het document. Visie ontbreekt waardoor een sluitpost om windturbines te plaatsen op 1, 2 en 3?

Reactie
In het Programma Duurzame Polder wordt in paragraaf 3.5.1 ingegaan op mogelijke effecten op het Natuur Netwerk Brabant. In het PlanMER wordt er tevens op ingegaan in paragraaf 7.3.3.
De gemeenten delen de mening van indiener niet dat de NNB-gebieden “sluitpost” zijn in de afweging. De visie ten aanzien van het gebied en ten aanzien van natuur is opgenomen in het Programma, onder andere in de hoofdstukken 2, 5 en 6, en voor ‘s-Hertogenbosch in de Ontwikkelperspectieven. In hoofdstuk 2 wordt ook ingegaan op de Visie energielandschap en de daarin opgenomen zone van Transformeren, en hoe zich dat heeft vertaald naar de visie en uitgangspunten in het Programma.

Compensatie in opstellingstekeningen
In de Rosmalense Polder ziet men geen compensatie in de opstellingstekeningen voorkomen. Het poldergebied (zoals afgebeeld in afbeelding 1.1), gelegen tussen de Maas en de steden ’s-Hertogenbosch en Oss, voorheen bekend als de Rosmalense, Nulandse, Geffense en Lithse polders.

Reactie
De voorbeeldopstellingen hebben het doel om effecten van opstellingen te beoordelen. Compensatie van eventuele negatieve effecten zijn op dit moment nog niet aan de orde en zullen volgen in de vervolgfase (vergunningaanvraag en projectMER).

Recreatie
Voor wat betreft recreatie, hebben omwonenden en andere belanghebbenden aangegeven dat ze weinig recreatieve kansen zien in het middengebied van de polder. Daarnaast kan de recreatieve beleving worden gestimuleerd en gefaciliteerd door informatiepunten over windturbines te maken. Dit vindt indiener onzin.

Reactie
De gemeenten betreuren het dat indiener het daarmee oneens is. De gemeenten hebben notie genomen van dit standpunt. Andere deelnemers aan het participatieproces hebben een andere mening geuit.

Transformatie landbouw
Transformatie van landbouw overgeslagen, terwijl dat bij aanvang van het project 1 van de selling points was.

Reactie
De transformatie van de landbouw is meegenomen in de afweging in het Programma. Voor wat betreft de landbouw wordt er uitgegaan van de bestaande situatie en worden kansen benoemd voor toekomstige ontwikkelingen. Gelet op de transities in de landbouw is het uitgangspunt om ruimte te bieden aan innovatieve, duurzame en hoogproductieve landbouw, in combinatie met extensivering. Van waarde is dat het agrarisch gebruik te combineren is met de plaatsing van windturbines.

Uitbreiding verbindingszones
Ambitie is om langs de Hoefgraaf en de Hertogswetering de verbindingszones uit te breiden. De zone geeft aanleiding tot een combinatie van water, natuur en landbouw. Wanneer er windturbines komen, komen die ambities te vervallen en er worden geen alternatieven vereist?

Reactie
De aanname van indiener is onjuist. De genoemde ambities op het vlak van natuur, water en landbouw zijn in samenhang met de komst van windturbines te verwezenlijken.

Waterberging
Voor het gebied zijn er volgens het Programma geen concrete waterbergingsopgaven. Volgens indiener komen de gemeenten echter tekort.

Reactie
Het door indiener aangehaalde citaat is gebaseerd op de informatie van het waterschap, terwijl de stellingname van indiener niet onderbouwd is. Volgens het waterschap is er geen concrete opgave in het projectgebied. Er is enkel een reserveringsgebied vanwege de lage ligging en de potentie voor waterberging.

Landschap en cultuurhistorie
Indiener geeft aan dat het behouden van doorzichten en het uitzicht op windturbines verzachten strijdig is met het toevoegen van landschapselementen. Indiener stelt verder dat niemand het zicht op windturbines wil.

Reactie
Er zijn inderdaad zowel wensen tot het behouden van doorzichten vanuit de dorpen naar de polder toe, als het verzachten van het zicht op de windturbines. Deze ambities zijn landschappelijk gezien beide van belang en zijn daarom als uitgangspunten opgenomen in het Programma, en zijn in samenhang met elkaar te realiseren. Het betekent concreet dat tussen bijvoorbeeld groenelementen of bomenrijen door doorzichten aanwezig dienen te blijven.

De gemeenten onderschrijven dat de realisatie van de windturbines aanzienlijke gevolgen heeft voor het bestaande landschap en de functies daarin. Het karakter van het landschap zal ingrijpend veranderen. Een van de (gemeentelijke en provinciale) voorwaarden daarbij is daarom, dat de ontwikkeling gepaard gaat met een kwaliteitsverbetering voor het landschap. Op basis van de landschappelijke en cultuurhistorische waarden is een onderverdeling in deelgebieden gemaakt. Per deelgebied zijn in de vorm van ontwikkelperspectieven sturende uitgangspunten en ambities benoemd, waarbij de aanplant van landschapselementen in deelgebied Stadsrand ’s-Hertogenbosch en Overgang Zand-Klei (’s-Hertogenbosch) wordt voorgesteld.

Zon op dak
Wat is de status en planning komende jaren van zon-op-dak voor particulieren en industrie (zakelijk wordt waarschijnlijk bedoeld)? In het kader van verduurzaming hebben de gemeenten Oss en ’s-Hertogenbosch diverse projecten opgezet.

Reactie
De stand van zaken, status en planning van zon-op-dak is geen onderwerp van het Programma en de onderliggende onderzoeken. Het Programma is gericht op windenenergie.

Alternatieven zon/windenergie
Er wordt alleen uitgegaan van zon/windenergie. ’s-Hertogenbosch geen alternatieven toe. Hoe gaat het richting 2045. Wind is na Duurzame polder op. Er moeten alternatieven komen die minder ruimte in beslag nemen zoals geothermie (diepe boring in de grond, kleine nucleaire reactor) aangevuld met mest (die er in overvloed is).

Reactie
Er wordt verwezen naar de paragrafen 3.1.2, 3.1.3 en 3.1.5 van deze zienswijzennota.

Veiligheidsrisico's
Geluid, slagschaduw, verhoogde veiligheidsrisico en knipperende verlichting kunnen tot veiligheidsrisico's leiden. Alle varianten in het voorkeursalternatief zijn als sterk negatief beoordeeld. Kan nu al door een VKA worden onderzocht, waardoor het niet vooruitgeschoven hoeft te worden naar de projectfase. Als in de praktijk een ander alternatief niet wordt gehaald wordt er dan stilgelegd?

Reactie
In het planMER is in hoofdstuk 7.5 uitgebreid ingegaan op de gevolgen van plaatsing van de windturbines voor een gezonde leefomgeving, waaronder gevolgen voor de gezondheid (inclusief externe veiligheid en luchtkwaliteit), geluidbelasting, laagfrequent geluid, cumulatie van geluid en slagschaduw. In het ontwerp Programma wordt in paragraaf 3.2.5 hierop ingegaan en wordt gewezen op de Gezondheidskundige beoordeling die de GGD heeft afgegeven en die als bijlage XX aan het planMER is gehecht. Daarmee zijn de gezondheidsrisico's op het strategische niveau van het planMER voldoende onderzocht. Op projectniveau worden deze risico's in de vergunningsfase nader onderzocht. In de onderzoeken wordt altijd uitgegaan van de meest recente wetgeving, inzichten en wetenschappelijke onderzoeken van de RIVM en de GGD.

Aerius berekening
Indiener vraagt of er al een Aerius berekening is gemaakt aangaande CO2 uitstoot en dergelijke?

Reactie
Het model Aerius Calculator berekent de stikstofdepositie op beschermde Natura2000 gebieden, maar niet CO2-uitstoot, aan de hand van de stikstofemissies ten gevolge van de verbranding van fossiele brandstoffen door machines/materieel. In de Passende Beoordeling Natura 2000 (bijlage XVII bij het planMER) wordt aandacht besteed aan de stikstofdepositie.

Overlap weidevogels
VKA heeft overlap met het gebied voor weidevogels. Indiener vraagt hoe daarmee wordt omgegaan.

Reactie
Uit de nu uitgevoerde onderzoeken naar de gevolgen voor (beschermde) natuurwaarden, blijkt dat er naar verwachting effecten optreden op de weidevogelgebieden door de komst van windturbines. Er wordt primair verwezen naar paragraaf 4.4 van het Programma.
In het project-MER/vergunningenfase zal nader worden onderzocht of er daadwerkelijk effecten zijn. Indien er effecten zijn, worden die gemitigeerd en/of gecompenseerd. De precieze mate van mogelijke compensatie en mitigatie is nu niet verder inzichtelijk te maken, omdat dit afhangt van plannen van toekomstige initiatiefnemers.

NNN geluidsnorm
Als beleidsregel hanteert de Provincie voor geluid NNN aantasting/verstoring voor de windturbines 52 Decibel Lden. Indiener vraagt waarom die hoger ligt?

Reactie
De provincie hanteert een richtlijn van 52 dB Lden voor mogelijke verstoringen van NNB door geluid. Dit is een specifieke geluidsbelasting voor mogelijke verstoring van NNB en wijkt derhalve af van wettelijke geluidsnormen.

Negatieve effecten binnen het Natuur Netwerk Brabant

Negatieve effecten op planten, vissen, libellen, dagvlinders, amfibieën en zoogdieren zijn uitgesloten, op voorwaarde dat er geen windturbines binnen het Natuur Netwerk Brabant worden geplaatst en het leefgebied van deze soorten dus niet wordt aangetast.

Reactie
In het VKA-gebied is het NNB-gebied met een aparte arcering aangeduid. In de Nee-Tenzij toets (bijlage XVIII van het planMER) wordt ervan uitgegaan dat er geen turbines in het NNB-gebied worden geplaatst. In het projectMER/vergunningsfase zal met een nader onderzoek worden onderzocht of er daadwerkelijk effecten zijn. Indien er effecten zijn, worden die gemitigeerd en/of gecompenseerd volgens de provinciale verordening. De precieze mate van mogelijke compensatie en mitigatie is nu niet verder inzichtelijk te maken, omdat dit afhangt van plannen van toekomstige initiatiefnemers.

Attentiezone waterhuishouding/groenblauwe waarden
De attentiezone waterhuishouding/groenblauwe waarden is daar een kaart van?

Reactie
De kaart Attentiezone waterhuishouding is niet opgenomen in het planMER of het Programma. De kaart is op te vragen bij de provincie Noord-Brabant via deze link: https://georegister.brabant.nl/geonetwork/srv/eng/catalog.search#/metadata/e2445f8b-d229-4e5d-b9d8-f1a3b8481e1f

De kaart met groenblauwe waarden is opgenomen in het Programma in afbeelding 3.5.1.

Waterhuishouding - fundering
Bij een passage over de invloed op waterhuishouding, stelt indiener dat een diepe fundering van windturbines een herverdeling tot gevolg zal hebben.

Reactie
Zeer lokaal kan verstoring van de grondwaterstroming optreden. Bij de aanvraag van de omgevingsvergunning voor een wateractiviteit kunnen, indien nodig, compensatiemaatregelen worden voorgeschreven zoals drainage of een aangepaste funderingsmethode. Een herverdeling in de waterhuishouding is daarmee niet te verwachten.

Aanmerking duurzame polder als geschikt gebied
Duurzame Polder wordt aangeduid als geschikt gebied, terwijl de kritische status van de vogelsoorten en beschermingsregimes het behoud noodzakelijk maken.

Reactie
De uitspraak betreft de noodzaak van het behoud van weidevogels en wintergasten in de Duurzame Polder en de beschermingsregimes die van toepassing zijn. Dit is als uitgangspunt opgeschreven, omdat het in de huidige situatie een waardevolle weidevogelgebied, ganzen- en smientengebied betreft. Bescherming van de populatie is als voorwaarde voor vergunningverlening in het programma opgenomen.

Afstand windturbines tot natuurgebieden
Het wordt aangeraden om de Windturbines zoveel mogelijk buiten een straal van 200 tot 1.000 meter tot de natuurgebieden en landschapselementen te plaatsen. Het realiseren van de windturbines in de vliegroute van de weidevogels tussen de twee kerngebieden (oost-west richting) en wintergasten (noordwest richting) wordt afgeraden.

Reactie
Het VKA biedt in beginsel ruimte voor windturbines. Of windturbines daadwerkelijk in dit gebied gerealiseerd mogen worden, wordt in vervolg (vergunningsfase) nader onderzocht. In het kader van de vergunningen worden deze effecten vervolgens getoetst. Voor eventuele aantasting van de populatie van weidevogels is een natuurvergunning door provincie Noord-Brabant vereist.

Energieopbrengstberekening ‘s-Hertogenbosch
Energieopbrengstberekening gemeente Oss kent men. Waar is de energieberekening van de gemeente ’s-Hertogenbosch?

Reactie
Energieopbrengsten voorkeursalternatief windenergie Duurzame Polder van 28 augustus 2024 is aanvullend opgesteld voor de keuze van het voorkeursalternatief in gemeente Oss. De opbrengst in gemeente 's-Hertogenbosch is niet expliciet berekend. Hiervoor is uitgegaan van zowel de Ontwerptoelichting concept VKA als de Plan-MER Het is niet nodig geacht om voor ’s-Hertogenbosch aanvullende berekeningen uit te voeren.

Ontwerptoelichting VKA aantal turbines
Er moeten meer dan 6 tot 7 windturbine komen die als uitgangspunt genomen zijn in de ontwerptoelichting VKA. Indiener is verbaasd dat de gemeente daar nu pas achter is gekomen.

Reactie
Het ontwerpend onderzoek en de Ontwerptoelichting concept VKA zijn opgesteld aan de hand van algemene uitgangspunten van de energieopbrengst per windturbine. De energieberekening voor gemeente Oss is later uitgevoerd en heeft geleid tot deze conclusie.

Invulling restopgave ‘s-Hertogenbosch
Indiener vraagt of de gemeente ’s-Hertogenbosch net als de gemeente Oss bij de vaststelling van het VKA vasthoudt dat de Restopgave ingevuld gaat worden met windturbines in de Duurzame Polder?

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.2 van deze zienswijzennota.

Afweging Programma
In 3.7. Afweging Programma Duurzame Polder is geen enkel positief punt genoemd. Indiener stelt dat de gemeente daarom niet verder moet gaan met het project.

Reactie
De afweging gaat over de mogelijke (milieu)gevolgen van de windenergie op de omgeving. De realisatie van windturbines draagt bij aan de energietransitie en om klimaatneutraal te worden. Het plaatsen van windturbines heeft op zich geen positieve gevolgen op de omgeving, zoals ook in het planMER is geconstateerd. De beoogde ambities in het kader van de gebiedsontwikkeling echter wel, die ook in het planMER zijn beschouwd.

Afstand tot bebouwde kom
Indiener geeft aan dat hij/zij het niet eens is met de in de Gemeente ’s-Hertogenbosch minimale afstand van één kilometer en in de Gemeente Oss geldende minimale afstand van twee kilometer tot de bebouwde kom van omliggende kernen.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.1 van deze zienswijzennota.

42 dB geluidsbelasting Heeseind
Indiener stelt dat de maximale te verwachten geluidsbelasting van maximaal 42 decibel Lden binnen de bebouwde kom niet op gaat voor Heeseind.

Reactie
De stelling van indiener dat de maximale geluidsbelasting van 42 dB Lden niet gehaald wordt voor Heeseind is onterecht. De afstand van het VKA tot Heeseind is 1 km en daarmee is de geluidsbelasting in deze kern maximaal 42 dB Lden.

Omgekeerd redeneren
Indiener stelt dat de gemeente "omgekeerd redeneert" door 1 km als afstand te hanteren omdat er anders geen 16 windturbines in 's-Hertogenbosch passen. Maximale energieopwekking lijkt volgens de gemeente het einddoel te zijn.

Reactie
De gemeenten begrijpen dat indiener het niet eens is met onze wijze van redeneren.
Zoals ook in het Programma aangegeven is, is het aanhouden van 2 km tot de bebouwde kom zoals in de gemeente Oss, niet mogelijk in de gemeente 's-Hertogenbosch, omdat er dan geen ruimte overblijft voor 16 windturbines. De stelling van indiener dat hiermee energie boven gezondheid gaat, is ongegrond. Wel ligt er de bestuurlijke opdracht om de opwek van windenergie mogelijk te maken in de Duurzame Polder. Door het aanhouden van een minimale afstand van 1 km tot de bebouwde kom, wordt onder meer bereikt dat de geluidbelasting in de kernen onder de waarde van 42 dB Lden blijft en worden negatieve gezondheidseffecten naar deze kernen toe zoveel mogelijk beperkt.

Indieners redenering dat Lden niet bedoeld zou zijn voor de gezondheid, kunnen de gemeenten niet volgen. Voor de beoordeling van de gezondheidsaspecten wordt verwezen naar het gezondheidskundig advies van de GGD (bijlage XX van het planMER) en de overige milieuaspecten zoals geluid, slagschaduw en dergelijke die ook betrekking hebben op gezondheid. Er wordt ook verwezen naar paragraaf 3.1.6 van deze zienswijzennota.

Laagvlieggebied
Indiener geeft aan dat in het Programma is gesteld dat de realisatie van windmolens boven het belang gaat van handhaven van het gehele laagvlieggebied. Indiener stelt dat deze afweging niet aan de gemeenten is en vraagt zich af wie hierover beslist.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.12 van deze zienswijzennota.

Mislukken nee-tenzij toets
Indiener vraagt wat gebeurt mocht de Nee tenzij toets niet slagen. En vraagt of in dat geval de windturbines verwijderd worden?

Reactie
De Nee-Tenzij toets moet – indien van toepassing – uitgevoerd worden in het traject van vergunningverlening. Indien er uit de Nee, tenzij toets blijkt dat effecten niet te compenseren of niet te mitigeren zijn, dan kan een windturbine op die plek niet gerealiseerd worden en dient het plan/project aangepast te worden.

Het verwijderen van windturbines is alleen aan de orde na afloop van de vergunning (conform provinciale regelgeving). Mogelijk doelt indiener op het verwijderen van turbines in de planfase ofwel

het niet kunnen realiseren van een geplande windturbine. Dit zal in dat geval blijken uit de Nee, tenzij toets en dan zal de vergunningsaanvraag daarop aangepast moeten worden.

Geld voor visie Energielandschap
Indiener stelt dat er een apart geldpotje moet komen voor visie Energielandschap, los van het omgevingsfonds. Indiener vraagt ook wat het percentage van de opbrengsten is, niet van de winst? Er is volgens indiener een hoog percentage nodig, want de ambitie is hoog.

Reactie
De gemeente 's-Hertogenbosch vindt een eerlijke verdeling van lasten en lusten belangrijk. Bij het formuleren van de uitgangspunten voor financiële participatie in de Duurzame Polder heeft de Gemeente 's-Hertogenbosch de ambitie uitgesproken dat projecten een zo gunstig mogelijk pakket op moeten leveren voor de verdeling van lusten en lasten. Er is gekozen in te zetten op een optimaal totaalpakket, waarbij de verschillende onderdelen, zoals het omgevingsfonds, communicerende vaten zijn. De ambitie voor het gehele pakket is hoog, maar de gemeenten geven bewust geen invulling aan de individuele facetten vanwege de communicerende vaten.
Met het omgevingsfonds wordt juist invulling gegeven aan de uitgangspunten uit de Visie energielandschap. Over de besteding van het omgevingsfonds zal een nog in te richten onafhankelijk bestuur besluiten.

Giftige stoffen
In het Programma is volgens indiener geen aandacht voor giftige stoffen die gebruikt worden en vrijkomen bij windturbines.

Reactie
Via de criteria in het Programma wordt aan initiatiefnemers gevraagd om in hun plan rekening te houden met het woon -en leefklimaat en gezondheid van omwonenden (paragrafen 5.4.3 en 6.2.5). In het ontwerp Programma wordt in paragraaf 3.2.5 ook ingegaan op de gezondheidsaspecten en wordt gewezen op de Gezondheidskundige beoordeling die de GGD heeft afgegeven en die als bijlage XX aan het planMER is gehecht.
Op projectniveau worden deze risico's, indien van toepassing, in de vergunningsfase met het bijbehorende projectMER nader onderzocht. In de onderzoeken wordt altijd uitgegaan van de meest recente wetgeving, inzichten en wetenschappelijke onderzoeken van de RIVM en de GGD.

Aantal turbines
Indiener vindt de 16 windturbines niet passen en vraagt hier niet aan vast te houden.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.2 van deze zienswijzennota. Aanvullend daarop, het volgende: in het ontwerpend onderzoek zijn voorbeeldopstellingen ontwikkeld. Hieruit blijkt dat er goede mogelijkheden zijn waarbij 16 turbines in het VKA ingepast kunnen worden. Dit zijn echter indicatieve opstellingen. In de vergunningsfase inclusief het projectMER zal een plan uitgewerkt en onderzocht moeten worden, waaruit zal moeten blijken of dit aantal inderdaad haalbaar is.

Gebruik jaargemiddelden
Indiener geeft aan dat bij de eis aan de situering van de windmolens van 42 dB moet worden uitgegaan en niet van een jaarlijks gemiddelde

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.3.6 van deze zienswijzennota.

Integrale gebiedsontwikkeling tijdframe

Integrale gebiedsontwikkeling moet volgens indiener gereed zijn binnen 1 jaar nadat de eerste molen is geplaatst. Als de windturbines er staan moet ook de integratie van de koppelkansen er zijn.

Reactie
De gemeenten zijn het eens met indiener dat initiatiefnemers voor windturbines moeten bijdragen aan de gebiedsontwikkeling, als onderdeel van het integrale ruimtelijke plan. Daartoe zijn in het Programma diverse uitgangspunten en voorwaarden opgenomen – zie bijvoorbeeld paragraaf 5.5. Deze maatregelen moeten ook onderdeel worden van de vergunningsaanvraag. Dat betekent dat deze gebiedsversterkingen in samenhang gerealiseerd worden met de windturbines.

Bomen in straten
In afbeelding 5.3.3. (Overgang Zand-Klei) moet volgens indiener ook worden ingezet op bomen in de straten, wat effectiever is voor dit doel van het wegnemen van zicht, net als bij 'stadsrand'. En bomen moet het zijn met voldoende hoogte bij aanplanten. Die niet eerst nog 5 - 10 jaar moeten groeien.

Reactie
De gemeenten danken indiener voor diens mening. De gemeenten onderkennen dat het plaatsen van bomen het zicht op de turbines niet kan wegnemen, maar het beeld wel kan verzachten. In de woningbouwontwikkeling van de Groote Wielen wordt ingezet op bomen in straten om daarmee eventueel zicht op turbines weg te nemen. In het deelgebied Overgang Zand-Klei zou dit ook te overwegen zijn bij de nieuwe ontwikkeling van de Bunders. Bovendien is dit te overwegen bij alle nieuwe initiatieven. De hoort bij een goede ruimtelijke inpassing.

Financiering kwaliteitsinvesteringen
De gemeente financiert alleen kwaliteitsinvesteringen vanuit het fonds wanneer daar voldoende middelen inzitten. Indiener vraagt naar de bijdrage van de gemeente ’s-Hertogenbosch.

Reactie
Er is vanuit het Programma Duurzame Polder voor de realisatie van de in de Ontwikkelperspectieven opgenomen ambities geen aanvullende financiële dekking geregeld. Uiteraard is het denkbaar, buiten het Programma Duurzame Polder, op zoek te gaan naar aanvullende financiering om de realisatie van dit klimaatlandschap (maar ook de andere investeringen zoals benoemd in het Programma) te ondersteunen. Zo staat het ‘klimaatbos’ in het Structuurfonds als ‘pm’ benoemd. De verdere uitwerking van het klimaatlandschap in het Structuurfonds is gekoppeld aan het onderzoek naar de mogelijke rondweg De Groote Wielen. Via deze route liggen er kansen om ambities en financieringsbronnen te combineren. In eerste instantie zijn de investeringen in het gebied direct gekoppeld aan de realisatie van de windturbines (verantwoordelijkheid initiatiefnemers). Dit uitgangspunt is gestoeld op de omgevingsverordening van de provincie Noord-Brabant (artikel 5.11).

Participatie
Indiener vraagt om de eerder gestuurde commentaren over participatie toe te passen.

Reactie
Het open plan- en omgevingsparticipatieproces is een belangrijk uitgangspunt voor het project Duurzame Polder. De gemeenten hebben de ingekomen suggesties en commentaren meegewogen bij de afwegingen voor het voorkeursalternatief en in 's-Hertogenbosch bij de gebiedsontwikkelingen.

Uitbreiding netcapaciteit
De netwerkbeheerders geven aan dat waarschijnlijk uitbreiding van het netcapaciteit nodig is. Indiener vraagt of de initiatiefnemers dat betalen.

Reactie
Het is de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemers om aansluiting op het net aan te vragen. Het is een voorwaarde bij de vergunningverlening dat er concreet zicht is op aansluiting op het net. De initiatiefnemers betalen voor de aansluiting. Verdere landelijke capaciteitsuitbreiding staat hier los van.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.9 Zienswijze 40

Geluid A2
Indiener geeft aan dat er bij het onderzoek naar geluidsoverlast onvoldoende rekening is gehouden met de reeds bestaande geluidsoverlast van de A2 Ringweg 's-Hertogenbosch.

Reactie
In het planMER wordt in paragraaf 7.5.4 ingegaan op de effecten op geluid in cumulatie. Hierbij is onder andere geluid afkomstig van wegverkeer meegenomen.
Deze zienswijze is ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.10 Zienswijze 42

Gezondheidsonderzoek nieuwbouwgebied
Indiener geeft aan dat er geen gegrond en onderbouwd gezondheidsonderzoek is/wordt uitgevoerd voor omwonenden in het nieuwbouw gebied.

Reactie
Nieuwbouw in de Groote Wielen vindt plaats op een afstand groter dan 1 km van het gebied waar windturbines geplaatst mogen worden. Er wordt onder andere verwezen naar paragraaf 3.1.6 van deze zienswijzennota.
Deze zienswijze is ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.11 Zienswijze 45

Belangenafweging en vooringenomenheid
Een evenwichtige belangenafweging tussen energietransitie en bescherming van de leefomgeving is volgens indiener cruciaal, evenals andere geldende belangen tegenover plannen voor een windturbinepark tussen 's-Hertogenbosch en Oss. Ontwerp Programma en Plan-MER voldoen hier volgens indiener niet aan.

mpact op de fysieke leefomgeving is volgens indiener onvoldoende in kaart gebracht en afgewogen. Volgens indiener moet alles wijken voor dit project en een vrijbrief worden gegeven voor ontwikkelaars. De gemeenten zouden zichzelf de mogelijkheid hebben ontnomen vergunningen te weigeren.

Reactie
Er is geen sprake van vooringenomenheid. Er wordt verwezen naar het antwoord in paragraaf 3.2.9.4 van de zienswijzennota. De gemeenten benadrukken verder dat we niet een eenzijdig belang dienen. In lijn met hun publieke verantwoordelijkheid, dienen de gemeenten het algemene belang. Dat betekent in ieder geval het behartigen en meewegen van de belangen van omwonenden (waaronder

gezondheid), bedrijven, landbouw, natuur, water, flora en fauna, landschap, defensie, ruimtelijke ordening en infrastructuur. De belangenafweging en impact op de leefomgeving is afgewogen in paragraaf 3.7 van het Programma.

Er is daarnaast geen sprake van het ontnemen van wettelijke bevoegdheden ten aanzien van het weigeren of verlenen van vergunningen.

Afstand tot woonkernen
Plaatsing van windturbines dicht bij woonkernen, terwijl bescherming van leefomgeving volgens voorzorgsbeginsel geldt en Omgevingswet prioriteit heeft.

Reactie
Met het hanteren van de afstandsnormen tot aan woonkernen komen de gemeenten juist tegemoet aan het voorzorgsbeginsel. Verder wordt verder verwezen naar paragraaf 3.1.1 van deze zienswijzennota.

Belangenafweging en voorwaarden verdere ontwikkeling
Het plan-MER moet een uitgebreide belangenafweging en voorwaarden voor verdere ontwikkeling en gevolgen voor de woonomgeving bevatten.

Reactie
De gemeenten hebben een integrale afweging gemaakt, zoals beschreven in paragraaf 3.7 van het Programma. Verder wordt verwezen naar paragraaf 3.1.21 van deze zienswijzennota.

Gezondheid – geluid en slagschaduw
Varianten voor de plaatsing windturbines voldoen volgens indiener niet aan de geldende geluids- (LFG) en slagschaduw normen en de eraan vastzittende gezondheidsrisico's.

Reactie
Voor een inhoudelijk antwoord wordt verwezen naar paragrafen 3.1.6 en 3.1.6.1 van deze zienswijzennota.

Afbladdering
Effecten afbladdering, waaronder Bisfenol A, op bodem- en waterkwaliteit (zoals van recreatieplas De Groote Wielen) zijn onvoldoende onderzocht.

Reactie
Voor een inhoudelijk antwoord wordt verwezen naar de paragrafen 3.1.6 en 3.1.6.2 van deze zienswijzennota.

Hinder
Onvoldoende is in kaart gebracht hoeveel bewoners getroffen worden door hinder of extreme hinder i.v.m. toekomstige bewoners van de Noord-Oost hoek van de Groote Wielen en Nuland met grote woningbouwplannen.

Reactie
Voor een inhoudelijk antwoord wordt verwezen naar paragraaf 3.1.6 van deze zienswijzennota.

Rechtsongelijkheid - afstandsnormen
Indiener vermeldt dat er sprake is van rechtsongelijkheid op het gebied van afstand. Verschil in afstandsnormen tussen 's-Hertogenbosch (1 km) en Oss (2 km) creëert volgens indiener rechtsongelijkheid voor de bewoners. 's-Hertogenbosch heeft meer hinder door de minder strenge norm. Dit wijst op onzorgvuldige belangenafweging gezien het Nevele-arrest. De afstandsgrens in 's-

Hertogenbosch is om ruimte te bieden voor 16 windturbines. Omwonenden moeten binnen 10 x de tiphoogte (p. 37 Programma) meer betrokken worden en 1 km afstand is niet in verhouding met de tiphoogte van 192,5 m tot 261 m.

Reactie
Voor een inhoudelijk antwoord wordt verwezen naar paragraaf 3.1.1 van de zienswijzennota. Verder staan de uitgangspunten over financiële participatie, zoals de mogelijkheid tot participeren, niet in relatie tot de afstandsnorm van 1 km die is opgelegd door de gemeenteraad.

Belangenafweging
Belangenafweging energietransitie staat volgens indiener versus overige belangen. De polder is een laagvlieggebied van Defensie, die zoekt naar uitbreidingsgebieden (radarstation in Herwijnen, verwacht besluit in Q1 2025).

Reactie
Voor een inhoudelijk antwoord wordt verwezen naar paragraaf 3.1.12 van de zienswijzennota.

Woningbouw
's-Hertogenbosch en EIB hebben de polder aangewezen voor grootschalige woningbouw, waarbij het windturbinepark het gebied ongeschikt maakt voor andere functies.

Reactie
Voor een inhoudelijk antwoord wordt indiener verwezen naar paragraaf 3.1.12 en 3.3.15, kopje Radarverstoring en woningbouw, van deze zienswijzennota.

Alternatieven woningbouw en defensie
Alternatieven woningbouw en Defensie zijn volgens indiener niet samen onderzocht.

Reactie
Voor een inhoudelijk antwoord wordt verwezen naar paragraaf 3.1.12 van deze zienswijzennota.

Integrale belangenafweging
Integrale belangenafweging is er niet geweest voor het maximale aantal windturbines. Het plan MER moet aangepast om alle belangen, zoals Defensie en woningbouw, af te wegen tegen de energietransitie. Men is niet tegen energietransitie, maar wil voorkomen dat andere belangen (milieu, gezondheid van omwonenden), worden ondergeschikt gemaakt.

Reactie
Er is een integrale belangenafweging gemaakt, zoals beschreven in paragraaf 3.7 van het Programma. Verder wordt verwezen naar paragraaf 3.1.21 van deze zienswijzennota.

Alternatievenonderzoek
Het planMER moet volgens indiener een ruimer alternatievenonderzoek bevatten en verschil RES-opgave versus ambitie gemeente. Het planMER bevat volgende tekortkomingen aangaande alternatievenonderzoek: alternatieve locaties zijn onvoldoende onderzocht en er is geen onderzoek gedaan naar alternatieven voor windenergie

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie wordt verwezen naar paragraaf 3.1.3, 3.1.5 en 3.1.11 van deze zienswijzennota.

Participatie
Suggesties van bewoners zijn niet overwogen.

Reactie
De gemeenten zijn van mening dat suggesties van bewoners wel zijn overwogen. Aanvullend wordt verwezen naar paragraaf 3.1.14 van deze zienswijzennota.

Rosmalense polder
De gemeente is gericht op de Rosmalense polder.

Reactie
Zie antwoord op vorige vraag. Er is geen sprake van vooringenomenheid. Voor een inhoudelijk antwoord wordt verwezen naar paragraaf 3.2.9.4 van de zienswijzennota.

Zonnepark
Onvoldoende onderzoek is gedaan naar windturbines en zonne-energie, waarbij eerdere plannen voor een 100 ha groot zonnepark zijn verlaten.

Reactie
Voor een inhoudelijk antwoord wordt verwezen naar paragraaf 3.1.5 van deze zienswijzennota.

RES-opgave
De ambities van de gemeente zijn niet afgestemd op de RES-opgave.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie wordt verwezen naar paragraaf 3.1.2 van deze zienswijzennota.

Noordzee windparken
Geen onderzoek is gedaan naar Noordzee windparken als alternatief.

Reactie
Voor een inhoudelijk antwoord wordt verwezen naar paragraaf 3.1.3 van deze zienswijzennota.

Nut en noodzaak
De plannen van ’s-Hertogenbosch overschrijden de RES-opgave aanzienlijk, met als doel klimaatneutraliteit in 2045, en zijn niet goed onderbouwd. Hierbij zijn nut en noodzaak van het windturbinepark onvoldoende aangetoond.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie wordt verwezen naar paragraaf 3.1.2 van deze zienswijzennota.

Alternatieven
Alternatieven ontbreken uitgaande van echte RES-opgave en evenwichtige combinatie van zon, wind en andere opties, zowel binnen als buiten de polder en dit geldt ook voor milieu-impact en andere belangen.

Reactie
Zie antwoord op vorige vraag. Alternatieve locaties zijn voldoende onderzocht en voldoende onderbouwd. Voor een inhoudelijk antwoord wordt verwezen naar de paragrafen 3.1.5 en 3.1.11 van deze zienswijzennota.

Onafhankelijke beoordeling alternatieven
Alternatieven zijn uitsluitend gebaseerd op plannen van initiatiefnemers, wat leidt tot een gebrek aan onafhankelijke beoordeling door gemeenten en de provincie, bijvoorbeeld kleinere windturbines die nooit een optie zijn geweest.

Reactie
De gemeenten wijzen op het antwoord op de vorige vraag. Voor een inhoudelijk antwoord wordt tevens verwezen naar paragraaf 3.2.9.4 van deze zienswijzennota.

Cumulatieve effecten
Het planMER geeft volgens indiener geen volledige beoordeling van cumulatieve effecten van stikstofuitstoot, geluidsoverlast en impact op natuurgebieden, met de nabijgelegen windturbines bij Hoenzadriel en Elzenburg / De Geer. Rosmalense polder: ontbreekt naar de mening van indiener aan benodigde infrastructuur en energieopslag om de windturbines te bereiken. Dit geeft extra bouwwerkzaamheden die niet zijn niet meegenomen in het plan MER.

Reactie
Voor een inhoudelijk antwoord wordt verwezen naar paragraaf 3.2.9.6 van de zienswijzennota.

Stikstof
Er is volgens indiener een stikstofproblematiek vanwege het windturbinepark. Alle varianten in het plan MER zijn negatief beoordeeld vanwege stikstofeffecten op Natura 2000-gebieden. De Raad van State heeft 18 december 2024 bepaald dat intern salderen niet mag in de voortoets, maar het plan MER maakt hier gebruik van zonder alternatieven te onderzoeken. Er zijn strengere eisen van RvS 22 januari 2025 aan de stikstofaanpak door de overheid. Het planMER moet worden herzien om aan deze eisen te voldoen. Cumulatieve stikstofeffecten van de productie, transport en recycling van windturbines moeten worden geanalyseerd plus effecten van extra noodzakelijke infrastructuur.

Reactie
Voor een inhoudelijk antwoord wordt verwezen naar paragraaf 3.1.7 van deze zienswijzennota.

Transparantie en participatie
Per januari 2024 vereist de Omgevingswet transparante besluitvorming en effectieve participatie. Het planMER voldoet volgens indiener hier niet aan. Er is nauwelijks aandacht voor zorgen en beleving van de bewoners(verenigingen) in het planMER en het participatieproces, waarbij participatiemomenten sturend waren en bewoners niet op de hoogte waren van de lokale ambities als fundament met betrekking tot de landelijke klimaatafspraken. Deze zorgen en beleving van bewoners zijn niet meegenomen in opties en planMER.

Reactie
Voor een inhoudelijk antwoord wordt verwezen naar paragraaf 3.1.14 van deze zienswijzennota.

Bevoegdheid Rijk
Het planMER behandelt naar de mening van indiener het project alsof de gemeenten bevoegd zijn om over het project te besluiten, terwijl het Rijk dat in werkelijkheid is vanwege de omvang van de Duurzame Polder. Indiener vindt dat het Rijk het bevoegd gezag is en de regie over de Duurzame Polder moet overnemen.

Reactie
Voor een inhoudelijk antwoord wordt verwezen naar paragraaf 3.2.11, kopje Bevoegd gezag van deze zienswijzennota.

Conclusies
Op basis van de constateringen verzoekt men dringend:

1. Herziening en aanvulling van het ontwerp Programma en het planMER;

2. Participatieproces opnieuw inrichten voor daadwerkelijke invloed van belanghebbenden en creëren van draagvlak voor energietransitie in ‘s-Hertogenbosch;

3. Opschorting van project totdat alle juridische en inhoudelijke tekortkomingen zijn verholpen.

Reactie
We verwijzen naar de eerdere antwoorden op deze zienswijze.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.12 Zienswijze 46

Weinig wind
Indiener stelt dat er te weinig wind is in de polder en dat op andere plaatsen meer wind is. Indiener geeft daarbij aan dat vanwege het gebrek aan wind de windmolens ontzettend hoog moeten worden.

Reactie
Deze afweging is gemaakt bij de locatiekeuze in paragraaf 1.1.5 van het planMER.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.13 Zienswijze 50

Afstandsnorm – tien keer tiphoogte
Indiener stelt dat de afstandsnorm op zijn minst tien keer de tiphoogte moet zijn.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie op de zienswijze van Groen inZicht in paragraaf 3.2.11 van deze zienswijzennota onder het kopje “Onderzoeksvariant afstandsnorm 10x tiphoogte”.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.14 Zienswijze 52

Kleinere windturbines
Indiener pleit voor kleinere windturbines. Indiener stelt dat kleinere modellen nog steeds substantieel bijdragen aan de energietransitie maar minder negatieve effecten met zich meebrengen.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie in paragraaf 3.3.3 van deze zienswijzennota.

Afstand – drie kilometer
Indiener verzoekt om de afstand tot de grens van de bebouwde kom van ‘s-Hertogenbosch te verhogen naar 3 kilometer.

Reactie
De afstand van één kilometer is door de gemeenteraad van ’s-Hertogenbosch vastgesteld. Er wordt hierbij verwezen naar paragraaf 3.1.1 van deze zienswijzennota. Indien een grotere afstand dan 1 km wordt aangehouden, zoals bijvoorbeeld 2 of 3 km, blijft er onvoldoende ruimte voor de invulling van de energiedoelstelling.

Overige onderwerpen
Indiener benoemt ook bezwaren ten aanzien van gezondheid, slagschaduw en geluid. In de bijlage is voor deze zienswijze 52 verwezen naar de betreffende paragrafen in 3.1 voor de beantwoording.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.15 Zienswijze 58

Geluidhinder
Het planMER erkent volgens indiener dat diverse varianten niet voldoen aan geldende geluidsnormen. Het MER heeft volgens indiener tekortkomingen:

- Onvoldoende concrete maatregelen ter voorkoming langdurig blootstellen aan onaanvaardbare geluidsoverlast met gezondheidsrisico’s;
- Geen rekening wordt gehouden met piekmomenten in geluidshinder;
- Niet aangegeven wordt welke maatregelen hiertegen kunnen worden genomen;
- MER ontbeert uitgebreide geluidsanalyse, alternatieven met strengere normen, waardoor het MER onvolledig is.

Reactie
De stellingname van indiener inzake het planMER is onjuist. Suggesties voor mitigerende en/of compenserende maatregelen zijn wel in het planMER opgenomen (Hoofdstukken 10 en 11), maar komen pas aan de orde in de vervolgfase bij een vergunningsaanvraag. Dan is pas duidelijk of en zo ja welke maatregelen nodig zijn in verband met het kunnen voldoen aan de geluidsnormering.
In het MER is uitgebreid onderzoek gedaan naar de te verwachte geluidsbelastingen door de realisatie van de MER-varianten in paragraaf 7.5. De alternatieven zijn beschouwd op een brede bandbreedte van geluidsbelastingen (40, 42, 45, en 47 dB) en inderdaad blijkt uit deze onderzoeksmethodiek dat er dan niet zonder meer overal kan worden voldaan aan de geluidsnormering. Het doel van het planMER is dan ook onder andere om dit inzicht te verkrijgen. Dit is conform het planMER systematiek, een nadere detaillering volgt in de vergunningaanvraag fase en het daarbij behorende projectMER.

Piekmomenten van de te ervaren geluidshinder zijn niet inherent aan windturbinegeluid, aangezien de turbines nagenoeg continue draaien met nagenoeg dezelfde omwentelingen, wat uiteraard afhankelijk is van de windsnelheid. Direct hoorbare verhogingen van geluidsbelastingen zullen hierbij niet of nauwelijks optreden.

Waterkwaliteit
Ook is volgens indiener niet gekeken naar invloed op bijvoorbeeld de waterkwaliteit en zwemwaterkwaliteit. Op wordt niet ingegaan op welke invloed de windturbines hebben op de leefomgeving en het feit dat schadelijke stoffen (bijvoorbeeld Bisfenol A) in bodem en het oppervlaktewater kunnen terechtkomen.

Reactie
De stellingname van indiener inzake het niet beschouwen van waterkwaliteit is onjuist. In de

paragrafen 8.1.2 en 8.1.3 van het MER is respectievelijk ingegaan op de mogelijke effecten op de bodemkwaliteit en het oppervlaktewater. Verder wordt er verwezen naar het antwoord in paragraaf 3.1.6.2 van de zienswijzennota.

Verschil in afstandsnormen
Indiener wijst op een rechtsongelijkheid in afstandsnormen (1/2 km) tussen de beide gemeenten. Indiener is van mening dat hierbij sprake is van onzorgvuldige inconsistente belangenafweging. De gemeentegrens tussen beide gemeenten wordt als medeoorzaak genoemd.

Als oplossing noemt indiener dat de gemeente zich aan de werkelijke RES-opgave houdt, waardoor een grotere afstand mogelijk is ten gunste van bescherming van de fysieke leefomgeving. Indiener wil uniforme afstandsnormen met een deugdelijke, transparante en gemotiveerde belangenafweging.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.1 van deze zienswijzennota.

Bescherming fysieke leefomgeving
De belangen van de partijen betrokken bij de Bestuursovereenkomst hebben volgens indiener voorrang, waardoor de leefomgeving niet evenredig is meegewogen in het VKA. De beoogde windturbines zijn dicht bij de woonkernen voorzien, terwijl het voorzorgsbeginsel en de Omgevingswet zien op bescherming van de fysieke leefomgeving. De gemeente ontkent voorzorgsbeginsel. Het planMER noemt dit niet of onvoldoende. Er wordt alleen maatregelen genoemd om impact te verminderen. Er is niet beschouwd of een grootschalig windpark op deze plek wel kan met de aanwezige ruimtelijke beperkingen.

Reactie
De voorwaarden uit de Bestuursovereenkomst zijn bestuurlijke uitgangspunten, en gebaseerd op een uitgebreid participatie -en onderzoeksproces in de jaren ervoor (verkenningsfase). Het belang van de leefomgeving is hierin integraal verweven. Dit belang is, in tegenstelling van wat indiener stelt, volwaardig meegewogen in het VKA. Dit blijkt onder meer uit het feit dat de windturbines op minimaal 1 (’s-Hertogenbosch) en 2 km (Oss) van de bebouwde kom moeten worden gesitueerd. Met het hanteren van afstandsnormen tot aan woonkernen komen de gemeenten tegemoet aan het voorzorgsbeginsel en de bescherming van de leefomgeving van omwonenden in de kernen. Verder wordt verwezen naar paragraaf 3.1.1 van deze zienswijzennota.

Het MER beschouwt zorgvuldig alle aspecten van een gezonde leefomgeving in paragraaf 7.5 en heeft daarbij de aanwezige ruimtelijke beperkingen in beeld gebracht. Uit het planMER zijn de milieueffecten te herleiden. Dit heeft geen aanleiding gegeven om de haalbaarheid en uitvoerbaarheid in twijfel te trekken. Ook in eerdere fases zijn deze beschouwingen uitgevoerd, zoals in het rapport Eindverkenning Duurzame Polder.

VKA
Er is volgens indiener een VKA gekozen waarbij de windturbines zo dicht mogelijk bij de woonkernen komen te liggen en maximale hinder veroorzaken. Voor de vorm zijn andere inrichtingsplannen gemaakt, die door de gestelde randvoorwaarden echter op voorhand reeds zouden afvallen. Er heeft hierdoor nimmer een gelijkwaardige afweging van inrichtingsplannen plaatsgevonden. Wat men vooraf had moeten doen, een ruimtelijke toetsing of het zoekgebied wel geschikt is vanwege de aanwezige ruimtelijke beperkingen.

Reactie
Er wordt grotendeels verwezen naar het vorige antwoord. Aanvullend daarop: met ‘andere

inrichtingsplannen' doelt indiener waarschijnlijk op de andere MER-varianten. Die zijn niet 'voor de vorm' opgesteld, maar in het kader van een zorgvuldig en passend planMER-onderzoek, en om aan de hand van een gelijkwaardige vergelijking of afweging te komen tot het VKA. De afwegingen om te komen tot het VKA zijn opgenomen in paragraaf 3.7 van het Programma.

Landschappelijke inpassing
In zoverre ontbreekt het, zo stelt indiener, aan onderbouwing en motivering ten aanzien van de landschappelijke inpassing en meerwaardecreatie voor het gebied. Welke waarde wordt nu aan het landschap toegevoegd?

Reactie
Zowel het MER als het Programma besteden veel aandacht aan dit onderwerp. In het MER zijn in de hoofdstukken 10 tot en met 13 uitgebreide analyses uitgevoerd op de realisatie van landschappelijke elementen of kwaliteitsverbetering landschap. In het Programma zijn voor het toevoegen van de landschappelijke kwaliteit verschillende visies, beschrijvingen en (voor 's-Hertogenbosch) ontwikkelperspectieven voor de verschillende deelgebieden opgenomen. Initiatiefnemers moeten in 's-Hertogenbosch, als onderdeel van hun integrale plan, voor de winturbines aangeven welke kwaliteitsimpulsen zij realiseren (zie onder paragraaf 5.5 van het Programma). Het Programma geeft ook aan wat -omgerekend naar financiën-, de omvang dient te zijn van die kwaliteitsimpuls die gekoppeld wordt aan de realisatie van de windturbines.

Aantal gehinderden
Indiener deelt mee dat niet in een belangenafweging is meegenomen om hoeveel bewoners het gaat die worden getroffen door hinder dan wel extreme hinder van windturbines. Ook niet voor de toekomstige bewoners van de Groote Wielen (3000 nieuwe woningen).

Het RIVM heeft volgens indiener erkend dat het nadelige gezondheidsgevolgen heeft en dat wonen nabij windturbines schadelijke effecten heeft. Het RIVM raadt gezien de geluidshinder af om windturbines nabij grootschalige woningbouw te plaatsen. Indiener wijst ook op een factsheet van RIVM. Het is voor indiener belangrijk zorgen van omwonenden serieus te nemen en hen te betrekken bij het planningsproces en de plaatsing van windturbines, zodat ze minder hinder daarvan hebben.

Geluidsmaatregelen tegen laagfrequent geluid zijn volgens indiener niet te nemen. Laagfrequent geluid brengt volgens indiener (ernstige) hindereffecten met zich mee en wijst op een rapport van Stichting LFg. De effecten van laagfrequent geluid dragen kilometers ver, tot zeker 5 km. Gevels van huizen houden laagfrequent geluid ook niet tegen, waardoor juist het geluid binnenshuis versterkt wordt.

Reactie
De stellingname van indiener is onjuist. In paragraaf 7.5.2 van het planMER zijn tabellen (7.33 t/m 7.36) opgenomen waarin de aantallen geluidgehinderden of woningen zijn weergegeven. Dit gegeven heeft nadrukkelijk wel als argument meegewogen in de afweging van het VKA, gelet op het feit dat de eerder gekozen afstandsnorm van 1 km in stand wordt gehouden – en bijvoorbeeld niet de variant Natuur is gekozen, of een variant is gekozen die dichter dan 1 km bij de Groote Wielen komt. Door de minimale afstand van 1 kilometer aan te houden is grofweg de maximale geluidsbelasting 42 dB Lden, en daarmee is een goed of aanvaardbaar woon- en leefklimaat gewaarborgd.

Wat betreft de stellingen inzake het RIVM en gezondheid wordt verwezen naar de beschrijving over Gezondheid in paragraaf 7.5.1. van het planMER en in paragraaf 3.1.6 van de zienswijzennota. Wat betreft de argumentatie over laagfrequent geluid wordt verwezen naar de paragrafen 7.5.3 van het

planMER en 3.1.6.1 van de zienswijzennota. Onder meer is daar beschreven dat het risico op laagfrequent geluid klein wordt vanaf 250 meter. De door indiener genoemde afstanden en vermeende uitspraak van het RIVM worden dan ook bestreden. De gemeenten volgen hier het beleid van de landelijke overheid, zoals beschreven in paragraaf 7.5.1 van het planMER.

De gemeenten zijn het helemaal eens dat het betrekken van omwonenden een belangrijk onderdeel is van de planvorming. Daarom heeft ook uitgebreide participatie plaatsgevonden in de totstandkoming van het VKA, en stellen de gemeenten het voeren van een zorgvuldige omgevingsdialoog als uitgangspunt voor de vervolgfase.

Belangenafweging energietransitie versus overige belangen

De vastgestelde norm van 47 Lday en 41 Lnight door het Rijk vastgesteld is volgens indiener een consensus tussen de ervaren hinder en de noodzakelijke energietransitie.

- Het gaat niet om de noodzakelijke energietransitie, de RES-opgave, maar om meer opwek ambitie van de gemeente;
- Geen afweging is gemaakt van de maatschappelijke kosten;
- LFG reikt vele kilometers verder dan de afstand van 1 km, waardoor een veel grotere hinder plaatsvindt door plaatsing van deze windturbines (huisvestingsproblematiek, relatietherapie, arbeidsongeschiktheid, werkloosheidsproblematiek en maatschappelijke ontwrichting.

Gezien de te verwachten problematiek mag van de gemeente verwacht worden dat men het voorzorgsbeginsel dan ook expliciet in acht neemt.

Reactie
Er wordt verwezen naar het antwoord onder de bovenstaande kopjes ‘Bescherming fysieke leefomgeving’ en ‘Aantal gehinderden’, en naar paragrafen 3.1.2 en 3.1.21 van deze zienswijzennota. Hetgeen indiener meedeelt, dat door het laagfrequent geluid allerlei sociale problemen ontstaan, is een ongefundeerde gevolgtrekking.

Radarverstoring en woningbouw
Verder wordt in het planMER niet ingegaan op de impact van het radarstation in Herwijnen. Bovendien is de polder door het EIB aangewezen als mogelijk toekomstig grootschalig woningbouw gebied, alsmede in de structuurvisie van de gemeente ‘s-Hertogenbosch. Door nu een dermate grootschalig windturbinepark te plaatsen, wordt het gebied nagenoeg ongeschikt voor andere functies, aldus indiener. Alternatieven die wel met woningbouw en het belang van Defensie zijn te combineren, niet zijn onderzocht.

Reactie
De stelling van indiener dat niet wordt ingegaan op de mogelijke impact van radarhinder is onjuist. Er zijn verkennende radarhinderonderzoeken uitgevoerd in het kader van dit Programma en Plan-MER. De mogelijke effecten van radarhinder en de invloed daarvan op dit project, zijn beschreven in paragraaf 14.4 van het planMER en onder andere in paragraaf 3.2.4 en 4.3 van het Programma.

Het is onjuist dat de gemeente ’s-Hertogenbosch in de Ruimtelijke Structuurvisie ‘Stad tussen Stromen’ (2014) de polder aanwijst als mogelijke grootschalige woningbouwlocatie. Er wordt enkel ruimte geboden aan De Bunders’, de locatie gelegen ten oosten van de wijk de Overlaet. In de Ontwerp Omgevingsvisie ‘s-Hertogenbosch is geen ruimte of ontwikkellijn opgenomen om een nieuwe grootschalige woningbouwlocatie in de Duurzame Polder op te nemen. Er zijn alleen mogelijke uitleglocaties bij Nuland en ten zuiden van de Groote Wielen aangeduid, de eerdergenoemde locatie De Bunders.

Het EIB is op geen enkele wijze een beleidsvormend orgaan met rechtskracht en heeft voor de gemeente 's-Hertogenbosch of een hoger overheidsorgaan geen opdracht om dit te onderzoeken, of nieuwe woningbouwlocaties aan te wijzen. Het onderzoek waar (waarschijnlijk) naar verwezen wordt is een eigenstandig onderzoek naar bouwlocaties en is een verkennend rapport op regionaal / provinciaal niveau. Het rapport heeft geen status. De gehele polder tussen 's-Hertogenbosch en Oss is in het rapport als zoekgebied voor woningbouw aangewezen, zonder enige locatiespecifieke kennis of context, aangewezen. Vervolgens wordt zonder verdere onderbouwing, onderzoek of analyse een schil van 670 ha. rond Groote Wielen en Rosmalen als potentiële woningbouwlocatie bestempeld, van de Maasdijk tot de A59. Verder wordt verwezen naar paragraaf 3.1.12 van deze nota.

Cultuurhistorisch erfgoed

In het planMER wordt volgens indiener geen of onvoldoende rekening gehouden met cultuurhistorisch erfgoed, zoals het beschermd dorpszicht van Kruisstraat. Het gehele gebied is als zodanig ook door de provincie aangemerkt als cultuurhistorisch waardevol. Alleen de eendenkooien worden selectief meegenomen.

Reactie
De gemeente ’s-Hertogenbosch heeft in haar Monumentenkaart de gemeentelijk beschermd stads- en dorpsgezichten opgenomen, hierin is Kruisstraat niet aangeduid als beschermd dorpsgezicht.

In de Cultuurhistorische Waardenkaart herziening 2024 van de provincie is de polder aangemerkt als cultuurhistorisch waardevol gebied onder de noemer Beerse Overlaat met kenmerkende waarden zoals de Hertogswetering, de Roode Wetering en de eendenkooien. De cultuurhistorische waarde van de polder is in het planMER ook beschouwd in paragraaf 7.1.4.

Woningbouwopgave

- De woningbouwopgave wordt volgens indiener niet beschreven als belangrijkste maatschappelijke onderwerp. De Blokken/Bunders is opgegeven, waar eerst op grond van de structuurvisie woningen zouden komen, vanwege een hoger niet noodzakelijk RES-bod dan de daadwerkelijke opgave om energieopbrengst te maximaliseren;
- Men schuift de eigen structuurvisie opzij schuift en draagt alternatieve grote woningbouwlocaties aan (bijv. voormalig bedrijventerrein Meerendonk);
- Aan een betere doorstroming van rijksweg A2 levert dat geen bijdrage (dagelijks files).

Reactie
De Bunders is en blijft in beeld als woningbouwlocatie. Een deel van deze locatie valt in het plangebied van de Duurzame Polder. Het faciliteren van deze plek voor woningbouw is beschreven in Bijlage 3 bij het Programma, onder Ontwikkelperspectief Overgang Zand-Klei, thema Wonen. Verder wordt voor de afwegingen ten aanzien van de woningbouwopgave verwezen naar paragraaf 3.2.10, kopje ‘Geen ruimte voor woningbouw’.

Integrale belangenafweging vanuit RES-opgave

Er heeft volgens indiener geen integrale belangenafweging in het planMER plaatsgevonden vanuit de daadwerkelijke RES-opgave; alle andere functies en beperkingen van het betreffende gebied worden opzij geschoven voor de maximale hoeveelheid windturbines.

Reactie
De gemeenten delen de mening van indiener niet. Het project is vanuit een integrale belangenafweging -en gebiedsontwikkeling ingericht en vormgegeven. Die afweging vindt overigens

plaats in het Programma en niet zozeer in de planMER. Het MER is een hulpmiddel geweest om te komen tot die afweging. In het planMER worden juist de milieueffecten van varianten inzichtelijk gemaakt om de 'hoeken van het speelveld' te benaderen. Dit om vervolgens een algemene integrale afweging te kunnen gaan maken. De gemeenten zijn zich er terdege van bewust dat het project naar verwachting nadelige effecten met zich mee brengt. Deze worden zoveel mogelijk gemitigeerd en gecompenseerd. Daarbij worden initiatiefnemers ook gevraagd bij te dragen aan de gebiedsontwikkeling en landschapsverbetering.

Alternatievenonderzoek

Het plan-MER bevat volgens indiener deze tekortkomingen ten aanzien van alternatievenonderzoek:

- Er heeft nooit een serieuze verkenning van alternatieve locaties voor mogelijke opwek van duurzame energie plaatsgevonden;

- Er is onvoldoende onderzoek naar combinaties van windturbines en zonne-energie als hernieuwbare energie en andere duurzame energie, waarbij de eigen ambitie leidend is gemaakt en het verschil met de daadwerkelijke opgave vanuit de RES niet inzichtelijk is gemaakt.

- Er is nooit een alternatief onderzoek geweest, waarbij de gemeente 's-Hertogenbosch kiest voor deels energie opgewekt met windparken op zee, nooit enig beleid heeft opgesteld voorbesparing van energie en energie uit zon plannen volledig heeft geschrapt.

Reactie
De gemeenten delen de mening van indiener niet. Er wordt verwezen naar paragraaf 1.1.5 van de planMER en naar de afweging van het VKA in hoofdstuk 14 van de planMER, alsmede naar paragraaf 3.7 van het Programma. Ook wordt verwezen naar de paragrafen 3.1.2, 3.1.3 en 3.1.5 van deze zienswijzennota.

Overschrijden RES-opgave
De huidige plannen van de gemeente 's-Hertogenbosch overschrijden de RES-opgave ruimschoots. Het is vanuit een lokale ambitie om in 2045 energieneutraal te zijn. Dat staat haaks op andere ambities van de gemeente, zoals het zijn van datastad nummer 1. Ook zijn er problemen met het stroomnet. Het overschrijden van de RES-opgave werkt volgens indiener negatief aangaande de energietransitie en gaat ten koste van de leefomgeving.

Reactie
Dat de ambities om een klimaatneutrale gemeente te zijn in 2045 zich niet verenigen met andere ambities van de gemeente, zoals het zijn van een datastad, is onjuist. Het opwekken van duurzame energie is onderdeel van een heel pakket aan ambities die de gemeente heeft, zoals energiebesparing, zon-op-daken etc. De problemen met het stroomnet zijn bekend en kunnen de gemeenten helaas niet zelfstandig oplossen.

De gemeente 's-Hertogenbosch heeft niet als doel energieneutraal te zijn in 2045, maar klimaatneutraal. Dit zijn twee wezenlijk verschillende zaken. Er kan verwacht worden dat bij de overige ambities die omschreven worden de energievraag zal toenemen. Om te zorgen dat deze ambities hand in hand kunnen gaan, zetten de gemeenten in op extra duurzame opwek. Hiermee zorgen de gemeenten ervoor dat deze extra energievraag klimaatneutraal gebeurt, en dus samen kan gaan met de doelstelling om in 2045 klimaatneutraal te zijn.

Wat betreft de afweging ten aanzien van de leefomgeving wordt verwezen naar paragraaf 3.7 van het Programma en paragraaf 3.1.21 van deze zienswijzennota.

Nut en noodzaak

Nederland ligt volgens indiener inmiddels ver voor op het schema om in 2030 de afgesproken 35 Twh uit de RES-opgave op te wekken. Het probleem wat betreft energietransitie zit hem in de uitfasering van fossiele brandstoffen ten behoeve van verwarming.

Reactie
Om in 2045 klimaatneutraal te zijn, zal er inderdaad breder gekeken moeten worden dan alleen hernieuwbare opwek van energie. Het uitfaseren van fossiele brandstoffen bij het verwarmen van de gebouwde omgeving is hier een belangrijk onderdeel van. Als we woningen zonder fossiele brandstoffen willen gaan verwarmen in de toekomst, betekent dat de vraag naar elektriciteit significant zal toenemen. Met de ontwikkeling van hernieuwbare energiebronnen, zorgen de gemeenten ervoor dat deze toename in stroomverbruik opgevangen kan worden met groene stroom.

Zonne- en windenergie plus netcongestie
Algemeen bekend is dat een evenwichtige balans tussen zonne- en windenergie of andere energievormen noodzakelijk is om dat doel te bereiken. Het stroomnet kan dit niet aan. Het Rijk is druk bezig met (groene) waterstof en kleine kernenergiecentrales.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.5 van deze zienswijzennota. Ook wordt verwezen naar het kopje ‘Milieueffecten uitbreiding stroom netwerk’ in de zienswijze van Groen inZicht in paragraaf 3.2.11 van deze zienswijzennota.

Energieneutraal
De gemeente ’s-Hertogenbosch denkt volgens indiener vanuit de ambitie om energieneutraal te zijn in 2045 en daarom een hoger RES-bod heeft gedaan. Een eventuele vergunning voor de plaatsing van windturbines door de provincie voor maximaal 25 jaar is voorzien. Dus op het moment dat men denkt energieneutraal te zijn, moet de Duurzame Polder weer opgedoekt worden. Ook het compenserende klimaatbos is daarmee achterhaald, welk doel heeft dit bos?

Reactie
Zoals eerder beschreven, heeft de gemeente niet als doelstelling energieneutraal te zijn in 2045, maar wel klimaatneutraal.

Daarnaast heeft de gemeente 's-Hertogenbosch geen hoger RES-bod gedaan. Als RES NOB is op basis van potentieel een bod ingediend bij het NPRES, welke later onderverdeeld is op basis van energieverbruik. De gemeente heeft besloten te versnellen op dit RES bod, om in 2045 klimaatneutraal te kunnen zijn. De energievraag in de stad zal enorm toenemen de komende twintig jaar, door in te zetten op hernieuwbare energie zorgen de gemeenten ervoor dat dit op een klimaatneutrale manier gaat. Welke voorziening er wordt getroffen na beëindiging van de levensduur van de huidige windturbines is nu niet aan de orde.

Het klimaatbos is een afspraak uit het Bestuursakkoord is en is nu voorgesteld als een klimaatlandschap in het Ontwikkelperspectief voor deelgebied de “Stadsrand ’s-Hertogenbosch” . Hierin worden meerdere doelen verenigd, te weten: natuurontwikkeling, versterking van verbinding stad en land, ruimte voor herontwikkeling op vrijkomende (agrarische) bedrijfskavels, en verbetering van de landschappelijke kwaliteit en waterkwaliteit.

Proces en participatie

Er is volgens indiener niet naar de daadwerkelijke RES-opgave gekeken en geschiktheid van een gebied, maar slechts naar de grootte van een gebied om uit ambitie zoveel mogelijk energie op te wekken. Kijk naar bijvoorbeeld natuur, het vooraf aangegeven zoekgebied (op afstand van woonkernen) is ineens grotendeels niet bruikbaar meer om windturbines te plaatsen. Omwonenden hebben nooit hun belang van bescherming van de fysieke leefomgeving als randvoorwaarde kunnen inbrengen, het is strikt een bestuurlijke aangelegenheid.

Reactie
Er wordt verwezen naar de antwoorden onder bovenstaande kopjes Bescherming fysieke leefomgeving en Woningbouwopgave. Wat betreft natuur wordt verwezen naar paragraaf 3.1.9 en betreffende participatie naar paragraaf 3.1.14 van deze zienswijzennota.

Informatieavonden
Indiener vond dat op de gehouden informatieavonden veel éénrichtingsverkeer was. Veel vragen konden of werden niet beantwoord. Een voorbeeld: een bewoner vraagt waar de windturbines moeten komen. Antwoord van de gemeente: dat weet u beter dan wij. Vraag: Hoe hoog worden de windturbines? Ook dat weten we nog niet. Vraag Over hoeveel windturbines gaat het? Antwoord: dat moeten we nog bezien wat er mogelijk is.

Reactie
Uw korte impressie van informatieavonden delen de gemeenten niet. De vragen zijn altijd zoveel mogelijk beantwoord, en als dat niet kon, zijn deze daarna alsnog beantwoord; ofwel in een individueel gesprek, ofwel op een ander moment. Bovendien kloppen de antwoorden ook voor zover indiener die nu schetst; op dat moment en ook nu nog niet, is niet duidelijk hoe hoog de windturbines zullen worden (nu weten wel dat deze maximaal 261,5 meter hoog worden, maar dit kan ook lager worden). Ook het precieze aantal windturbines was en is nu nog onzeker. Voor ’s-Hertogenbosch is duidelijk dat dit er maximaal 16 zijn, in overeenstemming met het Bestuursakkoord. De gemeenten zijn afhankelijk van plannen van toekomstige initiatiefnemers. Voor Oss is geen concreet aantal als opgave neergelegd, maar een energie-opgave van 0,514 PJ.

Verkennend gesprek
Indiener stelt dat in 2015 een verkennend gesprek is gevoerd naar aanleiding van het mogelijke zoekgebied tussen gemeente en de betrokken wijkraden van de oostelijke gemeentedelen. De wijkraden zijn destijds akkoord gegaan met het zoekgebied, onder de stikte randvoorwaarde dat bewoners geen enkele hinder zouden ondervinden, anders dan visuele. Daarbij werd ook nog eens uitgegaan van slechts enkele windturbines, met de destijds gangbare hoogten van 80 en 150 meter. Nadien is de gemeente met het resultaat aan de haal gegaan en heeft nooit meer omgekeken naar de gemaakte afspraken. De gemeente toont zich met de Duurzame Polder als onbetrouwbaar.

Reactie
Deze afspraken dateren van 2015 (voor de start van het huidige project) en zijn door gemeente ’s-Hertogenbosch niet opgenomen in de uitgangspunten voor het project Duurzame Polder.

Misinterpretatie energietransitie
Indiener stelt dat het niet gaat om zo snel mogelijk zo veel mogelijk energie winnen en verkopen, zoals bij de Duurzame Polder, waar wordt geredeneerd vanuit een hoger RES-bod en de ambitie van de gemeente. Wat draagt dit project bij van 25 jaar aan bestrijding van klimaatverandering?

Reactie
Zie het antwoord hieronder bij Nut en noodzaak.

Nut en noodzaak
Er was volgens indiener sprake van 80 naar 16 windturbines om in 2045 energie/klimaatneutraal te zijn. De energietransitie omvat iets anders en er volgens de RES-opgave maximaal 4 tot 7 windturbines nodig zijn. Nederland is netto-exporteur van energie. Welke noodzaak is er dan nog?

Nut en noodzaak voor een windturbinepark in de polder zijn volgens indiener gezien het bovenstaande onvoldoende onderbouwd en gemotiveerd. Alternatieven met de juiste RES-opgave en gebaseerd op een evenwichtige combinatie van zon en wind of anderszins binnen en buiten de polder zijn niet onderzocht en ook niet de impact op milieu, leefomgeving of de belangenafweging

Reactie
Er wordt verwezen naar paragrafen 3.1.2 en 3.1.5 van deze zienswijzennota. De keuze voor een energieneutrale of klimaatneutrale gemeente is een afweging van beide gemeenten zelf.

Proces: inconsistente motivering inzake geschiktheid gebied en alternatieve locaties

De milieuconsequenties van het verhoogde RES-bod zijn naar de mening van indiener nooit voldoende onderzocht en geen belangenafwegingen zijn gemaakt over de ruimtelijke inpassing van een windturbinepark.

Reactie
De stelling van indiener is onjuist. Juist in de planMER is hier onderzoek naar gedaan en bijbehorende belangenafweging is in het Programma gemaakt, waarbij het planMER als hulpmiddel heeft gediend. Dit is conform de vereisten uit de wet- en regelgeving. Verder wordt verwezen naar het eerdere antwoord onder het bovenstaande kopje Bescherming fysieke leefomgeving.

Defensie
De gemeente ’s-Hertogenbosch heeft volgens indiener in een vroeg stadium de polder als enig geschikt gebied aangewezen – enkel om destijds bestaande initiatieven mogelijk te maken, terwijl bekend was dat de polder eigenlijk niet geschikt was. Gewezen wordt op natuur en defensiebelangen.

Reactie
De stellingname van indiener dat de polder in ’s-Hertogenbosch enkel is aangewezen om bestaande initiatieven mogelijk te maken is onjuist. Wel zijn de initiatieven aanleiding geweest om de verkenningen naar grootschalige windenergie in de polder op te starten. De belangen die indiener verder noemt, zijn uitgebreid in die fase verkend (zie onder andere Eindrapport 2^{e} fase Verkenning).

Alternatieven
Het MER omschrijft daarnaast volgens indiener ook onvoldoende waarom alternatieve locaties en/of ontwerpen niet haalbaar zijn of minder geschikt zouden zijn. Overigens vormen ‘zichtlijnen’ geen ruimtelijke beperking.

Reactie
Er wordt verwezen naar het eerdere antwoord onder het bovenstaande kopje Alternatievenonderzoek.

Ruimtelijke beperkingen
In de besluitvorming heeft de gemeente volgens indiener geen rekening gehouden met ruimtelijke beperkingen in potentiële zoekgebieden en is de aanwijzing van de Duurzame Polder volstrekt willekeurig. Hierbij geeft indiener de volgende argumenten:

- Ingegeven door plaatselijke initiatieven;
- Onzorgvuldig uitgevoerd;

- Vanuit sectoraal perspectief, energiewinning;
- De daadwerkelijke opgave is vele malen kleiner dan er wordt geclusterd in het gebied;
- PlanMER ontbeert een goede locatieonderbouwing o.a. vanuit milieuoogpunt;
- Alleen is gekeken naar technische belemmeringen en haalbaarheid, niet naar kenmerken en specifieke ruimtelijke beperkingen van het gebied;
- Aanwijzing van de Duurzame Polder als geschikt gebied voor een grootschalig windpark is gebrekkig tot stand gekomen, waardoor uitgebreidere alternatievenonderzoek van MER noodzakelijk is;
- Indiener is van mening dat voorafgaand de gemeenten geen onderzoek hebben gedaan naar welke locaties geschikt zijn voor een windpark, waarbij de initiatieven en het clusteren van een groot gebied leidend waren.

Reactie
Er wordt verwezen naar de eerdere antwoorden hierboven en bij de kopjes Alternatievenonderzoek en Bescherming fysieke leefomgeving en Woningbouwopgave.

Onvolledige Milieueffectbeoordeling

Het Plan-MER Duurzame Polder schiet volgens indiener tekort op volledigheid en mate van gedetailleerdheid. Het MER biedt geen volledige beoordeling van de cumulatieve effecten van stikstofuitstoot, geluidsoverlast, en impact op natuurgebieden. Ook de cumulatieve effecten van nabijgelegen windturbines (waaronder in ieder geval Hoenzadriel) dienen te worden meegenomen in het MER.

Reactie
In tegenstelling tot wat indiener benoemt, is in het planMER een uitgebreide beschouwing naar cumulatieve geluidsbelasting opgenomen in de paragrafen 7.5.4, en 14.3.5 (VKA).

Het is wel juist dat ten aanzien van natuur nog geen beoordeling van cumulatieve effecten is uitgevoerd. Hiervoor is nog onvoldoende informatie over de exacte uitwerking van het VKA-gebied beschikbaar. Dit volgt in de vervolgfase met het projectMER. De ecologische risicoanalyse geeft aan dat nader veldonderzoek (wintervogelonderzoek) en een daaropvolgende natuurtoets van de mogelijke effecten van de ontwikkeling van windturbines in het zoekgebied, zal moeten uitwijzen of (in cumulatie met effecten van andere projecten) sprake kan zijn van significant negatieve effecten op de instandhoudingsdoelstellingen van de betreffende soorten.

Daarnaast is in hoofdstuk 15 van het planMER aangegeven welke kennisleemten bestaan, waarbij het aspect cumulatieve effecten is benoemd en wordt een aanzet tot monitoring gedaan voor het vervolg. Ook hier zijn de cumulatieve effecten benoemd.

Oostelijke Landweg
Ook staat sinds 2003 in de structuurvisie van de gemeente dat een Oostelijke Landweg moet worden gerealiseerd, welke aangelegd moet worden om de Vinex-wijk Groote Wielen beter te ontsluiten. Deze Landweg is volgens indiener ook onvermijdelijk, als randvoorwaarde om de Noord-Oosthoek van de Groote Wielen nog te realiseren. Dit cumulatieve effect wordt ook niet meegenomen.

Reactie
De noodzaak en haalbaarheid van de rondweg de Groote Wielen is nog in onderzoek; de komst ervan is dus nog niet zeker. Met deze weg kon daarom geen rekening worden gehouden.

Infrastructuur Rosmalense polder
Daarnaast ontbreekt het volgens indiener in de Rosmalense polder aan infrastructuur om überhaupt

deze plek met te bouwen windturbines te bereiken. Ook ontbreekt het aan stroominfrastructuur en energieopslag, zodat er nog flinke bouwwerkzaamheden moeten plaatsvinden. Met al deze cumulatieve effecten is in het planMER geen rekening gehouden.

Reactie
In de vervolgfase zal bij de vergunningaanvraag en het projectMER duidelijk worden waar de windturbines worden gerealiseerd. Daarmee wordt ook duidelijk of er sprake zal zijn van infrastructurele en/of overige belemmeringen (waaronder eventueel als gevolg van cumulatie). Dat is op dit moment, gelet op het abstractieniveau van het planMER, nog niet aan de orde. Inderdaad dienen er ook bouwwerkzaamheden voor de stroominfrastructuur en eventuele energieopslag plaats te vinden. Dit zal eveneens onderdeel uit gaan maken van de vergunningaanvraag en het projectMER.

Stikstofproblematiek

De recente uitspraak van de Raad van State stelt volgens indiener dat intern salderen niet mag worden gebruikt in de voortoets. Het MER moet herzien om te voldoen aan de eisen van recente jurisprudentie. De stikstofuitstoot van windturbines moet worden meegenomen in de analyse met daarbij de cumulatieve effecten. Ook met de uitspraak van de Rechtbank Den Haag inzake Greenpeace-De Staat dient in dit licht nader te worden beschouwd dat er rekening moet worden gehouden met stikstofreductie.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.7 van deze zienswijzennota.

Circulaire economie

Op geen enkele wijze wordt volgens indiener voldaan aan de voorgeschreven circulaire economie. De nationale grondwet bepaalt vanuit dat oogpunt ook primair dat het beleid van de overheid gericht moet zijn op de bewoonbaarheid van het land en de bescherming en verbetering van het leefmilieu.

Reactie
Het Programma bevat voor meerdere onderdelen van de fysieke leefomgeving, een uitwerking van beleid en maatregelen om doelstellingen voor die leefomgeving te bereiken. Dit sluit aan op de bepaling uit de Omgevingswet, artikel 3.5.

Participatie en Transparantie

Het planMER schiet volgens indiener tekort op het gebied van transparante besluitvorming en effectieve participatie. De participatiemomenten die zijn georganiseerd rondom de Duurzame Polder waren volgens indiener sturend, het was omwonenden onbekend dat een lokale ambitie als uitgangspunt diende.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.14 van deze zienswijzennota. Aanvullend daarop, het volgende. Het uitgangspunt van 16 windturbines en het opwekken van ‘meer dan de RES-opgave’ zijn als duidelijke doelstellingen opgenomen in de NRD bij het MER en het Plan van Aanpak die in juni 2022 zijn vastgesteld. Die documenten vormden de kaders voor het nieuwe participatieproces en het ontwerpend onderzoek dat in het najaar van 2022 startte.

Participatie opnieuw
Indiener stelt dat er aanzienlijke zorgen en bezwaren zijn vanuit de samenleving. Al deze zorgen zijn echter nooit (aantoonbaar) meegenomen in de opties en alternatieven, laat staan tot enige

aanpassing van de plannen. Het MER gaat hier onvoldoende op in. Het participatieproces moet daarom opnieuw worden doorlopen.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.14 van deze zienswijzennota. Aanvullend daarop, het volgende. Het is onjuist dat de ingebrachte zorgen door de omgeving geen invloed hebben gehad. Op verschillende momenten heeft dit invloed gehad op het project; eerst al in de verkenningsfase, waar beide gemeenteraden besloten om bovenwettelijke afstandsnormen in te stellen; en later in de fase van het ontwerpend onderzoek, waar input van bewoners en andere belanghebbenden zoveel mogelijk zijn verwerkt in de uitgangspunten van het VKA en Ontwikkelperspectieven. De gemeenten zien geen aanleiding om opnieuw een participatieproces te organiseren.

Bevoegdheid

Vanwege de omvang van de Duurzame Polder is het Rijk op grond van de Elektriciteitswet beslissingsbevoegd. Het Rijk heeft volgens indiener aangegeven de plannen niet te steunen en heeft verzocht de plannen te wijzigen dan wel in te trekken. De gemeente heeft daarop een bestuurlijke kunstgreep toegepast. Door het project kunstmatig te splitsen, zou het ineens om twee separate projecten gaan die los van elkaar de grens van 100 Mw niet overschrijden. Vervolgens heeft men gezamenlijk besloten dat de gemeenten ’s-Hertogenbosch en Oss de plannen verder mogen onderzoeken en ontwikkelen en dat middels een bestuursakkoord bekrachtigd.

Volgens het Besluit activiteiten leefomgeving gaat het hier echter om één enkele activiteit in één gebied. Ook het argument dat het twee aparte projecten zou betreffen, is lastig te verklaren aangezien er slechts één project Duurzame Polder is doorlopen en zeker nu er slechts één plan MER is opgesteld.

Indiener vindt dat het Ministerie van EZ & Klimaat in deze constellatie een dubieuze rol heeft gespeeld, nu nationale belangen worden opgeofferd ten behoeve van een lokale ambitie. Het Ministerie heeft aangegeven nooit de intentie te hebben gehad om windturbines in de Rosmalense polder te plaatsen dan wel de regie te willen voeren over het project.

Wat betreft de provincie, werden in de provinciale Ruimtelijke Verordening initiatieven voor een grootschalig windpark in het zoekgebied niet mogelijk gemaakt. De provincie is echter overstag gegaan, toen zij haar belangrijkste asset, het natuurgebied en plas- of weidevogelgebied, op voorhand veilig kon stellen, aldus indiener.

Reactie
De stelling dat het rijk de plannen niet ondersteunt, is onjuist. Potentiële initiatiefnemers hebben in het verleden een melding bij het rijk gedaan voor het toepassen van de zogenaamde rijkscoördinatie-regeling. Het rijk heeft daarop besloten geen rijkscoördinatieregeling toe te passen, maar de bevoegdheid bij de lokale overheden (gemeenten) neer te leggen. Er is evenmin een bestuurlijke kunstgreep toegepast zoals indiener stelt. Het project Duurzame Polder is als één project ingericht en de gemeenten nemen het voortouw voor de ruimtelijke inpassing. Er wordt verwezen naar de Bestuursovereenkomst, waarin deze afspraken, ondertekend door zowel het rijk als de provincie, zijn vastgelegd.

De kwalificaties van indiener over de andere overheden volgen de gemeenten niet.

Geschiktheid Rosmalense polder als zoekgebied

In dat licht bezien moet, zo stelt indiener, ook de geschiktheid van de Rosmalense polder als zoekgebied nader tegen het licht worden gehouden. Uitgangspunt van het bepalen van zoekgebieden was een groot open gebied, waar windturbines konden worden geclusterd. Nu het natuurgebied dat centraal in het zoekgebied van de Rosmalense polder ligt als belang van de provincie is ingebracht als harde randvoorwaarde, blijft er volgens indiener van dat grote open gebied dat geschikt zou zijn om windturbines te clusteren niets meer over.

Reactie
Deze redenering is ongegrond. De Duurzame Polder is een open poldergebied dat zich goed leent voor de realisatie van windenergie. Dat er een aantal weidevogelgebieden in gesitueerd zijn, is mede vanwege dit open karakter ontstaan; en doet niks af aan het feit dat dit een open groot gebied is. Het is wel van belang dat de huidige weidevogelpopulatie in stand blijft; er wordt verwezen naar de uitgangspunten in paragraaf 4.4 van het Programma.

Plaatsing randen woonkernen
Niet toevallig worden volgens indiener nu de windturbines aan de randen van de woonkernen voorzien, niet geheel toevallig waar net de deelnemende boeren een grondpositie hebben om te kunnen delen in de winst.

Reactie
Het VKA is in tegenstelling tot wat indiener stelt, juist niet aan de randen van woonkernen voorzien, maar op respectievelijk 1 km (’s-Hertogenbosch), en 2 km (Oss) afstand. Daarnaast is het VKA en het Programma opgesteld op basis van ruimtelijke, milieutechnische en bestuurlijke afwegingen, los van eigendommen.

Rijk – Rosmalense polder
Uit correspondentie blijkt volgens indiener verder dat het Rijk ook heeft gevraagd om de initiatieven voor windturbines in de Rosmalense polder te wijzigen dan wel in te trekken. In dat geval is er volgens indiener sprake van een bewust onjuist en onvolledig informeren van de gemeenteraad. Met misinformatie en bangmakerij heeft men uiteindelijk het gewenste doel behaald, zo stelt indiener.

Aangezien de bestuursovereenkomst volgens indiener onder valse voorwendselen tot stand is gekomen dient het Rijk dan ook conform de Elektriciteitswet als bevoegd gezag te worden gezien en verzocht de regie over te nemen inzake de Duurzame Polder.

Reactie
Zie de eerdere antwoorden onder het kopje Bevoegdheid.

Zorgplicht
In het planMER wordt voor indiener niet duidelijk hoe het voorzorgsbeginsel wordt toegepast, anders dan een onduidelijke en ongemotiveerde afstandsnormering van 1 km. Er is echter alleen gekeken hoe men de impact kan verminderen, niet hoe men (extreme) hinder kan voorkomen.

Reactie
Zie eerder antwoord bij het bovenstaande kopje Bescherming fysieke leefomgeving.

Instructieregels Rijk over evenwichtige toedeling van functies aan locaties

Het Rijk geeft in het Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl) instructieregels voor een evenwichtige toedeling van functies aan locaties. Het planMER noemt deze belangen, maar van een evenwichtige toedeling van functies is geen enkele sprake, aldus indiener.

In het gehele proces zijn omwonenden niet meegenomen en zijn hun terechte vragen, kritiek en zorgen onbeantwoord en genegeerd. Daarbij werd steeds gewezen op de RES-opgave, terwijl een niet noodzakelijk hoger RES-bod wordt aangehouden vanwege een ambitie.

Reactie
In het planMER hoeft geen evenwichtige toedeling van functies te worden geborgd. Het MER is een hulpmiddel om te komen tot een zorgvuldig afgewogen besluit, waarin het milieubelang vanaf het begin af aan meegenomen wordt. In het Programma is deze evenwichtige belangenafweging gemaakt met inbreng vanuit het MER.

Er wordt verder verwezen naar paragraaf 3.1.14. Aanvullend daarop: we vinden het jammer dat indiener de handelswijze van de gemeente zo typeert en herkennen ons daar niet in. De afgelopen jaren hebben beide gemeenten zich zo open en transparant mogelijk opgesteld, én alle afwegingen eveneens helder en open beschreven en toegelicht, in overeenstemming met alle geldende bestuurlijke afspraken.

Conclusie en Verzoek

Op basis van bovenstaande constateringen vraagt indiener:

1. De bevoegdheid inzake de Duurzame Polder conform de Elektriciteitswet over te dragen aan het Rijk;
2. Het participatieproces opnieuw in te richten;
3. Het ontwerp Programma Duurzame Polder en het Plan-MER Duurzame Polder te herzien en aan te vullen met juiste afweging van belangen en analyses;
4. Het project op te schorten totdat alle tekortkomingen zijn geadresseerd.

Reactie
Er wordt verwezen naar de eerdere antwoorden in deze zienswijze en gaan niet in op de verzoeken.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.16 Zienswijze 59 en 151

Slaapstoornissen vanwege amplitudemodulatie
Indiener verwijst naar het RIVM dat in haar factsheet anno 2025 een overzicht geeft van de kennis over de gezondheidsgevolgen van windturbinegeluid tot 2022. Tot die tijd konden de uitkomsten van slaaponderzoek nog ‘tegenstrijdig’ worden genoemd. Vanaf 2023 is er volgens indiener uit een meta-analyse gebleken dat slaapstoornissen optreden bij omwonenden die tussen de 500 en 3.000 m van windturbines wonen. De geluidswisselingen van windturbines de zogenaamde amplitudemodulatie, verstoren juist ook de diepe slaap.

Reactie
Er wordt verwezen naar het kopje ‘Bijtelling amplitudemodulatie’ later in deze zienswijze.

Stapeling industrie en gezondheid
De Nederlandse gezondheidszorg stevent volgens indiener af op een zorginfarct o.a. vanwege de onverantwoorde stapeling van industrieel gebruik van een omgeving waarin ook burgers wonen. De optelsom van negatieve omgevingsfactoren wordt niet meegenomen in de afzonderlijke normen. En

erger: normen worden willens en wetens aangepast aan doelen (het bereiken van klimaatdoelen bijvoorbeeld) ten koste van de veiligheid van bewoners.

Reactie
De zienswijze van indiener wordt niet gevolgd en wordt ter kennisname aangenomen.

Onjuistheden effectenanalyse
Indiener geeft aan dat in paragraaf 7.5.1 van het planMER de effectenanalyse aantoonbaar onjuiste informatie bevat. Indiener haalt hierbij aan dat punt (3) ontbreekt in het citaat en dat er een bijzondere draai wordt gegeven aan de informatie van de WHO.

Indiener wijst op het rapport 'Biological mechanisms related to cardiovascular and metabolic effects by environmental noise' van de WHO uit 2018 waar juist expliciet de relatie tussen ernstige hinder en het optreden van hoge bloeddruk, hart- en vaatziekten, en de hierboven genoemde ziektebeelden wordt beschreven.

Er wordt geciteerd uit pagina 6 van dit WHO-rapport ten aanzien van gezondheidsrisico's.

Paragraaf 7.5.1. van het planMER moet volgens indiener worden herschreven, omdat deze analyse aanwijsbaar onvolledig en onjuist is, en vanwege selectief citeren geweld aandoet aan de conclusies van de WHO, en daarmee aan de bescherming van de gezondheid van bewoners.
Indiener vindt dat de analyse van gezondheidsaspecten niet door een technisch bureau worden gedaan, maar door medici.

Er wordt gewezen op 'Zienswijze van Windwiki op de NRD' uit 2022. Of er wordt geadviseerd intensivist Diederik Gommers uit te nodigen in de betrokken raadscommissies.

Reactie
Punt (3) uit het citaat ontbreekt niet, maar wordt in de zin daarna genoemd: 'Het bewijs om ernstige hinder, effect 3, te onderbouwen is van lage kwaliteit. '

De door indiener aangehaalde teksten van de WHO gaan inderdaad in op de (negatieve) effecten van omgevingsgeluid op de gezondheid. Dit gaat echter over de effecten van omgevingsgeluid in het algemeen. Wanneer gekeken wordt naar het bewijs, specifiek voor geluid afkomstig van windturbines, bijv. in de aangehaalde 'Environmental Noise Guidelines (2018) van de WHO, kunnen deze conclusies niet één op één overgenomen worden. Dit komt vanwege gebrek aan bewijs of omdat het bewijs van slechte kwaliteit is.

In de 'Environmental Noise Guidelines (2018) van de WHO worden aanbevelingen gedaan voor geluid afkomstig van windturbines:

- Voor gemiddelde blootstelling aan geluid is aanbevolen de geluidsniveaus afkomstig van windturbines, onder de 45 dB Lden te houden;
- Wordt er geen aanbeveling gedaan voor de gemiddelde blootstelling aan nachtlawaai van windturbines;
- Worden beleidsmakers geadviseerd geschikte maatregelen te implementeren om de blootstelling aan geluid vanwege windturbines te verminderen. Er is echter geen bewijs beschikbaar om de aanbeveling voor specifieke maatregelen te doen.

Paragraaf 3.4 gaat nader op deze aanbevelingen in: er bestaat mogelijk een verhoogd risico op hinder, maar er is niet vastgesteld dat er een verhoogd risico is voor andere gezondheidsuitkomsten (hart- en vaatziekten, hoge bloeddruk, permanente gehoorschade, leesvaardigheid en spreekvaardigheid van kinderen) bij een geluidsniveau van beneden 45 dB afkomstig van windturbines. Voor hinder is de kwaliteit van het bewijs beoordeeld als van lage kwaliteit, voor de andere genoemde gezondheidsuitkomsten was er geen bewijs aanwezig.

In het planMER zijn de conclusies van de WHO-guidelines verkort weergegeven. De uitgebreidere beschouwing hierboven leidt echter niet tot andere conclusies, omdat in het planMER onderzoek is gedaan naar verschillende geluidscontouren en de effecten. De effecten zijn dus ook in beeld voor andere geluidsniveaus.

Geluidsnorm 45-47 dB Lden
Een norm van 45-47 dB Lden zou vanwege buitenlands onderzoek niet meer gehanteerd mogen worden.

Reactie
Er wordt verwezen naar 3.1.6.1 en 3.2.12, kopje Uitgangspunten voor integrale afweging van deze zienswijzennota.

Relatie beleid en wetenschappelijke inzichten
De ‘hindercurve’ die 10 % ernstige hinder toont bij 47 dB Lden, is volgens indiener onjuist.
Het RIVM heeft buitenlands wetenschappelijk onderzoek (ruim driemaal hogere Hinderpercentages) in de literatuurlijst opgenomen, maar niets inhoudelijk gedaan. Dit onderzoek diende aanleiding te zijn om de hindercurve bij te stellen (naar 30 % ernstige hinder bij 45 dB Lden), waarbij blijkt dat al bij 35 dB een sterke stijging van de hinderpercentages optreedt en bij 47 dB Lden 48% ernstige hinder ervaart (dosis-effect voor algemene hinder binnen/buiten). Dit is opgenomen in een klacht die bij het LOWI (Landelijk Orgaan Wetenschappelijke Integriteit) is ingediend tegen het RIVM.

De huidige curve is een onjuiste weergave van de hinder, waarmee een maximum van 45-47 Lden een maatschappelijk onverantwoorde keuze is, die laakbaar is gezien de actuele kennis over de percentages ernstige hinder (30 % bij 45 dB en 48% bij 47 dB).

Reactie
Met de in het Programma opgenomen uitgangspunten voor geluidsnormen, sluiten de gemeenten aan op de concept nationale normen die in oktober 2023 gepubliceerd zijn. Die normen zijn gebaseerd op een eigen planMER/milieuonderzoek van het rijk. Er is op grond van de huidige informatie geen aanleiding om aan te nemen dat dit geen deugdelijke normen zijn. Er wordt hierbij verwezen naar paragraaf 3.1.6.1 van deze zienswijzennota.

Wat betreft de klacht die indiener aanhaalt, het volgende. Hierover hebben beide gemeenten onlangs ook vragen beantwoord vanuit de gemeenteraad. Belangrijke constatering hieruit is dat het LOWI (Landelijk Orgaan Wetenschappelijke Integriteit) adviseert om het onderzoek naar de klacht over dit onderwerp te heropenen. Uitdrukkelijk stelt zij daarbij dat zij aan beoordeling van de inhoudelijke gronden van het verzoek niet toekomt.

Verhouding turbinehoogte en afstand

Grotere turbines genereren volgens indiener meer geluid dan lagere, en moeten dús op grotere afstand geplaatst worden. De onjuiste informatie dat hogere turbines evenveel geluid produceren als lagere, gaat volgens indiener voorbij aan buitenlands wetenschappelijk onderzoek. Indiener haalt hierbij een onderzoek van dr. Harrie Verhoeven aan.

Reactie
Er wordt verwezen naar bovenstaand antwoord.

Bijtelling amplitudemodulatie
Het planMER mist naar de mening van indiener het meewegen van de hinder door de amplitudemodulatie (AM). Terwijl juist de amplitudemodulatie in hoge mate verantwoordelijk is voor de geluidshinder.

Reactie
Amplitudemodulatie is onderdeel van het karakteristieke geluid dat windturbines veroorzaken. Er zijn nog geen eenduidige conclusies over de mate waarin amplitudemodulatie verantwoordelijk is voor hinder door windturbinegeluid. Dit betekent dat dit aspect niet afzonderlijk wordt meegewogen.

Beoordeling laagfrequent geluid (LFG)
Beoordeling van LFG is volgens indiener een dermate belangrijk aspect van de hinder van omwonenden van windturbines, dat deze beoordeling niet vooruitgeschoven mag worden en al in dit PlanMER moet plaatsvinden vanwege de door gemeente te maken keuzes!

Er wordt gewezen op uitkomsten van langdurige metingen bij Windpark Dronten, waarbij data in de rapporten niet overeenkomen met de werkelijkheid en MER toch is goedgekeurd. Er wordt één van de 10 locaties genoemd met echte metingen waar langdurig onderzoek is gedaan vanwege ernstige overlast en de bewoners klachten ondervonden van geluidshinder na het plaatsen van windturbines. Indiener vindt de keuze voor de in het planMER behandelde onderzoeken ook apart.

Reactie
De beoordeling van laagfrequent geluid heeft plaatsgevonden in het planMER, te weten in paragraaf 7.5.3. Zoals ook in die paragraaf beschreven, zijn er geen normen voor laagfrequent geluid: “Nederland kent geen wettelijke eisen voor de beoordeling van laagfrequent geluid. Wel zijn er richtlijnen zoals de ‘NSG Richtlijn laagfrequent geluid’ en de Vercammen-curve”. Ook wordt verwezen naar paragraaf 3.1.6.1 van deze zienswijzennota.

Ernstige hinder (laagfrequent) geluid
Indiener noemt een aantal redenen waardoor steeds weer de gemeten geluidniveaus dermate hoog zijn dat ernstige hinder kan worden verwacht. Vooral aangezien het gehoor voor lage frequenties extreem gevoelig is voor geluid vlak boven de gehoordrempel. De rapporten waarop het bestuur zich moet baseren tonen volgens indiener een virtuele werkelijkheid.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.6.1 van de zienswijzennota.

DB Lden als geluidsnorm
Indiener geeft aan dat Lden en ISO-9613 ongeschikt zijn voor gebruik bij windturbinegeluid. Hierbij speelt mee dat in het akoestisch rekenmodel in het planMER geen rekening wordt gehouden met

focusgebieden met hoge geluidsniveaus en dat Lden als dosismaat ongevoelig is voor seizoenseffecten, nachtelijke windmaxima en variatie van bronsterkte.

Reactie
Het hanteren van Lden is een gebruikelijke en geaccepteerde methode voor berekening van geluidsbelastingen. Het voordeel van het gebruik van een jaargemiddelde waarde is de middeling over de meteorologische omstandigheden. Het geluid van een windturbine is afhankelijk van de windsnelheid. Deze afhankelijkheid van meteorologische omstandigheden is een belangrijke factor bij prognoseonderzoeken, bij metingen en bij de handhaving van geluidnormen. De jaarmiddelingsmethode houdt rekening met deze wisselende omstandigheden. Zoals bij alle geluidnormstellingen, is de grenswaarde een afweging tussen ruimte voor een activiteit en beperking van hinder bij omwonenden. Bij het voldoen aan de grenswaarde is het niet zo dat de windturbines onhoorbaar zijn, of dat er in het geheel geen gehinderden te verwachten zijn. De grenswaarden zijn gebaseerd op onderzoek naar de dosis-effectrelatie van windturbinegeluid.
De grenswaarde wordt gebaseerd op een aanvaardbaar geacht aandeel ‘ernstig gehinderden’.

ISO-9613
Alle tabellen en afbeeldingen met geluidscontouren in het Plan-MER die zijn gebaseerd op de ISO-9613 norm zijn volgens indiener onbruikbaar, omdat de rekenmethode ISO-9613-2 gevalideerd is voor industriële objecten.

Reactie
Er wordt verwezen naar het antwoord hierboven.

Leading Edge Erosion en Bisfenol A
Indiener geeft aan dat de Europese Commissie het gebruik van Bisfenol A heeft verboden in voedsel- en drank gebaseerde toepassingen. Bisfenol A heeft ernstige gevolgen op de gezondheid. Indiener vindt het om deze reden niet kunnen dat dit in de bodem, en daardoor in landbouwproducten terecht zal komen

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.6.2 van deze zienswijzennota.

Windturbines Den Bosch en Unierecht
Indiener stelt dat er in Den Bosch al eerder in strijd met Unierecht windturbines zijn geplaatst en geeft dit aan niet opnieuw te willen zien.

Reactie
Er zijn geen windturbines in strijd met wet -en regelgeving geplaatst in ’s-Hertogenbosch.

Klimaatopgave 2030 en netcongestie
Indiener stelt dat het doel van 35 TWH uit de klimaatopgave voor 2030 al ruim is behaald volgens Martien Visser, lector energietransitie aan de Hanze Hogeschool. Soms kunnen producenten hun stroom niet kwijt omdat het stroomnet vol zat.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.5 van de zienswijzennota. Tevens wordt verwezen naar het antwoord op netcongestie "Milieueffecten uitbreiding stroom netwerk” in paragraaf 3.2.11 van deze

zienswijzennota.

Kernenergie
De gemeenten Oss en Den Bosch kunnen volgens indiener een echte stap voorwaarts maken door de plannen om te buigen naar de bouw van een kleine kerncentrale (SMR) zoals in het Nationaal plan energiesysteem (NPE) wordt benoemd. Inschatting vanuit het NPE is dat ingebruikname van SMR's vóór 2035 mogelijk is.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.2 van deze zienswijzennota.

Conclusie indiener
Op basis van bovenstaande zienswijze kan volgens indiener niet anders geconcludeerd worden dan dat de bouw van dit industriële windpark slecht, onvoldoende en misleidend is onderbouwd en niet verenigbaar is met een voldoende veilige leefomgeving voor de bewoners van het poldergebied.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.17 Zienswijze 63

Recreatiegebied
Indiener geeft aan het gebied ten westen van de Grintweg niet als recreatiegebied te zien.

Reactie
In het ontwerp Programma is de voorwaarde opgenomen dat de ontwikkeling gepaard dient te gaan met een kwaliteitsverbetering van het landschap. In het Ontwikkelperspectief Stadsrand 's-Hertogenbosch is het gebied ten westen van de Grintweg aangeduid als geleidelijke overgang van bebouwde kom naar polder met ruimte om de recreatieve mogelijkheden te vergroten. Er wordt ruimte geboden voor extensieve vormen van landbouw, landschaps- en natuurontwikkeling, aanvullende nevenfuncties gericht op stedelijke functies in combinatie met vergroten van de toegankelijkheid van het gebied.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.18 Zienswijze 65

De punten in deze zienswijze komen inhoudelijk voor een groot deel overeen met de punten in zienswijze 45. Die gelijkluidende opmerkingen worden niet apart behandeld. Er wordt daarvoor verwezen naar paragraaf 3.3.11 in deze zienswijzennota.

De in deze zienswijze aanvullend opgenomen punten zullen hieronder behandeld worden.

Participatie - vakantieperiode
Indiener stelt dat het participatietraject bewust belemmerd wordt omdat documenten waar bewoners binnen 6 weken op dienen te reageren herhaaldelijk net voor een vakantieperiode openbaar worden gemaakt.

Reactie
In het participatietraject zijn altijd de wettelijke normen rondom termijnen in acht genomen.

Woo-verzoek Groen inZicht
Indiener stelt dat er geen reactie is gekomen op het WOO-verzoek van vereniging Groen inZicht.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie op de zienswijze van vereniging Groen inZicht. Zie paragraaf 3.2.11 onder het kopje 'Doelredenatie'.

Totstandkoming Bestuursovereenkomst
Indiener vindt dat de Bestuursovereenkomst onjuist tot stand is gekomen. Het Rijk wordt gezien als bevoegd gezag op grond van de Elektriciteitswet en dient de regie te nemen inzake de Duurzame Polder. Het Rijk biedt volgens indiener het volgende.

- Noodzakelijke transparantie en inspraak in het proces;
- Reële participatie;
- Onafhankelijke en integrale afweging.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie in paragraaf 3.3.15 onder het kopje 'Bevoegdheid'.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.19 Zienswijze 81

Defensie
Uit het Woo-verzoek ingediend door Groen inZicht bij onder andere de gemeente 's-Hertogenbosch is het volgende gebleken. De wethouder van Oss beweerde dat tegen een groot windpark geen onoverkomelijke bezwaren waren. Uit stukken is gebleken dat defensie zorgen heeft over het verlies van een laagvlieggebied en de mogelijkheid van "under wire" oefeningen met helikopters. Bij verlies aan laagvlieggebieden kan overlast op andere plaatsen ontstaan, zoals dorpskernen rondom.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.12 van de zienswijzennota.

Vooringenomenheid
Er is sprake van een vooropgezet plan om een groot windpark te realiseren.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.14 van de zienswijzennota.

Gebrek aan informatie – Woo-verzoeken
Indiener vindt dat niet alle informatie is overgelegd, waardoor geen optimale toegespitste zienswijze/reactie kan worden opgesteld. Indiener verwijst hierbij naar Woo-verzoeken.

Reactie
Alle benodigde informatie voor het ontwerp Programma en het planMER is beschikbaar gesteld.

De gemeenten behandelen Woo verzoeken niet in het kader van het Programma Duurzame Polder en het planMER. Deze staan los van elkaar. Door de grote omvang van documenten waarop het verzoek is gericht, zal de beantwoording ervan in gedeelten plaatsvinden.

Verificatie bij initiatiefnemers
Voor verificatie is informatie van beide gemeenten nodig om te achterhalen hoe hierover met initiatiefnemers van beide gemeenten is gesproken.

Reactie
Met de potentiële initiatiefnemers zijn informeel gesprekken gevoerd en zij hebben deelgenomen aan onderdelen van het participatieproces. Er zijn door de gemeenten geen afspraken met potentiële initiatiefnemers gemaakt. Dat is onderdeel van de volgende fase van vergunningaanvragen.

Meer doen dan RES-opgave
Het VKA noemt 16 turbines in het Bossche deel van de polder. Daarbij gaat het met name om de politieke ambities dat men reeds aan de doelstellingen van 2050 wil voldoen en niet aan de RES opgave van 2030. Men wijst op andere opties. Het MER is er negatief over en een dergelijk plan is onwenselijk en onverantwoord.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.2 van de zienswijzennota.

Verschil in afstandsnormen
Het is volgens indiener niet te beargumenteren dat de gemeenten een verschillende afstand tot woonkernen hanteren.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.1 van de zienswijzennota.

Geluidsadvies GGD
De GGD adviseert bij toepassing van VKA te streven naar een geluidsbelasting van maximaal 45 Lden (tevens WHO-advieswaarde). Met mitigerende maatregelen kan de situatie verder worden geoptimaliseerd. Het leidt volgens indiener tot een verslechtering van de businesscase voor initiatiefnemers en zal tot problemen leiden. De meest recente inzichten op nationaal en Europees niveau moeten worden meegenomen aangaande geluidsnormen, afstandsnormen en gezondheidseffecten.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragrafen 3.1.6 en 3.1.7 van deze zienswijzennota.

Kosten voor initiatiefnemers
De planvorming voor de gebiedsontwikkelingen in ’s-Hertogenbosch is voor indiener onduidelijk. Er zitten in ieder geval meerdere kosten aan vast voor initiatiefnemers. De haalbaarheid is daardoor in het geding, aldus indiener.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragrafen 5.6.1 en 5.6.3 van het Programma, waarin de uitvoeringsstrategie is beschreven. Hierin is onder meer toegelicht dat de opgenomen Ontwikkelperspectieven richtinggevend zijn en dat daarmee nog niet zeker is welke maatregelen gerealiseerd worden. De gemeente faciliteert de ambities in de perspectieven, maar financiert deze niet. Initiatiefnemers

worden inderdaad gevraagd hieraan bij te dragen. Hierbij is toegelicht dat deze kosten onderdeel zijn van de verplichte kwaliteitsverbetering landschap en gebiedsontwikkeling.

Klimaatlandschap en afstemming omgeving
Als voorbeeld wordt genoemd een klimaatlandschap ten westen van de Grintweg. Hierover zou gesproken zijn met belanghebbenden, waar wie zijn de belanghebbenden, vraagt indiener zich af? Met de bewoners is in dat gebied geen enkel contact geweest.

Reactie
In het proces van het ontwerpend onderzoek zijn verschillende ateliers georganiseerd. Deze ambitie is voortgekomen uit dit onderwerpend onderzoek. Bij deze ateliers waren onder meer maatschappelijke organisaties, wijk -en dorpsraden en bewonersorganisaties aanwezig. Daarnaast zijn er op meerdere momenten inspraakmogelijkheden (fysiek en online) geweest, waarbij omwonenden de kans hebben gekregen om op de plannen te reageren. Het is juist dat dit bij een concreet plan nader overlegd moet worden met eigenaren en omwonenden. Dit staat ook zo benoemd in het Ontwikkelperspectief voor de Stadsrand ’s-Hertogenbosch: “In deze gesprekken werd ook genoemd dat het belangrijk en nuttig is om de uitwerking van dit gebied met een afvaardiging van bewoners van de Groote Wielen verder uit te werken.”

Verzachten zicht op windturbines
Een klimaatbos om het uitzicht op het windpark te verzachten is volgens indiener volstrekt onvoldoende, nog los van het feit dat bomen een lange groeitijd nodig hebben om tot volle aanwas te komen. Indiener vraagt zich verder af of de door de gemeente beoogde recreatie in dit deelgebied wel een aantrekkelijk vooruitzicht is, in de nabijheid van en met het uitzicht op windturbines. De wensbeelden lijken een doekje voor het bloeden.

Reactie
Het is juist dat het laten groeien van bomen tijd zal kosten. Het doel of de verwachting is ook niet dat de bomen voor voldoende afscherming zouden kunnen zorgen. Er wordt verwezen naar de passage hierover in hetzelfde ontwikkelperspectief:
“Het nieuwe landschap met meer diversiteit kan daarnaast mogelijkheden bieden om het zicht op de windturbines in de polder te verminderen. De gemeenten merken daarbij op dat het niet waarschijnlijk is dat de aanplant van bomen het zicht op de windturbines volledig zal wegnemen. Daarnaast wordt in de ontwikkeling van de Groote Wielen (Noord) ingezet op bomen in de straten, wat effectiever is voor dit doel van het wegnemen van zicht.”

Het klopt dat het landschap door de komst van windturbines zal veranderen. Als onderdeel van de gebiedsontwikkeling wordt daarom ook een versterking van de ruimtelijke kwaliteit beoogd, onder meer door meer mogelijkheden te bieden voor (extensieve) recreatie.
In het ontwerp Programma is het uitgangspunt opgenomen dat de ontwikkeling gepaard dient te gaan met een kwaliteitsverbetering van het landschap. In het Ontwikkelperspectief Stadsrand ’s-Hertogenbosch is het gebied aangeduid als geleidelijke overgang van bebouwde kom naar polder met ruimte om de recreatieve mogelijkheden te vergroten. Er wordt ruimte geboden voor extensieve vormen van landbouw, landschaps- en natuurontwikkeling, aanvullende nevenfuncties gericht op stedelijke functies in combinatie met vergroten van de toegankelijkheid van het gebied.

Groeninzicht Woo-verzoek
Het ontbreken van door Groen inZicht opgevraagde Woo-informatie belemmert een goede beoordeling van de onderhavige stukken.

Reactie
Er wordt verwezen naar het eerdere antwoord onder het kopje Gebrek aan informatie – Woo verzoeken.

Uitgangspunten VKA
Het VKA is gebaseerd op discutabele uitgangspunten en houdt onvoldoende rekening met nieuwe ontwikkelingen aangaande duurzame energie en inzichten/normen op het gebied van gezondheidseffecten.

Reactie
Er wordt verwezen naar de eerdere antwoorden op deze zienswijze.

Gevolgen VKA
Het VKA heeft grote gevolgen voor gebied en omwonenden, waarbij compensatie en mitigatie onzeker zijn. Daarmee is het onwenselijk om het planMER en het ontwerp Programma vast te stellen.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.8 van de zienswijzennota. Mitigatie- en compensatieplannen kunnen pas worden opgesteld nadat de concrete initiatieven kenbaar zijn gemaakt.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.20 Zienswijze 88 en 90

Quickscan 42 dB
Indiener geeft aan dat uit de quickscan van 4 april 2023 volgt dat bij de door Oss gehanteerde norm van 42 dB Lden de volledige polder ongeschikt is als windturbinepark.

Reactie
De quickscan geeft aan dat 42 dB Lden voor de verspreide bebouwing in het buitengebied niet haalbaar is. In het buitengebied wordt aangesloten bij de streefwaarde van 45 dB Lden.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.21 Zienswijze 96

Mitigatie gezondheidsrisico's
Indiener stelt dat de gezondheidsrisico's onvoldoende gemitigeerd worden, wat in strijd is met de zorgplicht zoals vastgelegd in artikel 21 Grondwet en artikel 1.3 Omgevingswet.

Reactie
Verwezen wordt naar de paragrafen 3.1.6 en 3.1.8 van deze zienswijzennota.

Rechtsstatelijke gebreken

Indiener geeft aan dat er rechtsstatelijke gebreken in het proces aanwezig zijn. Met name op het gebied van participatie stelt indiener niet vroeg genoeg betrokken te zijn geweest. Ook is indiener van mening dat er niet genoeg is geluisterd naar inbreng van bewoners.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie wordt verwezen naar paragraaf 3.1.14 van deze zienswijzennota.

Vooringenomenheid
Indiener stelt dat er sprake is van vooringenomenheid ten aanzien van de plaatsing van de windturbines en de hoogte van deze turbines.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie wordt verwezen naar zienswijze 45, paragraaf 3.3.11 van deze zienswijzennota.

Termijn reacties - vakantieperiode
Indiener geeft aan dat burgers doorgaans vier tot zes weken de tijd hebben gehad om reacties te geven via zienswijzen. Indiener stelt dat omdat de relevante documenten regelmatig rond de vakantietijd werden opengesteld voor zienswijzen, indiener het idee krijgt geen reële kans op reageren te hebben gehad.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie wordt verwezen naar paragraaf 3.3.18, zienswijze 65 van deze zienswijzennota.

Representativiteit aantal windmolens
Indiener stelt dat in het planMER gebruikte voorbeelden voor gezondheidsonderzoek aangehaald zijn van windparken met zes tot twintig windmolens. Indiener acht dit niet representatief gezien er plannen zijn in de Duurzame Polder voor een hoger aantal windturbines.

Reactie
In het planMER is een proefberekening uitgevoerd waarbij 20 windturbines zijn meegenomen. De overige gehanteerde uitgangspunten zijn worst-case.

Gezondheidsaspecten
De gezondheidsaspecten in het Plan-MER zijn volgens indiener onjuist geanalyseerd, onvolledig en niet representatief.

- Alternatieven voor kleine windparken worden genoemd, maar zijn niet meegenomen;
- Recente wetenschappelijke inzichten over gezondheidsimpact (cumulatieve effecten van laagfrequent geluid en andere factoren) worden niet meegenomen;
- Aanbevolen minimale afstand van 1 km tot woonwijken is onvoldoende, omdat volgens WHO bij afstanden korter dan 2 km gezondheidsrisico's optreden;
- Er wordt gewezen op schending van de zorgplicht volgens de Wet milieubeheer;
- Met de presentatie van een huisarts (effecten windturbinepark op luchtstromen en geluidseffecten) houdt het planMER geen rekening, waardoor een gezondheidsrisico ontstaat voor bewoners (Groote Wielen, Kruisstraat en Oss);
- Er zijn al elektriciteitsmasten in de Groote Wielen, met huizen dichtbij (50 m wat niet mag bij nieuwbouw), wat bij verhoogde energieopwekking kan leiden tot meer LFG,

luchtverontreiniging en een groter magnetisch veld, met negatieve gezondheidsgevolgen en nieuwe polder energieopslagcentrales veroorzaken neveneffecten;
- Rechtsvaardigheidsbeginsel is geschonden.

Indiener verzoekt om:

1) grondig onafhankelijk onderzoek naar gezondheidseffecten van het windpark volgens WHO-richtlijnen;
2) minimale afstand van 2 km tot woonwijken voor turbines;
3) herzien van participatieprocedures voor inspraak van burgers (Omgevingswet en Aarhusverdrag);
4) transparantie over de bestemming van opgewekte energie en afspraken met initiatiefnemer.

Reactie

In het planMER is uitgebreid onderzoek gedaan naar de effecten van het windpark. Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.6 en diens sub-paragrafen van deze zienswijzennota omtrent de bezwaren over gezondheid en (laagfrequent) geluid.
Voor een inhoudelijke reactie op het onderwerp straling wordt verwezen naar de soortgelijke zienswijze in zienswijze 10 in paragraaf 3.3.6 van deze zienswijzennota.

Zienswijze 65 referentie

Indiener verklaart zich volledig aan te sluiten bij zienswijze 65.

Reactie

Voor deze onderdelen wordt verwezen naar de reacties in zienswijze 65 en 45 (paragrafen 3.3.11 en 3.3.18) in deze zienswijzennota.

Conclusie

Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.22 Zienswijze 98

Afstandsnorm – tien keer tiphoogte

Indiener stelt dat, in verband met het advies van de Gezondheidsraad, de minimale afstand tussen windturbines en woningen tien keer de tiphoogte moet bedragen.

Reactie

Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie op de zienswijze van Groen in Zicht in paragraaf 3.2.11 van deze zienswijzennota onder het kopje “Onderzoeksvariant afstandsnorm 10x tiphoogte”.

Overige onderwerpen

Indiener benoemt ook bezwaren ten aanzien van afstand tot woonkernen, gezondheidsrisico’s, geluidhinder, slagschaduw en participatie. In de bijlage is voor deze zienswijze 98 verwezen naar de betreffende paragrafen in 3.1 voor de beantwoording.

Conclusie

Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.23 Zienswijze 99

De punten in deze zienswijze komen inhoudelijk overeen met de punten in zienswijze 81. Deze gelijkluidende opmerkingen worden niet apart behandeld. Er wordt daarvoor verwezen naar paragraaf 3.3.19 van deze zienswijzennota.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.24 Zienswijze 101

Deze zienswijze komt grotendeels overeen met de zienswijze van de Vereniging Behoud Lithse Polder. Voor een inhoudelijke reactie wordt daarom verwezen naar paragraaf 3.2.9 van deze zienswijzennota.

De in deze zienswijze aanvullend opgenomen punten zullen hieronder behandeld worden.

Woo-verzoeken
Volgens indiener zijn de Woo-verzoeken zijn niet beantwoord.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie in paragraaf 3.3.19 van deze zienswijzennota, kopje Gebrek aan informatie – Woo verzoeken.

Recente jurisprudentie
De rapportages van Witteveen en Bos, die zijn opgesteld voor en het ontwerp Programma en het planMER zelf, gaan niet in op de meest recente jurisprudentie over stikstof.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.7 van de zienswijzennota.

RES-opgave
De RES-opgave komt niet voort uit wettelijke verplichtingen; het is geen binding, maar slechts een streven. De RES-opgave voor 2030 is daarnaast al behaald.

Reactie
De RES-opgave is gebaseerd op de RES 1.0 en is voor beide gemeenten nog niet behaald. Voor een verdere inhoudelijke reactie wordt er verwezen naar paragraaf 3.3.4 (zienswijze 8) van deze zienswijzennota.

Resterende energie-opgave
Indiener vraagt zich af of de gemeenten anno 2025 nog wensen dat de resterende energie-opgave met windenergie wordt ingevuld.

Reactie
Deze wens zoals benoemd door indiener, is in lijn met bestuurlijke uitgangspunten.

Private initiatieven
De plannen voor de realisatie van de windturbines in de Duurzame Polder voeren terug op private initiatieven uit 2017. Indiener geeft aan dat hierover geen informatie is verschaft.

Reactie
Bedoeld zijn de private initiatieven van Windpark Den Bosch BV en het Windcollectief Oss Den Bosch, die zich hebben gemeld als partijen voor de ontwikkeling van windturbines in het gebied.

Restopgave Oss
In Oss is de restopgave niet geactualiseerd op de situatie van operationeel worden van de duurzame polder (2032 of later i.v.m. netcongestie). Daarmee kan geen inhoud worden gegeven aan het volledige Programma voor Oss.

Reactie
De Gemeente Oss wenst bij de vaststelling van het voorkeursalternatief voldoende zekerheid te hebben dat de Restopgave Oss daadwerkelijk wordt ingevuld met de windturbines in de Duurzame Polder. Om die reden neemt de Gemeente Oss de berekening op basis van de P90-waarde als uitgangspunt voor de vaststelling van het voorkeursalternatief. Deze berekening stelt dat in het Osse deel van de Duurzame Polder acht tot tien windturbines nodig zijn om de Restopgave Oss met negentig procent zekerheid te behalen. Dit zijn meer windturbines dan de zes tot zeven windturbines die als uitgangspunt zijn genomen in de Ontwerptoelichting VKA. Bij de vergunningverlening door de Gemeente Oss is de Restopgave Oss bepalend voor het aantal te vergunnen Windturbines. De Gemeente Oss zal niet meer windturbines vergunnen dan nodig is voor de invulling van de Restopgave Oss.

Gebiedsvisie
Indiener haalt een citaat aan uit het Programma en stelt dat dit Programma tevens behoort open te staan als (gebieds)visie. Dat is echter niet het geval. Welke discrepanties treden hier op met de Omgevingswet?

Reactie
Zie onderstaand antwoord bij het planMER.

Conclusies planMER
Indiener haalt een citaat aan uit het Programma over het planMER en stelt dat dit een juiste voorstelling is, maar dat het planMER geen adequaat onderzoek betreft of juiste conclusies heeft. Deze alinea uit het Programma geeft daarmee onvolledige voorlichting.

Reactie
De zienswijze van Indiener wordt voor kennisgeving aangenomen.

Niet meegenomen aspecten
De leefomgeving inzake dieren en natuur worden niet meegenomen. Ook zaken als laagfrequent geluid, fijnstofemissie, gifstofverspreiding, ontstaan van een microklimaat, magnetische flux wordt niet in de verschillende stukken besproken. Indiener stelt verder dat de uitgevoerde berekeningen onvoldoende zijn en de onderzoeksmethoden ervan niet juist zijn.

Reactie
In zowel het Programma als het planMER wordt in verschillende paragrafen uitgebreid ingegaan op alle relevante thema's met betrekking tot de gezonde leefomgeving, waaronder de door indiener genoemde zaken. De uitgevoerde berekeningen zijn juist uitgevoerd en voldoen.

GGD advies
Indiener vindt het door de GGD gegeven advies een slecht advies met duidelijk te weerleggen aannames en conclusies. Volgens indiener is wensdenken een bekend verschijnsel bij de GGD, als resultante van het RIVM.

Reactie
De GGD is een onafhankelijk erkend adviesorgaan. De zienswijze van indiener wordt daarom niet gevolgd.

Doelredenering
De presentaties in paragraaf 3.5.1 Natuur gaan volgens indiener aan de realiteit voorbij en vormen een doelredenatie op zich**.**

Reactie
De informatie in de genoemde paragraaf is gebaseerd op de informatie uit het planMER en de daarbij geraadpleegde onderzoeken.

Defensie
Indiener vindt dat de afweging over de defensiebelangen in het Programma geen recht doet aan de realiteit.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.12 van deze zienswijzennota.

Weidevogels
Indiener haalt een citaat aan uit het Programma en stelt dat dit mogelijkheid geeft om afname van weidevogels te accepteren tot 0 en dat in geld uit te drukken, dat is onacceptabel.

Reactie
Dat is onjuist. In paragraaf 4.4 van het Programma is het uitgangspunt opgenomen dat de weidevogelpopulatie in stand dient te blijven. Dat is daarmee voldoende geborgd.

Financiële participatie
Financiële participatie/ondersteuning omwonenden vanuit opbrengsten turbines vindt indiener chantage en /of omkoperij.

Reactie
De gemeenten betreuren het dat indiener dit zo ervaart, omdat de gemeenten financiële participatie/ondersteuning voor omwonenden vanuit opbrengsten turbines juist als middel inzetten om omwonenden mee te laten delen in de lusten, zoals het delen van de opbrengst, lokaal eigendom, financiële deelneming, omgevingsfonds (van waaruit kwalitatieve investeringen in het gebied plaatsvinden zoals opgenomen in het Programma Duurzame Polder) en de omwonendenregeling.

Woo-verzoeken
Indiener stelt dat het onjuist is dat het Programma besproken is met maatschappelijke organisaties, want twee organisaties hebben verzoeken ingediend die niet zijn beantwoord door beide colleges. Het proces hieromtrent is niet zorgvuldig.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie in paragraaf 3.3.19 van deze zienswijzennota, kopje Gebrek aan informatie – Woo verzoeken.

Doorschuiven onderwerpen naar projectMER
De vele eisen die ten gevolge van het vooruitschuiven van onderwerpen op het bord van het projectMER is komen te liggen, zijn niet geïnventariseerd. Dat is een bestuurlijke tekortkoming.

Reactie
De eisen die aan het projectMER worden gesteld zijn in voldoende mate beschreven.

Netcongestie
Wat betreft netcongestie, is niet aangegeven dat dit pas in 2032 of later zal zijn gerealiseerd en voor die tijd aansluiting op het netwerk niet mogelijk is. Het is daarmee niet duidelijk welke gevolgen dat heeft voor het tracé hoogspanningsleidingen in de duurzame polder of het voorkeursalternatief.

Reactie
Het is duidelijk dat dit een belangrijk aspect is voor tijdige realisatie van het project. Er zal bij vergunningverlening voldoende zicht moeten zijn op een aansluiting bij realisatie. De precieze tijdshorizon is nog onduidelijk.

Energieopbrengsten
Volgens indiener zullen de werkelijke energieopbrengsten ongeveer de helft bedragen van de inschatting van de opsteller en dat blijkt uit gedetailleerde natuurkundige berekeningen door Vakspecialisten.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 2.2, punt 2 van de zienswijzennota.

Gezamenlijke uitgangspunten
Indiener stelt dat in de ontwikkelperspectieven gezamenlijke uitgangspunten niet behandeld worden. Daardoor is er geen relatie te vinden met de plannen voor de windturbines. De verschillende uitgangspunten van de twee gemeenten leggen beperkingen op voor het gebruik en de ontwikkelingen van het gebied.

Reactie
In alle Ontwikkelperspectieven wordt op veel verschillende plekken ingegaan op de relatie met windenergie. De perspectieven richten zich alleen op het grondgebied van ’s-Hertogenbosch en zijn niet in tegenspraak met de visies van de gemeente Oss.

Tekortkomingen Plan MER
Indiener vindt dat het planMER verschillende wettelijke vereisten uit het Omgevingsbesluit niet of niet voldoende heeft behandeld, te weten:

- Redelijke alternatieven;
- De milieukenmerken van gebieden waarvoor de effecten van het programma aanzienlijk kunnen zijn;
- Alle bestaande milieuproblemen die relevant zijn voor het plan of programma, in het

bijzonder de problemen in gebieden waar het belang van het beschermen van het milieu een belangrijke rol speelt;
- Een beschrijving van de wijze waarop de doelstellingen ter bescherming van het milieu die zijn vastgesteld op internationaal, communautair of nationaal niveau en andere milieuoverwegingen zijn betrokken bij het plan of programma, voor zover zij relevant zijn voor het plan of programma;
- Een beschrijving van de mogelijk aanzienlijke milieueffecten van de uitvoering van het plan of programma en van de redelijke alternatieven, met inbegrip van een beoordeling van die milieueffecten;
- De voorgenomen maatregelen om de aanzienlijke nadelige milieueffecten van de uitvoering van het programma te voorkomen, te beperken of te compenseren;
- Een motivering van de selectie van de onderzochte alternatieven en een beschrijving van de wijze waarop de milieueffecten zijn vastgesteld en beoordeeld, met inbegrip van de moeilijkheden die bij het verzamelen van de vereiste informatie zijn ondervonden, zoals technische tekortkomingen of ontbrekende kennis.

Reactie
In het MER zijn in hoofdstuk 6 de MER-alternatieven opgenomen. In hoofdstuk 4 zijn de bestaande en autonome milieukenmerken -en problemen beschreven, en in hoofdstuk 3 de doelstellingen en beleidskaders vanuit wetgeving en beleid. Een beschrijving van de mogelijke milieueffecten van het Programma en van de redelijke alternatieven zijn beschreven in hoofdstuk 7,8 en 13. Voor het voorkeursalternatief wordt hier in hoofdstuk 14 specifiek op ingegaan.
De mogelijke maatregelen om nadelige milieueffecten te voorkomen of te compenseren, zijn opgenomen in hoofdstuk 10 van het planMER. Tot slot, de motivering van de selectie van de alternatieven en een beschrijving van de wijze waarop milieueffecten zijn vastgesteld en beoordeeld, inclusief zaken als ontbrekende kennis, zijn beschreven in respectievelijk de hoofdstukken 5, 6, , 11, 14 en 15.
Daarmee voldoet het PlanMER aan alle wettelijke vereisten conform het Omgevingsbesluit.

Wettelijk kader
Ook voldoet het planMER volgens indiener niet aan de volgende aspecten:
Het vereiste wettelijk kader vanuit de omgevingswet;
Het vereiste wettelijk kader vanuit de overige wetgeving.

Adequate onderzoeken
Volgens indiener is er een groot gebrek aan adequate onderzoeken.

Reactie
Het MER voldoet aan de wettelijke vereisten (zie ook bovenstaand antwoord). De in het MER verrichte onderzoeken zijn adequaat verricht.

Doorschuiven naar projectMER
Indiener is het niet eens met het doorschuiven van onderwerpen die volgens indiener deel uit behoren te maken van het planMER naar het projectMER;

Reactie
De reden om een aantal onderwerpen in het projectMER/vergunningsfase te behandelen is omdat in deze fase beter beoordeeld kan worden wat de concrete, specifieke effecten zijn van plaatsing van

windturbines. Ook mitigatie en compensatie kan vervolgens nauwkeuriger op deze effecten worden afgestemd.

Wijzigingen normen en waarden
Indiener vindt dat het uit eigen beweging wijzigen van de normen en waarden niet kan.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.2.9.6 van deze zienswijzennota.

Leemten in kennis en kunde
Indiener is van mening dat de door het planMER aangegeven leemten in kennis en kunde, die zo ver dragen dat er geen houdbare conclusies kunnen worden getrokken uit het planMER.

Reactie
De in hoofdstuk 15 opgenomen leemten in kennis zijn gebruikelijk en voldoende beschreven.

Validiteit planMER
Het planMER als geheel schiet inhoudelijk dusdanig tekort dat de validiteit volstrekt ongeschikt is om democratische besluitvorming op te baseren.

Reactie
Deze zienswijze nemen de gemeenten ter kennisgeving aan.

Ambtelijke voorbereiding
Beide colleges hebben de uitgifte van ontwerp Programma en planMER volgens indiener laten plaatsvinden zonder adequate ambtelijke en stafvoorbereiding. Dit is te kwalificeren als onbehoorlijk bestuur.

Reactie
Deze zienswijze is ongegrond en nemen de gemeenten ter kennisgeving aan.

Kerstreces
De timing van uitgifte (vlak voor het kerstreces) is zodanig dat de meeste belanghebbenden onvoldoende tijd zullen hebben om alles te bestuderen en vragen te stellen.

Reactie
De terinzagelegging van het ontwerp Programma en het PlanMER heeft conform de wettelijke vereisten plaatsgevonden.

Molenaarswoningen
Het planMER neemt ten onrechte vaak Molenaarswoningen mee als onderdeel van het planMER, dat kan nu nog niet. Daarnaast is niet uitgelegd wanneer wel een molenaarswoning aangewezen kan worden.

Reactie
De gemeenten wijzen indiener op 6.1 Variantenontwikkeling laatste paragraaf. Het aanwijzen van molenaarswoningen vindt niet plaats in het planMER, omdat het planMER slechts tot doel heeft om informatie over de milieueffecten te bieden. Zoals benoemd is de aanwijzing van molenaarswoningen

in de toekomst (vanuit de wens van windparkontwikkelaar en bewoner) slechts mogelijk onder strenge juridische voorwaarden en met instemming van bewoners of eigenaren. Er moet altijd sprake zijn van een 'aanvaardbaar woon- en leefklimaat' voor de bewoners van een molenaarswoning.

Onzekerheden milieu
Over de onzekerheden voor het milieu wordt volgens de indiener makkelijk heen gestapt. Het detailniveau had scherper en concreter onderzocht en beschreven moeten zijn. Er worden teveel onderzoeken doorgeschoven naar de projectfase.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.6 van deze zienswijzennota.

Netcongestie
Er wordt volgens de indiener in het planMER onvoldoende inzicht gegeven in de netcongestie en de gevolgen voor de plannen.

Reactie
In het planMER is in paragraaf 8.5 een toelichting over de netinpassing opgenomen. Hierbij is ook genoemd dat de netcongestie mogelijk een belemmerende factor is bij de ontwikkeling van windturbines in de Duurzame Polder. De oplossing van de netcongestie is echter redelijkerwijs geen onderdeel van de scope van dit project, maar geldt voor het project wel als een randvoorwaarde. Kort gezegd: de netuitbreiding is ongeacht het doorgaan van het project Duurzame Polder voorzien. Voor de variantenbeoordeling is het niet onderscheidend, omdat voor iedere variant geldt dat de netinpassing een aandachtspunt is.

Duurzaamheid
Het aspect duurzaamheid, zoals het recyclen van de rotorbladen, wordt niet benoemd.

Reactie
Het thema Duurzaamheid en circulariteit is meegenomen als niet-maatgevend thema meegenomen in de onderzoeksmethodiek in het MER. Zie voor het onderwerp rotorbladen paragraaf 3.1.16 van de zienswijzennota.

Vaststelling VKA
Het voorkeursalternatief is behandeld terwijl het proces dat leidt tot vaststelling van dat voorkeursalternatief niet is afgesloten en besloten door de gemeenteraad van Oss.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.2.9.3 van deze zienswijzennota.

Calamiteiten
Het planMER gaat volgens indiener voorbij aan calamiteiten die kunnen optreden met windturbines, inclusief de extreem hoge kosten die dat met zich meebrengt. Kosten die ook niet geadresseerd worden in het planMER.

Reactie
Mogelijke calamiteiten zijn voldoende beoordeeld in (paragraaf 7.4.1) in het PlanMER over externe veiligheid. In paragraaf 8.9 is ingegaan op het aspect kosten.

Gezondheid en laagfrequent geluid
Het effect van de afbladdering van windturbinebladen op de gezondheid en de effecten van laagfrequent geluid zijn onvoldoende onderzocht.

Reactie
Er wordt verwezen naar de paragrafen 3.1.6.1 en 3.1.6.2 van deze zienswijzennota.

Vooringenomheid Witteveen + Bos
De opsteller van het planMER is volgens indiener vooringenomen en is geen kundig opsteller van een planMER.

Reactie
De gemeenten betreuren de kwalificatie van indiener. Het bureau is een gerenommeerde opsteller van milieueffectrapportages. Er wordt verwezen naar paragraaf 3.2.9.4 van deze zienswijzennota.

Recente jurisprudentie
Indiener is van mening dat de rapportages van Witteveen en Bos die zijn opgesteld voor en het ontwerp Programma en het planMER zelf, niet in gaan op de meest recente jurisprudentie over stikstof.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.7 van deze zienswijzennota.

Programma als 'moederbesluit'
Indiener geeft aan dat het besluit om het Programma als 'moederbesluit' voor het planMER aan te merken niet door de gemeenteraad in Oss is genomen.

Reactie
De stelling van indiener is onjuist. Het Programma valt onder de bevoegdheid van het college, niet die van de gemeenteraad.

Milieubelang
Het doel van het volwaardig meenemen van het milieubelang wordt volgens indiener niet gehaald, omdat het planMER de wettelijke verplichtingen niet naleeft.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.2.9.6 van de zienswijzennota.

Geluidsnorm Oss
De geluidswaarde wordt vastgesteld op 47/45 dB Lden, terwijl de gemeenteraad in Oss maximaal 42 dB Lden heeft bepaald, zonder mitigatie. Daarnaast vormen de 2 km grens een soort schuivend paneel nabij het grensgebied (en bij Oss West), waardoor de 2 km niet opgaat in Geffen, het Wild e.d. Dat gaat op voor alle varianten. Dat geheel is onacceptabel.

Reactie
Het planMER vermeldt dat de waarde van 42 dB Lden volgt uit het bestemmingsplan voor Windpark Elzenburg - De Geer in de gemeente Oss. Oss heeft in dit bestemmingsplan vastgesteld dat de

gemeente streeft naar een maximale geluidbelasting van windturbines op woningen van 42 dB Lden. In het raadsbesluit van 28 januari 2021 heeft de gemeenteraad van Oss het voornemen uitgesproken om voor het project Duurzame Polder minimaal dezelfde geluidsnormen als bij Windpark Elzenburg - De Geer te hanteren. Daarom brengt dit planMER deze bovenwettelijke streefwaarde van 42 dB Lden in beeld.

Maatgevende aspecten
De verdeling maatgevend en niet maatgevende aspecten wordt niet goed gemotiveerd. Het blijkt een belangrijk gegeven voor de totale toetsing, maar ook sturingselement om onderwerpen door te schuiven naar het projectMER. Er is geen goede uitleg gegeven waarom bepaalde aspecten niet-maatgevend zijn en waarom die niet goed beoordeeld kunnen worden.

Reactie
In paragraaf 5.4.1 van het planMER is uitleg gegeven over het onderscheid maatgevend/niet-maatgevend. Het is geen sturingselement om onderwerpen door te schuiven. Niet-maatgevende aspecten zijn in deze fase echter minder sterk van invloed op de keuze voor een bepaalde locatie. In paragraaf 14.4 is uitgelegd waarom geen alomvattende analyse van niet-maatgevende aspecten kan worden opgesteld.

Laagfrequent geluid en aardkundige waarden
T.a.v. aardkundige waarden, merkt Indiener op: Hier ontbreekt de invloed van geluidproductie in de frequentiereeks 0 - 20 Herz, ook wel laagfrequent en infrasoon geluid genoemd.

Reactie
Het door Indiener genoemde onderwerp heeft geen relatie met aardkundige waarden. Er wordt verder naar paragraaf 3.1.6 van de zienswijzennota verwezen.

Beschermde watergebieden
T.a.v. beschermde watergebieden, merkt indiener op dat het MER hier voorbijgaat aan de emissie van windturbines.

Reactie
Eventuele emissies van windturbines worden in paragraaf 7.5 van het MER beschreven. De effecten op beschermde watergebieden in paragraaf 7.2.2 van het MER.

Bevoegd gezag natuurgebieden
Bij het NNN en bij andere natuuraangelegenheden is niet duidelijk het bevoegd gezag benoemd, dat is het provinciebestuur Noord-Brabant.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.2.9.5 van de zienswijzennota.

Externe veiligheid – risico's en brandweer
Indiener vindt dat bij externe veiligheid buiten beschouwing is gebleven welke risico's er op de veiligheid drukken. Ook is de brandweer daarbij niet geraadpleegd, althans dat blijkt nergens uit. Als de beoordeling volledig was geweest, was dit wel beoordeeld.

Reactie
In de effectbeschrijving van externe veiligheid, zijn voor dit planMER niveau alle mogelijke risico's beschreven. De brandweer heeft eerder al een advies gegeven (bij de NRD-fase) en is op de hoogte gesteld van het publiceren van het planMER en het ontwerp Programma.

Betrekking defensie
Defensie lijkt volgens Indiener niet betrokken te zijn bij de beoordeling van effecten op defensie vliegverkeer. De effecten lijken daardoor te laag ingeschat. Verder vindt indiener het onderscheid tussen maatgevend en niet-maatgevend arbitrair.

Reactie
Er vindt regelmatig met Defensie plaats (zie paragraaf 3.1.12 van de zienswijzennota). Zie verder het bovenstaande antwoord inzake maatgevende aspecten.

Summiere weergave gezondheidseffecten
De weergegeven effecten op gezondheid zijn te summier volgens indiener.

Reactie
Deze zienswijze van indiener is onjuist en wordt voor kennisgeving aangenomen.

Haalbaarheid mitigatie
Indiener vindt dat de haalbaarheid van mitigerende maatregelen onbelicht is in het planMER en vindt dat niet vooruitgelopen mag worden op de mitigatie. Er wordt ook geen inzicht gegeven in de methodes en technieken van mitigatie.

Reactie
De mitigerende maatregelen in het MER zijn mogelijke maatregelen in de vervolgfase. Dit is in de inleiding van hoofdstuk 10 van het planMER beschreven.

Totstandkoming VKA – gebreken
Bij de beschrijving over hoe te komen tot het voorkeursalternatief, zijn onjuiste zaken weergegeven volgens indiener. Er is geen sprake van afstand van 2 km tot de kernen maar tot de bebouwde kom, en de geluidbelasting van 42 dB Lden maximaal voor de gemeente Oss wordt niet weergegeven.

Reactie
In de tekst ontbreekt inderdaad het woord 'bebouwde kom', maar deze is daar wel bedoeld en ook zo gehanteerd in het proces. Wat betreft de geluidsnorm in Oss wordt verwezen naar het eerdere antwoord in deze zienswijze.

Totstandkoming VKA
Bij het voorkeursalternatief dat op kaart is weergegeven is niet het proces beschreven hoe tot het voorkeursalternatief is gekomen.

Reactie
In hoofdstuk 14 van het planMER wordt hier ingegaan op de totstandkoming van het voorkeursalternatief. In het ontwerp Programma is dit samengevat.

Subsidie
Wat betekent het niet halen van de doelstelling voor het project en de subsidieverlening?

Reactie
Zie onderstaand antwoord.

Ontwerpend onderzoek – proces en -voorwaarden
Ten aanzien van een passage over de variantenontwikkeling uit het ontwerpend onderzoek, vraagt indiener welk proces en -voorwaarden hierop van toepassing zijn, niet alleen technisch maar ook bestuurlijk gericht op bijvoorbeeld participatie en alternatieven.

Reactie
De variantenontwikkeling was onderdeel van het ontwerpend onderzoek en het opstellen van het MER. Dit was een iteratief proces, in samenhang met een uitgebreide participatie.

Late inbreng variant
Indiener stelt dat 1 van de 5 varianten in het MER pas laat is ingebracht, buiten het proces. Indiener vraagt zich af waarom dit niet helder is opgenomen in het planMER.

Reactie
De aanname van indiener dat dit laat en buiten het proces is ingebracht, is onjuist.

Bevoegd gezag vergunning
Indiener stelt dat in de periode van het planMER de gemeenten nog geen bevoegd gezag zijn voor de vergunning.

Reactie
De bevoegdheid is overgedragen aan de gemeenten.

Verantwoordelijkheid in projectMER
Indiener stelt dat vanwege de grote plaatsing van verantwoordelijkheden naar de projectMER fase, veel van deze verantwoordelijkheden bij de initiatiefnemers komen te liggen. Dit beperkt de invloed die de gemeenteraad in deze fase kan uitoefenen.

Reactie
Het is juist dat het initiatief van het project na vaststelling van het Programma verschuift naar initiatiefnemers. Voor aangewezen gevallen heeft de gemeenteraad een adviesrecht in de fase van de ontwerpvergunning (BOPA).

Berekening restopgave Oss
Indiener citeert een aantal regels uit het programma en het planMER over de resterende RES-opgave voor Oss.

Reactie
De gemeentelijke ambities zijn om in 2045 (‘s-Hertogenbosch) en 2050 (Oss) klimaatneutraal te zijn en daarnaast uit het Klimaatakkoord en de RES 1.0 van de RES Noordoost Brabant.
Beide gemeenten willen een groot deel van hun energiedoelstelling realiseren in de Duurzame Polder. De energiedoelstelling voor de Duurzame Polder is nader geconcretiseerd en verschilt per gemeente.

In de RES 1.0 is de energiedoelstelling van de gehele gemeente Oss vastgesteld op 0,28 terawattuur (TWh). Hiervan moet 0,24 TWh nog worden gerealiseerd (peildatum: RES 1.0). Een deel hiervan wil Oss buiten de Duurzame Polder opwekken. In totaal wil de gemeente Oss een resterend deel van de RES-opgave van 0,514 PJ (142 GWh) opwekken met windturbines in de Duurzame Polder.

VKA en relatie tot gemeente Oss
Indiener vindt dat het voorkeursalternatief dat solitair door het college van de gemeente Oss is besloten, zich nog niet bevindt in het stadium om opgenomen te worden in het planMER omdat de behandeling van de gemeenteraad nog niet heeft plaatsgevonden. Daarmee presenteert het planMER een voorkeursvariant die er mogelijk niet is of anders van inhoud wordt. Dat is onacceptabel.

Reactie
Er wordt verwezen naar hoofdstuk 3 van het ontwerp Programma Duurzame Polder voor de afweging die in het College van Burgemeester en Wethouders heeft plaatsgevonden over het Voorkeursalternatief. De effecten daarvan zijn in het planMER beschouwd om deze vergelijkbaar te maken met het planMER-alternatieven. Vaststelling van het Programma is volgens de Omgevingswet de bevoegdheid van het College. De Gemeenteraad wordt daaraan voorafgaand gevraagd het in te stemmen met het Voorkeursalternatief.

Het Programma als instrument
Indiener vindt dat er cruciale informatie ontbreekt bij een beschrijving over het instrument Programma in het MER.

Reactie
Dit is een algemene beschrijving van het wettelijke instrument van het Programma.

Het Programma als ontwikkelkader
Gesteld wordt dat het programma als ontwikkelkader dient voor toekomstige ontwikkelingen in het gebied. Indiener vraagt of hiermee een gebiedsvisie vanuit de omgevingswet bedoeld? Zo ja, voorziet het programma niet in de vereiste procedure hiervoor?

Reactie
Het Programma is een vrijwillig Programma als bedoeld in artikel 3.5 van de Omgevingswet. In overeenstemming hiermee, beschrijft het Programma een richtinggevend kader voor ontwikkelingen.

Transparantie en objectiviteit
Indiener vindt de voorliggende planMER uitblinken door een gebrek aan transparantie, gebrek aan onderbouwing en is niet objectief te noemen.

Reactie
De gemeenten betreuren deze kwalificatie.

Bevoegd gezag – belemmeringen
Indiener vindt de aanwezige belemmeringen van belang. Onduidelijk is door welk bevoegd gezag dit belangrijke element is vastgesteld, waarom dat is gedaan en met welk doel. Ook is niet duidelijk voor Indiener waarom er een onderscheid is gemaakt tussen zachte en harde belemmeringen en stelt ook dat deze niet inzichtelijk zijn.

Reactie
De inventarisatie van harde en zachte belemmeringen voor windenergie is als onderdeel van de locatiekeuze opgenomen in paragraaf 1.1.5 van het planMER. In het planMER zijn de harde belemmeringen opgenomen in paragraaf 6.1. Het planMER is door het college samen met het ontwerp Programma ter inzage gelegd.

Vervolgproces
Indiener vindt een citaat over een vervolgproces van de verkenningsfase onduidelijk.

Reactie
Dit vervolgproces is gestart met het ontwerpend onderzoek in 2022.

Definitie passende beoordeling
De betekenis van een passende beoordeling is niet goed uitgelegd volgens Indiener.

Reactie
De Passende Beoordeling is uitgelegd in paragraaf 7.3.1 van het planMER.

Vereiste informatie
Indiener stelt dat een wettelijke verplichting ontbreekt bij de vereiste informatie voor een planMER, over 'redelijkerwijs vereiste informatie.

Reactie
Het klopt dat het door indiener genoemde wettelijk vereiste niet is opgenomen op pagina 42 van het planMER, maar het vereiste geldt onverkort.

Randvoorwaarden projectMER
Het wordt volgens indiener niet duidelijk waar een projectMER aan dient te voldoen en evenmin de relatie tot het planMER. Ook vindt indiener dat er in het planMER onderwerpen ontbreken en dat dit door moet werken naar de vergunningsfase.

Reactie
In de paragrafen 2.1 tot en met 2.3 van het planMER zijn hierover diverse passages opgenomen.

Internationaal kader
Indiener stelt dat de inhoud van het planMER zich louter op beleid focust en mist hierbij een nationaal en internationaal kader, en vindt dit een tekortkoming.

Reactie
De relevante kaders zijn in hoofdstuk 3 van het planMER beschreven. Zie verder eerdere antwoorden op deze zienswijze.

Conceptnormen voor windturbines
Wat betreft de nieuwe conceptnormen voor windturbines, merkt indiener op dat de normen niet zijn vastgesteld. Ook betwist indiener dat gemeenten tot die tijd eigen lokale normen mogen stellen. De tekst zet de lezer op het verkeerde been, aldus indiener.

Reactie
De stellingname van indiener is onjuist. In de tekst is duidelijk benoemd dat het gaat om een ontwerpbesluit en dat de normen nog niet zijn vastgesteld. Tot die tijd hebben de gemeenten de mogelijkheid om lokale normen te stellen.

Participatie – provinciaal beleid
Indiener stelt dat participatie in het gehele proces niet of niet adequaat plaatsgevonden, en dat daarom niet aan het provinciale beleid wordt voldaan (eis uit verordening).

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.14 van deze zienswijzennota voor de beschrijving van het participatieproces en het voldoen aan de eisen die de Omgevingswet daaraan stelt.

Alternatievenonderzoek
Indiener vindt dat een alternatievenafweging niet heeft plaatsgevonden in het planMER en dit onterecht wordt vertaald naar 'varianten'.

Reactie
De alternatievenafweging is opgenomen in hoofdstuk 14 van het planMER.

Situering in het NNB
Indiener vindt een specifiek artikel over situering in het NNB uit de provinciale verordening onduidelijk.

Reactie
Dit is een letterlijk citaat uit de provinciale verordening.

Provinciale regelgeving
Indiener stelt dat het planMER geen uitwerking heeft gegeven aan een provinciale regel over Omgevingsplannen.

Reactie
Dit artikel is van toepassing voor het vervolg (vergunningsfase).

Verplichte bijdrage kwaliteitsverbetering
Indiener kan een provinciale regel over een verplichte bijdrage voor kwaliteitsverbetering landschap niet in de juiste context plaatsen omdat het planMER hier niet op in gaat. Ook gaat het planMER niet in op regels over een regionaal overleg over bestedingen van een landschapsfonds. Ook ontbreken volgens indiener in het planMER passages over de ontwikkelingsrichting en de kwaliteitsverbetering landschap, zoals genoemd in de provinciale regels.

Reactie
Deze regels hebben geen doorwerking op dit planMER. Ze zijn van toepassing op planologische instrumenten.

Toetsing gezondheidsfactoren als verplichting bevoegd gezag
Indiener vraagt zich af wat het planMER heeft opgeleverd aan gezondheidsfactoren en de toetsing daarvan als verplichting van het bevoegd gezag?

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.6 van deze zienswijzennota.

Lokaal eigenaarschap en draagvlak
Lokaal eigenaarschap en draagvlak is volgens indiener in het planMER niet onderzocht.

Reactie
Dit hoeft niet in het planMER te worden onderzocht. Dee uitgangspunten voor (lokale) financiële participatie zijn opgenomen in paragrafen 4.1 en 4.2 van het ontwerp Programma.

Wettelijke basis RES
Indiener is van mening dat de RES en de aanbiedingen daaruit (het 'bod' van gemeente Oss) geen enkele wettelijke basis hebben en dat ze niet onder democratische controle staan. De 'afspraken' zijn hoogstens als richtlijn te vertalen. De richtlijnen (zoals de 11% die om wordt gehanteerd voor de totale hoeveelheid kleinschalige zonnepanelen op het dak) zijn dat ook. De RES blijkt nationaal al vergaand overtroffen en de RS NOB zal dat in 2030 of 2032 ook zijn.

Reactie
De gemeente Oss houdt zich aan de afspraken die zij heeft gemaakt met de bestuurlijke partners in het kader van de RES Noordoost Brabant, zoals opgenomen in hoofdstuk 1 uitgangspunten en de hoofdstuk 2 visie van het Programma

Erfgoedvisie Oss
Volgens indiener zijn er bij de fusie met gemeente Lith door gemeente Oss garanties gegeven onder ander cultuurhistorie, gezinsontwikkeling en afstand tot de kernen.

Reactie
De gemeenten nemen de opmerking van indiener als kennisgeving aan. PlanMER heeft het erfgoed Oss voldoende beschreven met daarbij doelstellingen (pagina 51).

De overige vragen (2 km en gebiedsontwikkeling) zijn terug te vinden in de paragrafen 3.1.12 en 3.2.12 van de zienswijzennota.

Autonome ontwikkeling
Indiener stelt de vraag of de autonome ontwikkeling een situatie is met windturbines.

Reactie
Nee, dat is niet zo.

Afstandsnormen – kern of bebouwde kom
Indiener stelt dat de afstandsnormen niet tot de kernen binnen de gemeente gelden maar tot de rand van de bebouwde kom en dat geen rekening wordt gehouden met 2 km vanaf ’t Wild en Geffen. Den Bosch zou rekening moeten houden met opgelegde afstanden in Oss.

Reactie
Het is juist dat de afstanden gelden tot de bebouwde kommen van omliggende kernen, maar dit geldt alleen voor de eigen gemeente. De afstanden zijn correct aangehouden.

Gezondheid – algemeen
Gevaar voor de gezondheid van mens en dier in een wijde omgeving. Windturbines leiden tot geluidhinder, trillingshinder, schaduwhinder, gevaar van straling, vervuiling door fijnstof en chemische stoffen (BPA) en tot broeikaseffect (SF6). Daarnaast is de obstakelverlichting zeer storend.
Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.6 van deze zienswijzennota.

Participatie – algemeen
Geen participatie toegepast bij de besluitvorming. Er is geen actieve betrokkenheid gezocht. De inwonersvereniging en andere organisaties die zijn betrokken in het proces, hebben geen echte participatie ervaren.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.14 van deze zienswijzennota.

Alternatieven – nut en noodzaak
Alternatieven voor windenergie zijn volgens indiener onvoldoende onderzocht (nut en noodzaak). Er is geen onderzoek gedaan naar alternatieven voor de restopgave.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragrafen 3.1.2, 3.1.3 en 3.1.5 van deze zienswijzennota.

Intern salderen
De impact van de recente uitspraak van de Raad van State dat intern salderen niet langer is toegestaan moet bekeken worden.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.7 van deze zienswijzennota.

Calamiteiten – industriële windturbines
Het planMER gaat voorbij aan calamiteiten die kunnen optreden met Industriële Windturbines (hierna: IWT's) als belangrijkste voor de ongevallen met IWT's, inclusief de extreem hoge kosten die ongevallen met zich meebrengen. Die kosten worden niet geadresseerd in het planMER, noch de verantwoording daarover, noch de noodzaak van een garantiefonds (voorziening € 100.000.000 of hoger). Dit geheel dient geadresseerd te worden in het planMER, ook vanuit de eisen die de omgevingswet stelt.

Reactie
In het planMER is in paragraaf 7.4.1 een beschouwing ten aanzien van externe veiligheid opgenomen, en in paragraaf 8.9 is ingegaan op het aspect kosten.

Gelderland
Indiener vindt het onderzoeken buiten de 1 en 2 km begrenzing onvolledig omdat de opsteller bewust buiten de normen redeneert. In het studiegebied behoren ook gemeenten in Gelderland te worden beschouwd, gelet op de invloed van het gehele enorme Industriële Wind Turbine Terrein. Dat is niet opgenomen in het planMER.

Reactie
Er wordt verwezen voor een uitleg hiervan naar de beschrijving in paragraaf 4.1 van het planMER.

Grondwaterbeschermingsgebied en waterwingebied - kaart
p. 68: “Het grondwaterbeschermingsgebied om het waterwingebied heeft als doel de kwaliteitsbescherming van het grondwater binnen het waterwingebied. Wat betekent dit voor de plaatsing van windturbines. Er is geen kaart, waardoor men het planMER op dit gebied niet kan beoordelen. Ook blijft achterwege welke invloed de turbines kunnen uitoefenen op de doelstelling om de kwaliteit van het grondwater te beschermen.

Reactie
Er wordt verwezen maar paragraaf 7.2.2 Effecten op beschermde watergebieden van het planMER en de daarin opgenomen afbeelding 7.6 Effecten beschermde watergebieden.

Onvolledigheid gezondheidsrisico’s
De verschillende onderdelen die in dit hoofdstuk 4 van het MER worden besproken zijn volgens indiener een zeer klein deel van de gevaren en risico’s die samenhangen met het gebruik van de beoogde (extreem grote) windturbines.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.6 van deze zienswijzennota.

Fijnstof en gifstoffen
Fijnstof in combinatie of solitair met gifstoffen is volgens Indiener niet meegenomen in het planMER. De enorme windturbines zullen de fijnstof (zoals BPA) verhogen met ernstige gevolgen voor de gezondheid.

Reactie
Het planMER beschrijft in paragrafen 7.5.1, 8.6 en 8.6.1 de effecten van fijnstof en stikstofoxiden. Verder wordt verwezen naar paragraaf 3.1.6.2 van deze zienswijzennota.

Laagvliegen
Indiener vindt dat de lezer op het verkeerde been wordt gezet door de tekstpassages over laagvliegen en de daar opgenomen kaart. Het laagvlieggebied bestaat al decennialang en er wordt een kaart van vliegbewegingen gepresenteerd, niet het laagvlieggebied.

Reactie
Vervelend dat indiener de formulering ongelukkig vindt, de tekstuele passages zijn wel juist. Afbeelding 4.15 toont daarnaast de vliegbewegingen en afbeelding 4.16 toont het laagvlieggebied.

Route VO2
Indiener stelt dat de formulering in het planMER dat “het huidige en toekomstige verwachte gebruik van de route VO zeer gering is” niet inzichtelijk is.

Reactie
In Afbeelding 4.15 zijn de vliegbewegingen van het DHC in januari tot en met april 2023 opgenomen (bron: Defensie).

Daarnaast ligt in het plangebied een laagvliegroute voor helikopters en propellervliegtuigen (route VO). De route VO is bedoeld voor het vliegen met militaire propellervliegtuigen, bestemd voor opleidingsdoeleinden. Voor deze route geldt een minimum vlieghoogte van 75 m boven hindernissen. Uit de bijlagen van de vergunningsaanvraag voor route VO blijkt dat het huidige en toekomstige verwachte gebruik van de route VO zeer gering is. Afbeelding 4.16 toont zowel de ligging van het laagvlieggebied als de laagvliegroute (route VO). Nadere informatie vindt indiener in de volgende bronnen.

- Bijlage B. lid 16 van de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters.
- Https://www.rvo.nl/onderwerpen/vergunning-laagvliegroutes-10-en-vo: specifiek bijlage 2: Deelrapport 4C Lv VO Eindconcept.

Radarverstoringstoets
Indiener stelt dat de windturbines geen onaanvaardbare gevolgen mogen hebben voor het radarbeeld. Het planMER voorziet volgens indiener niet in die noodzakelijke zekerheid dat er geen onaanvaardbare gevolgen zijn. Dit wordt ten onrechte doorgeschoven naar een projectMER.

Reactie
Dit is in dit planMER beschouwd in paragraaf 8.3.3 en onderzocht met verkennende radarhindertoetsen (zie paragraaf 14.4). Dit onderzoek dient in de vergunningsfase te worden verfijnd.

Recreatieve functie
Indiener stelt dat de uitspraak dat de polder een beperkte recreatieve functie heeft, niet overeenkomt met de beschrijving van de aantrekkelijkheid en kwaliteit van de polder.

Reactie
De zienswijze van indiener wordt voor kennisgeving aangenomen. Het belang van recreatie is in de afweging meegenomen.

Autonome ontwikkeling beschrijving
Indiener vindt de beschrijving over autonome ontwikkelingen op pagina 75 planMER weliswaar duidelijk en bruikbaar maar komt niet overeen met de beschrijving op pagina 55 over autonome ontwikkelingen. Welke benadering is nu gebruikt voor de toetsing van het planMER.

Reactie
De gemeenten begrijpen indiener maar hebben een andere mening. De teksten op de verschillende pagina's zijn aanvullend en op zichzelf staand correct. Zij zijn daarmee bruikbaar. Ontwikkelingen en activiteiten die met enige zekerheid plaatsvinden kunnen bestaan naast of samen met autonome relevante ontwikkelingen waarover bestuurlijke overeenstemming is.

Afweging varianten
Het planMER maakt volgens indiener het afwegingsproces van varianten niet inzichtelijk. De getoetste milieueffecten komen zo niet overeenkomen met de eisen van het Unierecht/SMB richtlijn en de Provinciale Staten van Noord-Brabant.

Reactie
Het afwegingsproces is beschreven in paragraaf 14.1 en 14.2 van het planMER en in paragraaf 3.7 van

het Programma en daarmee voldoende inzichtelijk gemaakt. De stukken zijn in overeenstemming met de wet -en regelgeving. Er wordt verwezen naar de paragrafen 3.2.9 van de zienswijzennota.

Totstandkoming VKA
Indiener vindt dat het een en ander niet goed procesmatig is verlopen en dat het voorkeursalternatief niet juist tot stand is gekomen.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.14 van de zienswijzennota.

Vervolgonderzoeken
Indiener haalt een passage aan over nadere onderzoeken. Met 'de vervolgonderzoeken' wordt veelal het overbrengen naar een projectMER bedoeld. Dit geeft verwarring en het is onvolledig.

Reactie
In de fase van de vergunningaanvraag inclusief projectMER worden de daadwerkelijke effecten inzichtelijk. Het planMER is uitgevoerd conform de wettelijke vereisten. De passage die indiener aanhaalt, gaat over de beschouwing van het voorkeursalternatief in het planMER. Dit gaat niet over vervolgonderzoeken in een projectMER.

Onrealistische berekening energieopbrengst
Indiener geeft aan dat voor het gebied van de Duurzame Polder gemiddeld ongeveer 50% van de in het planMER opgenomen energieopbrengst zal worden gerealiseerd vanwege lage windsnelheid, windafvang, mitigatie. Indiener noemt de hier in het MER geboden informatie onvolledig en vindt het manipulatie. Daarnaast ontbreekt de verwerking van de disclaimer uit de “Energieopbrengsten voorkeursalternatief windenergie Duurzame” van februari 2024.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.2.7.2 van deze zienswijzennota en naar de juiste bijlage over energieberekening. PlanMER en het ontwerp Programma gebruiken deze versie, waarin de KNMI modelberekening is aangevuld met veldmetingen. De disclaimer in de verouderde versie is daardoor in de nieuwe versie vervallen.

Turbines lager dan 134 meter
Indiener haalt een passage aan van pagina 79 over het niet onderzoeken van lagere windturbines dan 134 meter en stelt daarbij dat de financiële aannames een belangrijke toetssteen vormen, maar er wordt daarbij te weinig informatie gegeven.

Reactie
Het planMER heeft de te verwachte, realistische en marktconforme windturbines onderzocht. Hiermee is op het hoofdlijnenniveau van het planMER de impact van te verwachten milieueffecten voldoende inzichtelijk gemaakt. Kleinere windturbines, waarbij bekend is dat deze in de toekomst niet meer worden verkocht, zijn terecht niet meegenomen in het onderzoek. Hierbij wordt nadrukkelijk aangegeven dat het referentieturbines betreft om de bandbreedte van effecten op hoofdlijnen te bepalen, niet om de specificaties van turbines in concrete projecten voor te schrijven.

Wetenschappelijke juistheid en onafhankelijkheid
Indiener vraagt zich af op welke manier de wetenschappelijke juistheid en onafhankelijkheid van die modellen en/of rekenprogramma's is geborgd.

Reactie
Het PlanMER is opgesteld aan de hand van gebruikelijke en gevalideerde methoden. Deze modellen worden ook voor andere onderzoeken gebruikt. Een voorbeeld hiervan is het gebruik van het model Geomilieu en Windpro, welke ook door andere onderzoeksbureaus worden toegepast. Het planMER heeft niet tot doel om op wetenschappelijke basis de milieueffecten in beeld te brengen.

Niet-maatgevende aspecten
Indiener geeft aan dat op pagina 81 van het planMER ook de benoemde 'niet-maatgevende aspecten' niet beoordeeld zijn, terwijl ze van belang zijn. Twee regels lager wordt het wel meegenomen in de besluitvorming. Dit lijkt overgelaten te worden aan het projectMER.

Reactie
Niet-maatgevende aspecten zijn inderdaad niet beoordeeld, maar de effecten zijn wel beschreven en beschouwd. Deze aspecten zijn ook van belang voor de ontwikkeling van windturbines en zijn daarom in deze fase al meegewogen in de besluitvorming over de Duurzame Polder, echter wel in de wetenschap dat maatgevende aspecten relevanter en bepalender zullen zijn.

Wijzigingen ten opzichte van NRD
Indiener stelt dat bij de wijzigingen aangaande de NRD onvermeld blijft wat het voortschrijdend inzicht sindsdien met zich heeft meegebracht. In de NRD was aangegeven dat een en ander in het planMER onderzocht zou worden, maar dat is niet gebeurd.

Reactie
De toezeggingen uit de NRD zijn opgevolgd in dit planMER. Voortschrijdende inzichten en laatste stand van kennis zijn daaromtrent meegenomen. In paragraaf 2.1 van het planMER is aangegeven hoe het onderscheid tussen het planMER en het projectMER gemaakt wordt.

Tabel beoordelingsschaal
Volgens indiener ontbreekt bij de tabel over de beoordelingsschaal de betekenis in juridische termen. Ook de motivatie van de beoordeling ontbreekt. Door nu de niet maatgevende aspecten niet te beoordelen is het planMER te beperkt om als milieutoets te kunnen fungeren.

Reactie
De onderzoeksmethodiek is zorgvuldig in het planMER toegelicht en de effectbeschrijvingen zijn per variant opgenomen. Zie verder de eerdere antwoorden op deze zienswijze.

Alternatieven in het planMER
Indiener vindt de tekst over variantenontwikkeling een onterechte weergave en manipulatie van wettelijke tekst. Alternatieven zijn niet behandeld in het planMER.

Reactie
Er is geen sprake van manipulatie en alternatieven zijn in het planMER beschreven.

Tussenrapportage
Indiener geeft aan dat volgens de H+N+S tussenrapportage in het planMER zal worden ontworpen en gerekend, in samenhang en iteratief plaatsvinden. Dat gebeurt echter niet.

Reactie
De variantenontwikkeling was onderdeel van het ontwerpend onderzoek en het opstellen van het MER. Dit was een iteratief proces, in samenhang met een uitgebreide participatie.

Tekstuele fout belemmeringen passage
Indiener geeft aan dat de passage over belemmeringen gebaseerd op nationale wet- en regelgeving tekstueel onjuist is.

Reactie
Bedoeld is dat belemmeringen op grond van nationale wet -en regelgeving een gegeven zijn.

Halve rotordiameter
Indiener stelt dat het aanhouden van een halve rotordiameter tot woningen grote gevaren en hoge geluidsbelasting met zich meebrengt. Dit kan alleen voor molenaarswoningen maar is tegenwoordig te gevaarlijk bevonden door de brandweer. Indiener vindt dit uitgangspunt onacceptabel.

Reactie
Het is juist dat het aanhouden van deze afstand alleen mogelijk is bij molenaarswoningen.
Het is onjuist dat dit als te gevaarlijk wordt bevonden. Met de vergelijking van de verschillende varianten in het planMER is ditzelfde uitgangspunt gehanteerd, waardoor de uitkomsten niet zullen wijzigen. Bij de vergunningaanvraag en het projectMER zal dit aspect conform de geldende wet- en regelgeving worden beoordeeld.

Autonome ontwikkelingen Oss-West
Indiener is van mening dat de autonome ontwikkelingen voor woningbouw in De Groote Wielen en in Oss-West zijn beschouwd als harde belemmeringen. Voor Oss-West wordt geen rekening gehouden met de 2 km. begrenzing; de varianten geven zoveel mogelijk invulling aan de opgave van Oss om 0,514 PJ op te wekken in 2030 Oss-West i.r.t. geen grenswaarde van 2.000 meter is geen raadsbesluit geweest van de gemeenteraad, derhalve is de 2.000 meter van toepassing.
De opgave die hier wordt genoemd is de restopgave, die is significant veel lager dan hier vermeld.

Reactie
De gemeente Oss heeft bij het genoemde raadsbesluit van 28 januari 2021 (pagina 38 planMER) de 2 km van toepassing verklaard als afstand tot de bebouwde kom van de bestaande kernen.

Lokale normen Oss
Indiener citeert “Voor woningen in de bebouwde kom is de contour horend bij 47 dB Lden (met mitigatie) van toepassing” en noemt dit onjuist voor de gemeente Oss, omdat de grens daar 42 dB Lden zou zijn. Daarom zou de berekening in het planMER opnieuw moeten plaatsvinden.

Reactie
Het uitgangspunt van de gemeenteraad Oss om 42 dB Lden te hanteren voor de bebouwde kom van de kernen wordt gehaald door het hanteren van de 2 km afstand. 42 dB Lden is geen wettelijke of

lokale geluidsnorm. Daarvoor gaat het Programma uit van 45 dB Lden als streefwaarde en 47 dB Lden als maximale waarde voor alle woningen in het gebied.

Inzichten energieopbrengsten
Indiener haalt een passage aan over het niet meenemen van inzichten over energieopbrengsten die al een jaar voorhanden zijn. Dit vindt indiener onbegrijpelijk en het wordt niet gemotiveerd. Door dit niet mee te nemen in de opzet van het planMER laat men waarschijnlijk belangrijke informatie buiten beschouwing over de opbrengst.

Reactie
De aangehaalde passage is juist. Het planMER is namelijk een tijd geleden al in concept opgesteld. Eventuele gewijzigde inzichten hebben geen invloed op de variantenafweging. Er wordt ook verwezen naar zienswijze 8, paragraaf 3.3.4 van deze zienswijzennota.

Variant geluid
Indiener vindt de opzet van de variant Geluid onjuist, omdat het bevoegd gezag de norm al heeft vastgesteld op 42 dB en omdat de variant niet voldoet aan de 2 km norm van Oss.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.6.1 van deze zienswijzennota. Verder heeft het planMER ook varianten onderzocht die niet aan de afstandsnormen voldoen. Dit om de 'hoeken van het speelveld' van het planMER te onderzoeken. Dit past bij de zorgvuldigheid die de gemeenten nastreven.

Geluidsbelasting op 1 km
Indiener vindt de tekst over de geluidsbelasting op 1 km afstand van 42 dB manipulatief.

Reactie
De zienswijze van indiener wordt voor kennisgeving aangenomen.

Mitigerende maatregelen bij geluid
Indiener haalt een passage aan over mitigerende maatregelen bij geluid en vindt de status daarvan niet duidelijk aangegeven. Het MER gaat daarmee buiten de RES.

Reactie
De stelling is onjuist. Zie het eerdere antwoord over mitigerende maatregelen.

Effecten op de bodem
Volgens indiener worden de effecten op de bodem niet onderzocht in het planMER**.**

Reactie
In paragraaf 8.1.2 van het MER zijn de effecten op bodemkwaliteit onderzocht.

Berekeningen geluidsbelasting
Indiener geeft aan dat het planMER geen inzicht geeft in de berekeningen van de verschillende geluidsbelastingen die zijn weergegeven in de contouren. De berekeningen zijn daardoor niet te controleren. Ook is er geen inzicht gegeven in de situatie van 42 Db Lden maximaal.

Reactie
In het planMER is aangegeven dat gebruik is gemaakt van het programma GeoMilieu voor het berekenen van de contourafstanden. Dit is een modelmatig programma. De verschillende ingevoerde parameters zijn herleidbaar genoteerd, waardoor iedereen met dit programma de berekening ook kan maken. Dit programma is gangbaar om de geluidscontouren van windturbines modelmatig te berekenen. Gekozen is om de wiskundige formules achter dit programma niet toe te voegen, omdat er geen aanleiding is geweest deze te delen. Ook leent de fase van het project zich hier niet voor. Het is onjuist dat geen inzicht wordt gegeven in een situatie waarbij wordt uitgegaan van 42 dB Lden. Hiervoor zijn de contouren benoemd in tabel 7.29 en weergegeven op diverse kaarten. In de beoordelingsschalen is de grens voor een sterk negatieve beoordeling bepaald op 45 dB Lden en voor negatief tussen 40 en 45 dB Lden. Dit omdat de 42 dB Lden geen gangbare norm is om aan te toetsen.

Beoordelingsschaal geluid – wetenschap
De waardes in de beoordelingsschaal voor geluid komen volgens Indiener niet overeen met veel wetenschappelijke literatuur.

Reactie
In het planMER kan naar deskundigeninzicht een logische beoordelingsschaal worden opgenomen. Hierbij is gekozen voor een sterk negatieve beoordeling gekozen voor een geluidbelasting van meer dan 45 dB Lden (richtlijn WHO) en tussen 40 en 45 dB Lden als negatief (WHO ondergrens bij 40 dB). Hierbij is dus aangesloten bij richtlijnen en adviezen vanuit de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO).

Effect LFG en infrasoon geluid
Indiener vindt de stelling dat laagfrequent geluid en infrasoon geluid geen ander effect hebben dan gewoon geluid, ongegrond. Er wordt voorbij gegaan aan wetenschappelijke publicaties. Ook is het onjuist dat er geen normen zijn voor LFG en is verzuimd aan te geven dat de bodemgesteldheid bij LFG een belangrijke rol speelt, evenals de draagwijdte. De Vercammen curve is daarnaast het minst belangrijke aspect.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.3.16 van deze zienswijzennota. Onduidelijk is wat bedoeld wordt met de opmerking dat de Vercammen curve het minst belangrijke aspect is.

Methode Miedema
Indiener geeft aan geen vertrouwen te hebben in de methode Miedema.

Reactie
De gemeenten achten deze methode wel betrouwbaar. De Miedema methode is een algemeen geldende en vaak toegepaste beoordelingsmethode die de geluidbelasting van verschillende geluidsbronnen evalueert en combineert. Deze methode houdt rekening met de cumulatieve geluidbelasting op geluidsgevoelige locaties, zoals woningen, door verschillende soorten geluid om te rekenen naar een gemeenschappelijke maat voor verkeersgeluid.
Het is gebaseerd op dosis-effectrelaties die de hinder van geluid bij verschillende geluidsniveaus vaststellen, en het doel is om een goede afweging te maken in het kader van de ruimtelijke ordening. De methode is ontwikkeld om de impact van geluidshinder beter te begrijpen en te kwantificeren, en wordt vaak toegepast in milieubeoordelingen. Voor nu is de cumulatie gebaseerd op de in het

planMER gehanteerde uitgangspunten voor windturbinegeluid en de beschikbare informatie over geluidbelasting in de huidige situatie. Hiervoor is gebruik gemaakt van algemene gegevens vanuit de Atlasleefomgeving.

Geluidscontouren en beoordelingsschaal
De weergave van de geluidscontouren en beoordelingsschaal vindt indiener niet representatief vanwege de door indiener geconstateerde tekortkomingen.

Reactie
De zienswijze van indiener wordt voor kennisgeving aangenomen.

Wettelijke verplichting ontwerpbesluit Windturbines Leefomgeving
Indiener vindt het ontwerpbesluit Windturbines Leefomgeving geen wettelijke verplichting en het bureau dat hieraan meegewerkt heeft is volgens indiener niet onafhankelijk. De bijbehorende MER zou daarnaast niet aan het wettelijk kader voldoen.

Reactie
Het besluit is nog niet in werking, dus op dit moment inderdaad nog geen wettelijke verplichting. De uitspraken over het onderzoeksbureau en het planMER worden voor kennisgeving aangenomen.

Consequenties nieuwe afstandsnormen
Indiener geeft aan dat de consequenties van de nieuwe afstandsnormen niet in beeld zijn gebracht. Verder stelt Indiener dat de passage over mogelijke inwerkingtreding van de nieuwe normen onjuist is, omdat het moment van vaststellen omgevingsplan bepalend is.

Reactie
Dat is onjuist. Dit is in beeld gebracht in afbeelding 9.2 van het planMER. De zienswijze van indiener dat het moment van vaststelling omgevingsplan bepalend is, is eveneens onjuist. Er wordt verwezen naar paragraaf 9.6 van het planMER.

Defensie - vliegbeweging
Indiener stelt dat afstemming met Defensie in het planMER opgenomen moet worden en dat gevolgen van het verplaatsen van vliegbewegingen niet in de MER is onderzocht.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.12 van deze zienswijzennota. Aanvullend daarop het volgende: in het planMER zijn het aangewezen gebied waar Defensie gebruik van mag maken en de plaatsvindende vliegbewegingen weergegeven. Het aangewezen gebied wordt niet gewijzigd. Als dat wel het geval zou zijn dan kent dat een eigen plantraject. Dit is derhalve geen onderdeel van dit planMER.

Tabel 10.4 tekortkomingen
Indiener geeft aan dat in de tabel 10.4 in het planMER geen resterende aantallen genoemd (of totalen). Daarmee is de tabel voor meerdere uitleg vatbaar en ongeschikt als vergelijkingsmateriaal. Ook had de tabel een extra kolom moeten bevatten, met aldaar de 39 dB Lden norm.

Reactie
In de tabel is duidelijk aangegeven wat het effect is van de mitigerende maatregel en daarmee goed inzichtelijk voor het doel van de tabel. Tabel 10.4 kan worden vergeleken met de tabellen 7.33, 7.34, 7.35 en 7.36 in hoofdstuk 7 om de resterende aantallen in beeld te krijgen. Het is daarbij niet nodig de 39 dB belasting in beeld te brengen. De indiener maakt niet duidelijk waarom de 39 dB in beeld gebracht moet worden. Dat is namelijk geen wettelijke norm.

Ambities en geluidshinder
Indiener vindt de opgenomen ambities bij het hoofdstuk ruimtelijke principes integrale gebiedsontwikkeling geen rechtdoen aan de grote geluidshinder die op de woningen komt. Dat niet alle ruimtelijke principes beschouwd zijn, volgt indiener ook niet.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.6.1 van deze zienswijzennota. Aanvullend daarop, niet alle ruimtelijke principes hebben een milieutechnisch of omgevingseffect. De ontwikkelperspectieven staan los van de te ondervinden geluidsbelasting / geluidshinder bij omliggende woningen.

Nietigheid planMER en ontwerp Programma
Een behandeling van de VKA is weliswaar toegezegd aan de gemeenteraad, maar de uitgifte van planMER en ontwerp Programma heeft eerder plaatsgevonden. Beide programma's zijn daardoor volgens indiener voor publieke beschouwing als onderdeel van het besluitvormingsproces voor de gemeente Oss nietig.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.2.4.1 van deze zienswijzennota.

Participatie versus informatie
Indiener vindt dat hier geen sprake geweest van een participatietraject maar hoogstens een eenzijdig informatietraject.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.1.14 van deze zienswijzennota.

VKA – totstandkoming
Indiener vindt de wijze waarop het VKA tot stand is gekomen, in paragraaf 14.2, niet goed beschreven.

Reactie
De zienswijze van indiener wordt voor kennisgeving aangenomen.

Motivering VKA
Indiener stelt dat de volledige motivering van de keuze van het VKA niet is opgenomen in het ontwerp Programma, dat betekent dat in het ontwerp Programma een essentiële schakel niet is opgenomen

Reactie
Dat is onjuist. Er wordt verwezen naar paragraaf 3.7 van het Programma.

Geluidsnorm Oss Windpark Elzenburg de Geer
Indiener stelt dat in Oss de geluidsnorm wordt aangehouden van het IWTT Windpark Elzenburg de Geer, met 42 dB Lden als max. De opsteller is volgens indiener niet objectief, omdat daarbij onvermeld wordt dat de mitigatie de waarden met 3 dB verhoogt, waardoor inwoners 10 keer zoveel lawaai op hun gevel krijgen dan de norm.

Reactie
Het planMER heeft alle varianten aan de hand van de wet -en regelgeving onderzocht die op dat moment geldend was, wetende dat er nagenoeg gelijktijdig landelijke normen in voorbereiding zijn. Tevens zijn in de variant geluid meerdere normstellingen van geluidsbelasting inzichtelijk gemaakt. De gemeentelijke afstandsnormen tot de bebouwde kom zijn in het voorkeursalternatief aangehouden, ondanks het feit dat zij geen wettelijke normen zijn. De wens van de gemeenteraad van Oss voor een geluidbelasting conform die het windpark Elzenburg – de Geer (in praktijk 42 dB Lden) kan alleen in de kernen worden bereikt.

Energiedoelstelling VKA Oss
Indiener citeert :"De energiedoelstellingen voor het VKA voor Oss is om in het Osse deel van de Duurzame Polder 0,514 PJ aan duurzame energie per jaar op te wekken." Er wordt daarbij naar de mening van indiener onvoldoende rekening gehouden met de resultaten in 2030 en het is een veel te hoge energieopwekking.

Reactie
Bij de nieuwe berekening voor Oss is de hoeveelheid op te wekken duurzame energie voorlopig vastgesteld op 0,514 PJ. Dit was eerder 0,59 PJ. Daling van de resterende RES-opgave komt doordat er meer grootschalig zonnepanelen op daken zijn gelegd. Ook zijn er vergunningen verleend voor twee zonneparken en is de berekening van de energieopbrengst van windpark Elzenburg-De Geer aangepast op actuele inzichten.

Onderzoeken energieopbrengst Oss
Volgens indiener zijn de specifieke energieopbrengstberekeningen voor het Voorkeursalternatief in Oss op een manier uitgevoerd die de bestuurder/lezer in het ongewisse gelaten hoe die onderzoeken zijn uitgevoerd en welke conclusies op welke manier tot stand zijn gekomen. Daarmee is het planMER inhoudelijk niet controleerbaar en ook niet beoordeelbaar.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 3.2.7.2 van deze zienswijzennota.

Randvoorwaarden gezondheidsrisico's
Indiener stelt dat de beoordeling van de gezondheidsgevaren en -risico's ontbreekt bij de beschrijving over technische en milieukundige randvoorwaarden in hoofdstuk 14 van het VKA.

Reactie
Dit aspect is beschreven als onderdeel van de Bestuurlijke uitgangspunten op pagina 255.

Hoogspanningsleidingen
Het planMER en het voorkeursalternatief daarin, gaat nog uit van een enkele hoogspanningsleiding, terwijl binnen de planperiode een tweede hoogspanningsleiding waarschijnlijk wordt geplaatst. Door

hier geen rekening mee te houden wordt het beoogde gebied aanzienlijk vergroot t.o.v. het in 2030 waarschijnlijk veel kleinere bruikbare gebied.

Reactie
Er is geen zicht op realisatie van een tweede hoogspanningsleiding. De zienswijze van indiener is daarmee ongegrond. Er is wel sprake van een onderzoek naar de aanleg van een hoogspanningsverbinding tussen Oss en Wijchen. Deze nieuwe verbinding zal naar verwachting niet door het gebied van de Duurzame Polder gaan lopen. De planvorming voor dat nieuwe tracé moet nog opgestart worden.

Natuurcompensatie – gemeente
Indiener haalt een passage aan over natuurcompensatie en stelt dat de daar genoemde gemeentelijke mening nog niet is gegeven.

Reactie
Dat is juist, in de aangehaalde passage staat dat verplaatsing van bijv. weidevogelgebieden goed moet worden onderbouwd. Dat is nu nog niet aan de orde, maar komt in de vervolgfase aan bod.

Beschrijving aanvullende onderzoeken
Indiener stelt dat de in het PlanMER genoemde aanvullende onderzoeken niet inzichtelijk zijn.

Reactie
Dat is onjuist. De onderzoeken zijn in de betreffende paragraaf 14.3 beschreven.

Nader onderzoek
Indiener vindt dat duidelijker moet worden aangegeven dat er sprake is van nader onderzoek, als bijv. de ecologische risico-analyse daarop duidt.

Reactie
In het planMER is dit altijd zorgvuldig aangegeven.

Externe veiligheid – onvolledigheid
Indiener stelt dat de passage over externe veiligheid op pagina 276 van het planMER onvolledig is.

Reactie
Dat is onjuist, de beschrijving is voor dit niveau volledig.

VKA en laagvlieggebied
Indiener vindt drie tekstpassages over de relatie van het VKA met het laagvlieggebied manipulatief en vraagt zich tegelijkertijd af of er wel gesprekken met Defensie hebben plaatsgevonden. Indiener stelt ook dat Defensie gebiedsbeperkingen niet snel zal accepteren. Ook stelt Indiener dat, ondanks het gebrek aan informatie vanuit Defensie, de opsteller van het planMER wel zelf de berekening had kunnen uitvoeren naar vliegbewegingen.

Reactie
De zienswijze van indiener over manipulatie wordt niet gedeeld en wordt voor kennisgeving aangenomen. Er zijn op regelmatige basis gesprekken met Defensie. Doordat er geen kwantitatieve gegevens over vliegbewegingen beschikbaar zijn gesteld, kan er geen berekening worden uitgevoerd.

GGD advies
Indiener vraagt zich af waarom het GGD advies bij het vervolgproces wordt beschouwd, en niet bij dit PlanMER

Reactie
Het advies van de GGD is beschouwd in deze fase en wordt ook betrokken in het vervolgproces.

Invloed op de leefomgeving – tekstuele opsomming
Indiener mist in een tekstuele opsomming over invloed op de leefomgeving bepaalde milieuaspecten.

Reactie
De opsomming op pagina 278 van het planMER is aangegeven met “zoals” en daarom niet volledig.

Kwantitatieve beoordleing gezondheid
Indiener vindt het onacceptabel dat gezondheid op zichzelf niet kwantitatief is beoordeeld.

Reactie
Het aspect gezondheid is conform de onderzoeksmethodiek op een passende wijze voor dit PlanMER niveau kwalitatief beschouwd in paragraaf 7.5.1 van het planMER. De GGD was erbij betrokken en heeft advies gegeven.

Mitigatie
Indiener wijst erop dat het planMER op blz 279 “het VKA-zoekgebied met mitigatie” ook het geluidsniveau 39 dB had moeten tonen als in Oss geldende norm: 42 dB Lden -/- 3 dB = 39 dB.

Reactie
In de tabel is duidelijk aangegeven wat het effect is van de mitigerende maatregel en daarmee goed inzichtelijk voor het doel van de tabel. Tabel 10.4 kan worden vergeleken met de tabellen 7.33, 7.34, 7.35 en 7.36 in hoofdstuk 7 om de resterende aantallen in beeld te krijgen. Het is daarbij niet nodig de 39 dB belasting in beeld te brengen.

Gevolgen woningen binnen het plangebied
Indiener stelt dat de acceptabele geluidbelasting op woningen te hoog is en het percentage kritische gebouwen (zoals kinderdagverblijven) niet is weergegeven.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragraaf 7.5.2 van het planMER.

Tabel pagina 289
Indiener vindt dat de tabel op pagina 289 niet kan worden gehanteerd vanwege de kritiek van indiener.

Reactie
De zienswijze van indiener wordt voor kennisgeving aangenomen.

Gebruiksfase
Indiener stelt bij een tekstpassage over de gebruiksfase op pagina 294 dat het planMER uitgaat van

een verwachting, en dat dit voldoet aan de verplichtingen van het MER. Het is echter niet onderbouwd of onderzocht.

Reactie
Dit oordeel is een kwalitatief expert judgement op basis van de uitgevoerde onderzoeken en beschouwingen in het MER.

Radarhinder – actualisering
Indiener stelt bij een passage over radarhinder dat de informatie niet geactualiseerd is en dat dat niet duidelijk is.

Reactie
In de door indiener aangehaalde passage staat dit duidelijk benoemd.

Meerdere radarsystemen
Verder stelt indiener dat er nog veel meer radarsystemen zijn, die niet benoemd worden. Ook stelt indiener dat er geen informatie is gegeven over de voorbeeldopstelling in het onderzoek en dat gevolgen van mitigerende maatregelen (schuiven van turbines) niet voldoende worden benoemd. Tot slot stelt Indiener dat de opgenomen conclusie over het onderzoek niet correct is.

Reactie
De maatgevende systemen zijn in de beschrijving benoemd. De voorbeeldopstellingen zijn inzichtelijk in het onderzoek en de mogelijke gevolgen van mitigerende maatregelen zijn voldoende benoemd. De in het planMER opgenomen conclusie ten aanzien van het onderzoek is correct.

Provincie en verplaatsing ganzen- en smientengebied
Indiener vindt dat onduidelijk is of de provincie verplaatsing van het ganzen en smientengebied accepteert.

Reactie
Op pagina 256 van het planMER is de bereidheid van de provincie benoemd.

Natuursoorten en windturbines
De passage over ontwikkelen van natuursoorten die zich goed verhouden met windturbines komt voor indiener uit de lucht vallen. Ook is er geen aandacht voor de uitvoering hiervan.

Reactie
Deze ambitie komt voort uit het ontwerpend onderzoek. In het Programma is ingegaan op de uitvoeringsaspecten.

Positionering windturbines en slachtoffers
Indiener haalt een passage aan over natuurontwikkeling in relatie tot windturbines, waarbij gesteld is dat dit kan leiden tot meer slachtoffers. Daarom dient de positionering van natuur goed gekozen worden. Indiener geeft aan dat onduidelijk is hoeveel slachtoffers er dan zullen zijn.

Reactie
Dit is een ambitie, dus kan en hoeft op dit moment niet verder onderzocht te worden. Een kwalitatief oordeel over dit aspect is voldoende.

Uitbreidingsgebied van Oss richting Lith
Indiener vraagt wat in afbeelding 14.37 van het planMER is bedoeld met de “ingetekende open verbinding ook openblijft, om zo barrièrewerking te voorkomen”, bij de mogelijke uitbreiding van het voorkeursgebied in de richting van Lith.

Reactie
Het planMER geeft hier een aandachtspunt bij het ontwikkelen van de windturbines, zodanig dat die ontwikkeling geen barrière vormt. In de Duurzame Polder is het van belang dat de ingetekende verbinding in afbeelding 14.37 van Oss richting Lith open blijft. Er wordt verder verwezen naar paragraaf 3.2.9 van deze zienswijzennota.

Agrarisch gebruik – doelredenatie
Indiener vindt een tekstpassage over de ontwikkeling van windturbines in relatie tot agrarisch gebruik een vorm van doelredenatie, waarbij nadelen niet belicht worden.

Reactie
Dat is onjuist. In deze passage zijn er geen nadelen die belicht hoeven te worden.

Recreatie
Indiener vindt het poldergebied, naast de randen van de polder, ook van belang voor recreanten. Deze recreatie zal afnemen en dit wordt niet benoemd.

Reactie
De zienswijze van indiener wordt niet gedeeld. In het planMER staat benoemd: “Extensieve recreatie in de komgronden blijft behouden en eventuele uitbreiding van onverharde paden wordt mogelijk gemaakt in de polder.”

Wandel- en fietspaden
Indiener geeft aan dat het planMER bij de passage over het ontwikkelen van wandel en fietspaden een ongefundeerd voorschot neem op de positieve effecten. Dit vindt indiener niet realistisch.

Reactie
Onduidelijk is waarom dit niet realistisch is. Deze ambities hebben een plek gekregen in het Programma en worden dus gefaciliteerd.

Leemte in kennis
De leemte in kennis bevatten ook de onderwerpen die de gevaren en risico's van windturbines met zich meebrengen. De tekst in het planMER gaat daar niet op in. Die leemten blijken volgens indiener aanzienlijk, dat de vraag ontstaat waarop het voorliggende planMER dan is gebaseerd.

Reactie
In het planMER zijn over deze onderwerpen geen duidelijke leemten in kennis geconstateerd die een mogelijk risico vormen voor de uitvoerbaarheid en haalbaarheid van het voornemen op het gebied van milieu. Wel geldt dat initiatiefnemers bij een vergunningsaanvraag specifiek onderzoek moeten uitvoeren om aan te tonen dat het plan waarvoor een vergunning wordt aangevraagd haalbaar, vergunbaar en technisch maakbaar is. Dit geldt voor meerdere onderzoeksaspecten, zoals bijvoorbeeld de effecten op de bodemkwaliteit en de waterhuishouding. Deze onderwerpen zijn ook

niet benoemd als leemte in kennis omdat het niet wordt gezien als een risico voor de uitvoerbaarheid.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.25 Zienswijze 113 en 159

Insecten
Indiener stelt dat de aanwezigheid van windturbines een grote negatieve invloed heeft op de insectenpopulaties.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie op zienswijze 10 in paragraaf 3.3.6 van deze zienswijzennota.

Verantwoordelijkheid mitigerende maatregelen
Indiener geeft aan dat de verantwoordelijkheid voor mitigerende maatregelen rondom bescherming van vogelpopulaties niet bij initiatiefnemers moet worden gelegd. Indiener stelt dat de initiatiefnemers daarbij tegenstrijdige belangen hebben.

Reactie
Het uitvoeren van mitigerende maatregelen is primair de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer.

Zorgen over weidevogels
Indiener uit verschillende zorgen over de effecten op weidevogels door de plannen.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar paragraaf 3.1.9 van deze zienswijzennota.

Realisme verhuizing vogelpopulatie
Indiener geeft aan dat zij de verhuizing van de vogelpopulatie als voorbeeld van een mitigerende maatregel onrealistisch acht.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie op zienswijze 10 in paragraaf 3.3.6 van deze zienswijzennota.

Nut en noodzaak
Indiener stelt dat de urgentie op windenergie in deze polder op te wekken niet groot is.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar paragraaf 3.1.2 van deze zienswijzennota.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.26 Zienswijze 115

De punten in deze zienswijze komen inhoudelijk voor een groot deel overeen met de punten in zienswijze 45. Die gelijkluidende opmerkingen worden niet apart behandeld. Er wordt daarvoor verwezen naar paragraaf 3.3.11 van deze zienswijzennota.

Het in deze zienswijze aanvullend opgenomen punt zal hieronder behandeld worden.

Randvoorwaarden en afwijkingsmogelijkheden
Indiener stelt dat in het programma randvoorwaarden ontbreken voor verdere ontwikkeling van de windturbines. Daarbij geeft indiener aan dat de mogelijkheid voor initiatiefnemers om binnen redelijkheid af te wijken van bepaalde eisen en doelen aantoont dat de bescherming voor de omgeving niet op niveau is.

Reactie
De gemeenten stellen in het ontwerp Programma uitdrukkelijke randvoorwaarden met betrekking tot geluid en natuur. Concrete maatregelen rondom compensatie en mitigatie worden in het projectMER en de vergunningsfase beoordeeld.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.27 Zienswijze 120

Uitvoerbaarheid project
Indiener geeft aan dat zij vele vormen van compensatie en mitigatie ziet in het planMER maar geen grens voor wanneer het gehele project onuitvoerbaar is.

Reactie
Het Programma heeft als doel dat de gemeenten de hoofdzaken van het te voeren integrale beleid voor de fysieke leefomgeving vastleggen. Het doel van een MER is om het milieubelang volwaardig en vroegtijdig in te brengen in de plan- en besluitvorming. Met beide documenten wordt op hoofdlijnen inzicht gegeven in de haalbaarheid. In de vervolgfase moeten concrete planinitiatieven nader worden onderzocht.

Luchtkwaliteit
Indiener geeft aan dat er geen informatie over luchtkwaliteit terug te vinden is in het planMER/ontwerp Programma. Indiener stelt daarbij dat er onvoldoende rekening gehouden is met de al aanwezige uitstoot door mobiliteit en landbouw.

Reactie
De vraag of windturbines een negatief effect hebben op de luchtkwaliteit wordt behandeld in paragraaf 7.5.1 van het planMER. Windturbines hebben geen significant effect op de luchtkwaliteit in en rond de Duurzame Polder. Hierbij is ook rekening gehouden met de huidige luchtkwaliteit (paragraaf 4.2.5 planMER).

Extensivering landbouw/veeteelt
Indiener stelt geen SMART afspraken te lezen over extensivering van de landbouw/veeteelt. Indiener vraagt zich af wanneer het doel bereikt wordt. De afgelopen jaren is nog uitbreiding door de gemeente toegestaan ondanks de plannen van de Duurzame Polder. Indiener stelt dat dit strijdig is met elkaar en dat er hierdoor sprake is van wanbeleid. Hetzelfde vindt indiener gelden voor het vergunnen van crossdagen.

Reactie
Het Programma gaat niet over het behalen van doelen van extensivering en hoeft daar dus geen SMART afspraken over te beschrijven. Door de gemeente vergunde plannen zijn niet strijdig geweest met de voorgenomen plannen voor de Duurzame Polder. Het plaatsen van windturbines en de landbouw/veeteelt kan samen plaatsvinden. Hier zijn in het land meer voorbeelden van.

Effecten verbreding paden
Indiener geeft aan in het planMER niets terug te lezen over de effecten van verbreden van (on)verharde paden. Indiener maakt zich zorgen dat deze werkzaamheden invloed hebben op bijvoorbeeld geluid en luchtkwaliteit.

Reactie
Door het verbreden van paden zijn er geen effecten op milieuaspecten als geluid of luchtkwaliteit te verwachten. Mogelijk is er een beperkt effect op natuurwaarden. Ook wordt verwezen naar de tabellen in hoofdstuk 13 van het planMER, waar bij het aanleggen van paden geen aandachtspunten zijn opgenomen ten aanzien van geluid en luchtkwaliteit. De aanleg en mogelijke verbreding van paden zal onderdeel zijn van de vergunningaanvraag inclusief projectMER. Eventuele invloeden zullen zo nodig in dat traject onderzocht worden.

Overige onderwerpen
Indiener benoemt ook bezwaren ten aanzien van geluid, compensatie, het verwijderen van windturbines, natuur en participatie en gezondheid. In de bijlage is voor deze zienswijze 120 verwezen naar de betreffende paragrafen in 3.1 voor de beantwoording.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.28 Zienswijze 122

Rechtsongelijkheid – locatiekeuze initiatiefnemers
Indiener stelt aan dat er sprake is van rechtsongelijkheid omdat initiatiefnemers binnen het voorkeursalternatief de plaatsing van de turbines kunnen bepalen/aanpassen. Hierdoor zullen initiatiefnemers volgens indiener de turbines dusdanig plaatsen dat ze hun eigen belang maximaliseren ten koste van andere grondeigenaren.

Reactie
De gemeenten hebben met het Programma Duurzame Polder de publiekrechtelijke kaders aangegeven, inclusief het VKA waar de windturbines mogen worden geplaatst. In het Programma en in de wet -en regelgeving zijn voorwaarden opgenomen ten behoeve van het waarborgen van de diverse relevante belangen.

Belemmering woningbouw en waardevermindering

Indiener wijst op dat door deze plannen voor windenergie, het gebied ongeschikt wordt voor woningbouw. Dit staat haaks op het beleid en op het woningtekort. Ook heeft dit een nadelig effect op de gronden van indiener.

Reactie
Er wordt verwezen naar paragrafen 3.1.12, 3.1.13 en 3.2.10, kopje 'Geen ruimte voor woningbouw' van de zienswijzennota.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.29 Zienswijze 127

De punten in deze zienswijze komen inhoudelijk voor een groot deel overeen met de punten in zienswijze 81. Die gelijkluidende opmerkingen worden niet apart behandeld. Er wordt daarvoor verwezen naar paragraaf 3.3.19 van deze zienswijzennota.

Het in deze zienswijze aanvullend opgenomen punt zal hieronder behandeld worden.

Participatie – rechtstreekse benadering
Als naast omwonende is indiener nog nooit rechtstreeks benaderd door gemeente/initiatiefnemers. Zij zegt dat ze alleen deel kan nemen aan algemene informatieavonden. Indiener krijgt steeds meer het gevoel niet gehoord te willen worden.

Reactie
Er wordt hierbij verwezen naar paragraaf 3.1.14 van de zienswijzennota. Er is sprake geweest van informatie, transparantie en participatie gedurende het proces. In het proces zijn huis-aan-huis-brieven en brieven naar eigenaren gestuurd. In de laatste huis-aan-huis brief is aangegeven dat communicatie vanaf dat moment digitaal zou gaan verlopen.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.30 Zienswijze 128

Hydro-geologische analyse
Indiener geeft aan dat hydrogeologische analyse ontbreekt. Dit onderzoek is volgens indiener nodig omdat het aanleggen van de funderingen tot verstoring van grondwaterstromen en tot verontreinigingen in de bodem kunnen leiden, wat negatief invloed zou hebben op het drinkwater.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie in paragrafen 3.1.6.2 en 3.1.10 van deze zienswijzennota. Ook wordt verwezen naar het antwoord onder het kopje 'Grondwateronderzoek en monitoring' hieronder.

Bemaling
Indiener geeft aan dat tijdens de bouwfase bemaling wordt toegepast om grondwaterstanden tijdelijk te verlagen. Dit kan leiden tot blijvende verstoringen in de grondwaterbalans, die volgens indiener niet volledig in kaart zijn gebracht.

Reactie
Hoewel de verwachting is dat bemaling inderdaad nodig zal zijn bij de bouw van de windturbines, is dit effect goed te mitigeren. Dit kan bijvoorbeeld door het toepassen van retourbemaling (paragraaf 8.1.4 planMER). De precieze mate van mogelijke compensatie en mitigatie is nu niet verder inzichtelijk te maken, omdat dit afhangt van plannen van toekomstige initiatiefnemers.

Uitloging
Indiener geeft aan dat de langdurige aanwezigheid van betonnen en stalen funderingen uitloging kan veroorzaken, wat in strijd is met de Kaderrichtlijn Water (2000/60/EG).

Reactie
De stellingname van indiener is onjuist. Bij de aanleg van de windturbines wordt geen gebruik gemaakt van uitlogende materialen (zie o.a. paragraaf 8.1.4 planMER).

Grondwateronderzoek en monitoring
Indiener eist om voorgaande redenen een uitgebreid grondwateronderzoek en monitoring van grondwater.

Reactie
De door indiener gevraagde analyse is op dit Plan-MER niveau niet van toegevoegde waarde, aangezien dit geen noemenswaardige verschillen zal opleveren tussen alle onderzochte varianten.

De voor de aanleg van windturbines gebruikte fundering is zodanig gering van omvang, zeker in de watervoerende lagen, dat deze na het aanbrengen geen (noemenswaardige) invloed zal hebben op de lokale grondwaterstroming ter plaatse. Kwantitatieve monitoring is daarom niet zinvol. Uitgehard beton loogt onder normale natuurlijke omstandigheden niet uit en kwalitatieve grondwatermonitoring is daardoor eveneens niet zinvol.

Verder wordt verwezen naar de reactie op de zienswijze van Waterschap Aa en Maas onder paragraaf 3.2.2 van deze zienswijzennota.

Schriftelijke garantie schade
Indiener eist een schriftelijke garantie van de gemeente ’s-Hertogenbosch dat zij volledig verantwoordelijk is voor alle directe en indirecte schade aan grond- en drinkwaterbronnen.

Reactie
Het is op dit moment niet zeker of met dit project effecten of schade ontstaan op grond- en drinkwaterbronnen. Het VKA overlapt slechts voor een klein deel met het grondwaterbeschermingsgebied, en in het geheel niet met het waterwingebied. Eventuele effecten op grondwater in het algemeen kunnen gemitigeerd worden (zoals hiervoor beschreven).

De toekomstige initiatiefnemers zijn verantwoordelijk voor de aanleg van de windturbines en daarmee ook voor eventuele schade die kan ontstaan. De provincie is bevoegd gezag en houdt toezicht op de Kaderrichtlijn Water en de Omgevingsverordening.

Heipalen en trillingen
Indiener geeft aan dat het plaatsen van heipalen voor de fundering van de windturbines aanzienlijke effecten zal hebben op de omliggende bodem en structuren. Indiener geeft aan dat de trillingen

veroorzaakt door het heien van lange palen zich ver kunnen verspreiden en dat er bij het heien plaatselijke bodemverplaatsingen kunnen ontstaan. Ook geeft indiener aan dat woningen op een zandondergrond, zowel met als zonder heipalen, kwetsbaar zijn voor de gevolgen van het heien.

Reactie
In zowel de aanlegfase als in de gebruiksfase kunnen trillingen optreden (paragraaf 8.6.3 van het planMER). In de volgende fase van het project dienen sonderingsonderzoeken plaats te vinden om de trillingsgevoeligheid van de bodem in het plangebied nader te bepalen en eventuele maatregelen vast te leggen. Daarnaast geldt als aandachtspunt voor de gebruiksfase dat effecten kunnen optreden nabij trillingsgevoelige objecten; dit gaat normaliter om een reikwijdte van enkele tientallen meters rond de turbines. De toekomstige initiatiefnemers zijn verantwoordelijk voor de aanleg van de windturbines en daarmee ook voor eventuele schade die kan ontstaan.

Inspectie woningen
Indiener eist dat alle woningen in de watertuinen voorafgaand aan de plaatsing van de windturbines door een onafhankelijke partij geïnspecteerd moeten worden om de bestaande status vast te leggen.

Reactie
Een dergelijk onderzoek valt buiten de reikwijdte van het planMER en het ontwerp Programma.

Boren
Indiener stelt dat heien verplicht vervangen moet worden door boren om trillingen te minimaliseren.

Reactie
Het Programma schrijft geen verplichte uitvoering voor met betrekking tot het plaatsen van de windturbines. Dit komt in de vergunningsfase aan bod.

Aansprakelijkheid
Indiener stelt dat zij de gemeente volledig aansprakelijk stelt voor alle directe en indirecte schade tijdens de bouw, de levensduur en de ontmanteling van het windmolenpark aan de woningen in De Watertuinen.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie in paragrafen 3.1.8 en 3.1.13 van deze zienswijzennota.

Vervangende woonruimte
Indiener stelt dat de gemeente passende vervangende woonruimten moet bieden aan bewoners van onbewoonbare woningen en woningen die tijdelijk niet bewoonbaar zijn vanwege herstelwerkzaamheden als gevolg van schade veroorzaakt tijdens de bouw, gedurende de levensduur en de ontmanteling van het windmolenpark De Duurzame Polder.

Reactie
Op dit moment is er geen aanleiding om aan te nemen dat dit soort situaties zullen ontstaan. De verantwoordelijkheid voor eventuele schade of invloed op woningen ligt bij toekomstige initiatiefnemers; zij dienen dan ook zo nodig passende maatregelen te treffen of te bieden, binnen de wettelijke kaders.

Ecologische corridors
Het planMER erkent de aanwezigheid van ecologische corridors, maar biedt volgens indiener onvoldoende mitigatiemaatregelen om deze te beschermen.

Reactie
Het planMER verkent mogelijke mitigatie maatregelen in paragraaf 10.3. De concrete maatregelen voor mitigatie en compensatie worden in de projectMER/vergunningsfase beschreven en beoordeeld. In het ontwerp Programma, het planMER en de onderliggende onderzoeken zijn de ecologische waarden beschouwd op het strategische niveau dat past bij deze fase in het besluitvormingsproces.

Aanvaring mitigatie
Indiener stelt dat het risico van aanvaringen voor vogels geminimaliseerd wordt zonder dat gedetailleerde monitoring of mitigatie is opgenomen.

Reactie
In het ontwerp Programma, het planMER en de onderliggende onderzoeken zijn de mogelijke gevolgen voor milieu, natuur en leefomgeving beschreven en is aangeduid dat – als significant negatieve effecten niet kunnen worden uitgesloten – deze moeten worden gemitigeerd of gecompenseerd. Ook het risico op aanvaring is hierin meegenomen (paragraaf 7.3 planMER). Mogelijke mitigerende maatregelen worden omschreven in paragraaf 10.3 van het planMER. De concrete maatregelen voor mitigatie en compensatie worden in het projectMER/de vergunningsfase beschreven en beoordeeld.

Grondwater
Verstoringen in grondwater kunnen de ecologische balans van de plas aantasten, wat volgens indiener onvoldoende is onderzocht.

Reactie
In het planMER zijn in paragraaf 7.2 beschouwingen en effectbeschrijvingen over mogelijke verstoringen in grondwater opgenomen.

Bisfenol A en microplastics
Indiener geeft aan dat de verspreiding van BPA en microplastics niet genoeg is meegenomen in het planMER. Indiener legt hierbij nadruk op het risico voor vee, dieren en de wateren in de omgeving.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie in paragraaf 3.1.6.2 van deze zienswijzennota.

Nieuw onderzoek natuur
Indiener eist dat de impact op vogels, vleermuizen en natuurwaarden opnieuw onderzocht worden en dat er aanvullende maatregelen doorgevoerd worden.

Reactie
De impact op vogels, vleermuizen en natuurwaarden is onderzocht en voldoende meegenomen in het planMER en het ontwerp Programma. Er is geen reden om dit onderzoek opnieuw te doen. In het kader van het projectMER en vergunningen wordt het onderzoek zo nodig geüpdatet of geactualiseerd.

Radar-gestuurde stilstand
Indiener eist de installatie van systemen zoals radar-gestuurde stilstand om vogelsterfte te verminderen.

Reactie
Concrete mitigerende maatregelen komen pas in de vergunningsfase aan bod.

Onderzoek Bisfenol-A
Indiener eist een uitgebreid onderzoek naar de impact van BPA-emissies op grasland, recreatieplassen en fauna op basis van het correcte aantal windturbines. De aannames uit het rapport "Emissies als gevolg van slijtage van de wieken van een windturbine: (Witteveen & Bos van 12 januari 2023) zijn volgens indiener niet representatief omdat men hier uitgaat van 20 windturbines wat een vertekend beeld geeft.

Reactie
Er wordt verwezen naar het antwoord in paragraaf 3.3.21 van deze zienswijzennota, kopje 'Representativiteit aantal windmolens'.

BPA-vrije materialen
Indiener stelt dat de gemeentes maatregelen moeten ontwikkelen zoals het gebruik van BPA-vrije materialen.

Reactie
Zie voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel de reactie in paragraaf 3.1.6.2 van deze zienswijzennota.

Geluidsnorm 45 dB Lden
Indiener stelt dat hoewel de gemeente een norm van 45 dB (Lden) heeft vastgesteld, onduidelijk is hoe dit wordt gehandhaafd daar men in het planMER bevestigt dat de geluidsnormen in bepaalde varianten niet voldoen aan de streefwaarde van 45 dB Lden.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie in paragraaf 3.1.6.1 van deze zienswijzennota.

Risicoanalyse laagfrequent geluid
Indiener geeft aan dat er geen risicoanalyse is omtrent laagfrequent geluid. Indiener stelt daarbij dat het vaak niet om de potentiële hoorbaarheid, maar juist om de waarneembaarheid van laagfrequent geluid gaat.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie in paragraaf 3.1.6.1 van deze zienswijzennota.

Maximale geluidsproductie en gezondheidsrisico's
Indiener stelt dat de windturbines moeten worden ingesteld op een maximale geluidsproductie van 45 dB en op termijn moeten worden aangepast aan de nieuwe landelijke geluidsnormen. Ook geeft

indiener aan dat de gemeentes met het gebruik van jaargemiddelden bewust gezondheidsrisico's veroorzaken.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie in paragraaf 3.1.6.1 en de reactie op zienswijze 10 betreft het gebruik van de eenheid dB Lden in paragraaf 3.3.6 van deze zienswijzennota.

Meetapparatuur
Indiener eist onafhankelijke meetapparatuur in en aan de rand van de woonkernen om continu te meten en om in te grijpen om overschrijdingen van geluidsnormen direct te corrigeren.

Reactie
Het geluid van windturbines wordt berekend aan de hand van het bronniveau van de windturbine, het aantal draaiuren en de overdrachtsfactoren, zoals bodemtype, hoogte bron en verspreiding. Er kunnen controlemetingen worden uitgevoerd, waarbij de daadwerkelijke geluidemissie wordt bepaald bij verschillende windsnelheden.

Onderzoek laagfrequent geluid
Indiener eist een aanvullend onderzoek naar de effecten van laagfrequent geluid op omwonenden.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie in paragraaf 3.1.6.1 van deze zienswijzennota.

Compensatie
Indiener eist dat de gemeentes compensatie bieden aan bewoners die hinder ondervinden.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de reactie in paragraaf 3.1.8 van deze zienswijzennota.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.31 Zienswijze 136

Gedateerde plannen
Indiener geeft aan dat de plannen gedateerd zijn.

Reactie
Het Plan MER is 18 november 2024 opgesteld en het ontwerp Programma 26 november 2024. Deze documenten houden daarbij rekening met de laatste ontwikkelingen in wetgeving en wetenschap. De gemeenten achten de plannen niet gedateerd.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.32 Zienswijze 142

Zichtbaarheid woning op tekeningen
De woning van indieners is niet zichtbaar op de tekeningen.

Reactie
Het klopt dat niet elke woning op de tekeningen is aangegeven. Voor het abstractieniveau van het Programma is dat ook niet nodig. Bij de beoordeling van een concreet initiatief zal met elke woning in de directe omgeving van een windturbine rekening worden gehouden.

Vrij uitzicht
Realisering van de windturbines zal het vrije uitzicht wegnemen.

Reactie
Realisering van windturbines in de Duurzame Polder zal inderdaad gevolgen hebben voor het vrije uitzicht. De gemeenten kennen aan dit belang minder gewicht toe dan aan het belang bij realisering van het windpark dat met het oog op de energietransitie nodig is.

Gezondheid – chemische stoffen en geluidshinder
Indieners maken zich zorgen over de effecten op de gezondheid. Zij wijzen daarbij op de emissie van chemische stoffen en op geluidhinder.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar paragraaf 3.1.6 van deze zienswijzennota.

Waardedaling
Indieners vrezen waardedaling van hun woning.

Reactie
Voor een inhoudelijke reactie op dit onderdeel wordt verwezen naar de thematische reactie in paragraaf 3.1.13 van deze zienswijzennota.

Plaatsing in open Polder
Indiener vraagt waarom de windturbines niet meer in de open polder kunnen worden geplaatst in plaats van bij Maren-Kessel?

Reactie
Het voorkeursalternatief is een resultaat van een integrale belangenafweging. Daarbij is een belangrijk gewicht toegekend aan de vrij te houden afstand tot de woonkernen. Het gebied boven de Gewandeweg is meegenomen in het voorkeursalternatief om voldoende ruimte te bieden voor de invulling van de restopgave Oss. Onder deze omstandigheden is een verdere afbakening naar de open polder niet mogelijk.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.33 Zienswijze 149

Gezondheidskundig Effect Rapport
Indiener verzoekt om een Gezondheidskundig Effect Rapport (GER) door een onafhankelijk, landelijk gerenommeerd gezondheidsinstituut om belangenverstrengeling/partijdigheid uit te sluiten.

Reactie
De gemeenten hebben geen redenen te twijfelen aan de juistheid van de uitgevoerde onderzoeken door de GGD.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of planMER.

3.3.34 Zienswijze 153

Deze zienswijze komt inhoudelijk overeen met punten die zijn ingebracht in door de Vereniging Behoud Lithse Polder. Voor een bespreking wordt verwezen naar paragraaf 3.3.9. van deze nota.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of het planMER.

3.3.35 Zienswijze 157

Deze zienswijze komt inhoudelijk grotendeels overeen met de thematische punten die zijn behandeld in paragraaf 3.1 van deze zienswijzennota, alsmede in de zienswijze 144 die is behandeld in paragraaf 3.3.5. Voor bespreking wordt naar deze paragrafen verwezen.

Conclusie
Deze zienswijze is, gelet op bovenstaande, ongegrond en geeft geen aanleiding tot aanpassing van het Programma en/of het planMER.

BIJLAGE

In de volgende tabel kunnen particuliere indieners lezen welke onderdelen van hun zienswijzen in de thematische beantwoording zijn behandeld. In de kolommen staan de paragrafen aangeduid, in de rijen het nummer van de zienswijze. Indieners hebben dit nummer eerder ontvangen. Wanneer een cel gekleurd is betekent dit dat de zienswijze van de indiener onder het desbetreffende thematische antwoord is behandeld. Op een aantal zienswijzen van particulieren met niet veel voorkomende argumenten, is afzonderlijk gereageerd in de zienswijzennota (paragraaf 3.3). In de tabel in de bijlage is voor die zienswijzen, waar van toepassing, in kolom 2 het specifieke paragraafnummer van 3.3 opgenomen.